ଭକ୍ତ କବୀର

ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷାବିଭାଗ ଡିରେକ୍ଟରଙ୍କର ନଂ ୧୬୫୬୮ (୨୫) ନମ୍ବର
୨୧-୧୧-୫୧ ରିଖ ଚିଠିରେ ଲାଇବ୍ରେରୀ ପୁସ୍ତକଲାଗି ଅନୁମୋଦିତ

ଭକ୍ତ କବୀର

ନାଟ୍ୟକାର—ଶ୍ରୀ ଗୋଲୋକଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି

ପ୍ରକାଶକ—ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର
ପ୍ରୋପାଇଟର
ଉତ୍କଳ ବାଣୀ ବିହାର
ବାଲୁବଜାର କଟକ—୨

ମୂଲ୍ୟ ୧।୯/ (ଏକଟଙ୍କା ପଚସ୍ତରି ନୂଆ ପଇସା)

—ଉତ୍ସର୍ଗ—

ବାପା, ବୋଉ,

ତୁମେ ପରପାରେ—

ତୁମର ଅଶିଷ ବୋଲା ଏହି ନାଟକଟି ଅଜି ତୁମର ପବିତ୍ର ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ…………

ଏଇ ଡ୍ରେଉ ତୁମର ବୁଲୁବଶ ସ୍ନେହର ପ୍ରତିଦାନ ।

ନାଟ୍ୟକାର

—ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ରଚନା—

ଅନ୍ତର ଶେଷ ବନ୍ଧୁର ଘରଜନ୍ମ	ସାମାଜିକ
ଗାଁ ପଧାନ ଶିଳ୍ପୀ ବେଠି	ଏକାଙ୍କିକା
ଦୁଇଭାଇ ଦେବ-ଦାନବ ବୀର ମାଟି	ଦୁସ୍ତର ପଥେ

ଅଭିମତ

ଏହି ନାଟକର ଲେଖକ ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଏଥିପୂର୍ବରୁ ଏକାଙ୍କ ନାଟିକା "ବେଠି"ର ଅଭିନୟବେଳେ ତାହାଙ୍କ ସହିତ ଏହି ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମୋର ପରିଚୟର ଅବକାଶ ଘଟିଥିଲା ଓ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତିକାରେ ମୁଁ ମୋର ଅଭିମତଟି ଦେଇଥିଲି—ତା'ପର ନିଜେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଲି ଯେ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ଲେଖନୀର ପ୍ରତିଭାବଳରେ ଉକ୍ତ ପୁସ୍ତିକାଟି ପ୍ରାୟ ଏକମାସ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି—ଯାହାକି ଏଭଳି ପୁସ୍ତକ ଜଗତରେ ବିରଳ—ପୁନଶ୍ଚ ଏ ନାଟକଟିରେ ଦିପଦ ଲେଖିବାପାଇଁ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟିକ ବନ୍ଧୁ ହିସାବରେ ସେ ମୋତେ ଅନୁରୋଧ କରିଛନ୍ତି ସତ; କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଭାବେନା ଯେ ଏଇ ଦିପଦ ଲେଖା ତାହାଙ୍କର ଉଦ୍ୟମକୁ ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ କରିବ, ବରଂ ନିଜେ ସେ ସ୍ୱଭାବରେ ପ୍ରଭାବିତ ହେବ—

ନାଟକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଯେ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ଓ ସମାଜର ପ୍ରଣିଧାନର ବିଷୟ ଏଥିରେ ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନାହିଁ—ନାଟକଟିର ଭାବ, ଭାଷା, ଦୃଶ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା ଦେଖିଲେ, ଏହା ଯେ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଅଭିଭୂତ କରିଥିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ—ନାଟକ ଯେବେ ସମାଜର ସାହିତ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ବୋଲି ଧରାଯାଏ, ତେବେ ଏ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷଣୀୟ ନାଟକମାନଙ୍କୁ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହିତ ହେବା ଉଚିତ—

ଲେଖକଙ୍କର ଏପରି ଉଦ୍ୟମକୁ ମୁଁ ଅନ୍ତରର ସହିତ ପ୍ରଶଂସା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ନାଟକୀୟ ପ୍ରତିଭାର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶ ପାଇଁ ସେହି ନଟରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର ନିବେଦନ ଜଣାଉଛି—

ବୀରକିଶୋର ଦାସ

ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନର ବକ୍ଷ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରା ଅତି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଯବନର ରକ୍ତଚକ୍ଷୁ ସମ୍ମୁଖୀନ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ସେଇ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ମହାପୁରୁଷ କବୀରଙ୍କର ବାଣୀ ଭୀତ ତ୍ରସ୍ତ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରାଣରେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା ଆଶା ଓ ଆଶ୍ୱାସନାର ଉତ୍ସ । ଆମେ ଜାଣୁ—ହିନ୍ଦୁ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତୀକ, ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାରକ କବୀରଙ୍କୁ; କିନ୍ତୁ ଏଇ କଣ ଯଥେଷ୍ଟ—? ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ଆମର ଏହି ପ୍ରିୟ ଜନ୍ମଭୂମିପାଇଁ ଦେହପାତ କରିଗଲେ, ତାଙ୍କ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ଜୀବନର କି ପରିଚୟ ଆମେ ପାଇଚୁ ? ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀ ଯାହା ଇତିହାସ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ତାହା ସ୍ୱପ୍ନ—

ମୋର ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଲିଖିତ "ଭକ୍ତ-କବୀର" ନାଟକ ଖାଲି ନାଟକ ନୁହେଁ, ଯୁଗ ଯୁଗ ବ୍ୟାପୀ ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ କୁହେଳି ମଧ୍ୟରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏକ ମୂଲ୍ୟବାନ ଇତିହାସ । ନାଟକ ରୂପରେ ଏହା ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମହାପୁରୁଷ "କବୀର"ଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣା ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ମତବାଦ ଉପରେ ଯେ ଏକ ସ୍ଥା ପ୍ରଭାବ ପକାଇବ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଲା ବିଶେଷତଃ ଆମ ଦେଶର ସୌଖିନ ନାଟ୍ୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନଙ୍କପାଇଁ ଏହ ଏକ ଯୁଗୋପଯୋଗୀ ନାଟକ । ଲେଖକ ନିଜେ ଜଣେ ସୁଗାୟକ ଅଭିନେତା ଥିବାରୁ ଏହି ନାଟକର ବିଭିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନା ସୁନ୍ଦ ମନୋହର ହୋଇ ପାରିଛି । ତାଙ୍କ ନାଟ୍ୟ—ପ୍ରତିଭାର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବିକାଶ କାମନା କରୁଛି ।

ଗୋପାଳ ଛୋଟରାୟ

—ପୁଣି ପଦେ—

ବହିଟିର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନରେ ପଦେ ଲେଖିଥିଲି—ସେ ପଦକ ଲେଖା ମୋର କଳାପ୍ରେମୀ ସହୃଦୟ ଭାଇ ଭଉଣୀମାନଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ...ଯ ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ପର୍ଶ କରିଛି, ଏହାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରମାଣ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କର ...ହାନୁଭୂତିଶୀଳ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ଆଦର । ସେହି ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଆରମ୍ଭ ...ହୋଇଛି ନାଟକର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଭିଯାନ—ନାଟକ ଜଗତରେ ବିଶେଷତଃ ...ମର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଏହା ବିରଳ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ...ହିଁ—

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଯୁଗଯୋଗୀ କବୀର—ଜନ୍ମ ସମ୍ବତ୍ ୧୪୫୫ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଶୁକ୍ଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା-ଇଂ ଖ୍ରୀ: ୧୩୯୮-ଯେତେବେଳେ ଯବନର ରକ୍ତ ...ଡ଼ିଲେ ଭାରତର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତିହତ, ସେତିକିବେଳେ ଅମରାବତୀରୁ ...ୟ ଆଲୋକ ଧରି ଓହ୍ଲାଇ ଆସିଥିଲେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ସେହି ଦେବ ପୁରୁଷ ...କ ଦେବର ଅଶିଷକୁ ଶିରରେ ନେଇ—ଦେଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଅଭୟ, ...ର ବାଣୀ—ଭାରତର ସାଧୁ, ସନ୍ଥ କଣ୍ଠରୁ ଉଠେ ଯାହାର ଝଙ୍କାର ନାଟକର ରଚନା ସେହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଜୀବନୀ ଉପରେ—ସେଇ-...ର ତା'ର ସାର୍ଥକତା—ଆଜିଟିକେ ଉପଭୋଗ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ...ତ ନିବେଦନ, ସଂଳାପ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ପରିକଳ୍ପନାରେ କେତେକ ...ୟ ସଂସ୍କରଣରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅଣିଛି—ଭଲମନ୍ଦ ବିଚାର କଳା-...ମୀଙ୍କ ଉପରେ—

ପରିଶେଷରେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉଛି ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରକାଶକ, ...ଣୀ ବିହାର''ର ପରିଚାଳକ ଶ୍ରୀ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ—

ନମସ୍ତେ

ନାଟ୍ୟକାର

ଭକ୍ତ କବୀର

କୁଶୀଳବଗଣ

ପୁରୁଷ—

ରାମାନନ୍ଦ—ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ
ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ
ନୀରୁ—ଜନୈକ ମୁସଲମାନ
ମୌଲବୀ—
ଖଲିଫା—
ଜମାଦାର—
କବୀର
ଭଗବାନ-ନାରାୟଣ
ବାଦ୍‌ସାହ—
ମୋବାରକ } ପାର୍ଶ୍ୱଚର
ସାହାଜାଦ୍ } ପାର୍ଶ୍ୱଚର
ଉଜିର—
ଶବର ରାଜ—
ଜଗା ବାବାଜୀ—
ରସିକ—
ମହୁଆଲି, ପ୍ରହରୀ, ଶବର ଦଳ, ବାଳକଗଣ

ସ୍ତ୍ରୀ—

ନୀମା—କବୀରର ମା
ସାଙ୍ଗିଆ—କବୀରର ଭଉଣୀ
କମଳୀ—ଜଗା ବାବାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ
ରୁମି, ସୁମି—କମଳୀର ସାଥୀ
ଶବରୀ ଦଳ—
ବବରୀ—ଜନୈକ ପତିହୀନା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଯୁବତୀ

ଭକ୍ତ କବୀର

ପ୍ରସ୍ତାବନା

ମହୋଦଧିର ଉଚ୍ଛଳ ତରଙ୍ଗ ବକ୍ଷରେ ଶେଷଶାୟୀ ନାରାୟଣ— ଯୋଗନିଦ୍ରାମଗ୍ନ— ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ସାଗର ନନ୍ଦିନୀ କମଳା— ଜଳ କନ୍ୟାଗଣ ଅର୍ଘ୍ୟ ହସ୍ତେ ବନ୍ଦନା ଗୀତ ଗାଇ ଉଠିଲେ ।

(ବନ୍ଦନା)

(ଜୟ) ଜଗଜ୍ଜନ ବନ୍ଦ୍ୟ ମୁରାରୀ, ଚକ୍ରଧାରୀ ।
ରାଘବ ମାଧବ ଜୟତୁ କେଶବ
ଦନୁଜ ଦଳନ ଖରାରି ॥

ତମାଲ ଶ୍ୟାମଳ ବିପିନ ବକୁଳତଳ
ଯାବଠ କୁଂଜ ବିହାରୀ
ନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ ଘନ-ଶ୍ୟାମ ସୁଠାମ ଧାମ
ଗୋପ ଯୁବତୀ ମନୋହାରୀ ।୧।

ଭବ ଭୟ ଭଞ୍ଜନ ଭକ୍ତ ବିମୋହନ
କଳି କଳୁଷ ତାପ ହାରୀ
ସୁର ନର କିନ୍ନର ବନ୍ଦେ ଧରଣୀଧର
ଜୟ ହେ ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ।୨।

(ଭଜନ ଗାଇ ଗାଇ ପହୁଞ୍ଚିଲେ ଦେବର୍ଷି ନାରଦ)

(ଭଜନ)

ନମୋ ନାରାୟଣ, ନାରାୟଣ— ଅନାଦି ପରମ କାରଣ
ମୁନିଜନ ମନୋରଞ୍ଜନ (ଜୟ) ଭବ ଭୟ ତାପ ଭଞ୍ଜନ—
ମଦନ ମୋହନ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର କରେ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଧାରଣ ।୧।
ନିରଞ୍ଜନ ନିତ୍ୟ ସତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର— ନିର୍ବିକଳ୍ପହେ ଶାନ୍ତ ସୁଧୀର
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଆଦିକନ୍ଦ ଭୁବନାନନ୍ଦ ପାବନ ।୨।
ଜାଗ ହେ ଯୋଗୀ ଶେଷ ଶୟନେ- ସତ୍ୟ ଲାଗି ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଭୁବନେ
ଭକ୍ତ ମନ୍ଦିରେ ବିରାଜ ରାଜ କୁଷ୍କୃତ କର ନାଶନ ।୩।
(ଜଗଦୀଶଙ୍କ ଯୋଗନିଦ୍ରା ଭଗ୍ନ ହେଲା—ଦେଖିଲେ
ଦେବର୍ଷି ନାରଦ ପାଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ)

ନାରାୟଣ—ଦେବର୍ଷେ ! ସ୍ୱାଗମନ କିବା ଅଭିପ୍ରାୟେ ?
ନାରଦ—ନାରାୟଣ, ନିରଞ୍ଜନ, ହେ ନିର୍ଗୁଣ ! ସତ୍ୟ, ସନାତନ

ଯୋଗିଜନ-ଧ୍ୟାନ-ଧନ—ପାପତାପ ହାରୀ !
ହେ ଭକ୍ତ ବତ୍ସଳ ! ଭକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ,
ଶେଷଶେଯେ ସୁଖେ ଯେବେ କରିବ ଶୟନ—
ସାଙ୍ଗ କରି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୀଳା-ଖେଳା ।
କପରି ଗାଇବ ଏହି ଭକ୍ତାଧୀନ ଦାସ—
ତବ ଅପୂର୍ବ୍ବ ମହିମା ?

ନାରାୟଣ—ଭ୍ରମ ହେ ଦେବର୍ଷେ !
ଭକ୍ତ ଲାଗି ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି—
ଭକ୍ତ ଲାଗି ଧରାଧାମେ ରଚେ ମୁହିଁ ଲୀଳା—
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ରଚି ଅମର ବୈକୁଣ୍ଠ—
ଭକ୍ତ ମୋର ଜନ୍ମେ ଯେଉଁ ଧାମେ,
ସେହି ଧାମେ ବାସ ମୋର,
ନାରଦ !
ବୁଡ଼ିବ ଏ ମହୀ ଯେବେ ଅତଳ ସାଗରେ—
ପ୍ରଳୟ ପୟୋଧି ଜଳେ ସୃଷ୍ଟି ଅବସାନେ,
ଘୋଟିବ ମହାଅନ୍ଧାର ଲୁଚିବ ତାରକା—
ସେ ତମିରେ ଲୁପ୍ତ ହେବ ଲୀଳା ଖେଳା ମୋର ।
"ନାହଂ ତିଷ୍ଠାମି ବୈକୁଣ୍ଠେ ଯୋଗୀନାଂ ହୃଦୟେ ନ ଚ
ମଦ୍ଭକ୍ତ୍ୟା ଯତ୍ର ଗାୟନ୍ତେ ତତ୍ର ତିଷ୍ଠାମି ନାରଦ ।"
କୁହ ତେବେ, କାହାଲାଗି ଏତେ ଅଭିମାନ ?

ନାରଦ—ଯବନର ଅତ୍ୟାଚାରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଧରା ।
ଗୀତା, ପୁରାଣ ସଂହିତା ସବୁ ହେବ ବ୍ୟର୍ଥ

ଧର୍ମ ନାମେ ଘଟେ କେତେ ମହା ବିଭୀଷିକା
ଦିଅ କୃପା କୃପାନିଧି ! ଦେବଲୋକୁଁ କେହି—
ଜନ୍ମ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଭକ୍ତ ଭାବେ ପ୍ରଚାରିବ ନାମ
ଉଡ଼ାଇବ ଧର୍ମଧ୍ୱଜା
ଜନନୀ ଜନ୍ମ ଭୂମିକୁ କରିବ ପବିତ୍ର ।

ନାରାୟଣ—ଜାଣେ ମୁଁ ଦେବର୍ଷେ !
ବିଚିତ୍ର କଳ୍ପନା ତବ,
ତୁମ ଲାଗି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଭକ୍ତ-ଭଗବାନ ଲୀଳା,
ତୁମ ଲାଗି ତେଜି ଏହି ଗୋଲୋକ ଭୁବନ,
ଶେଷ ସୁକୋମଳ ଶଯ୍ୟା କମଳାର ସେବା,
ଶାରଦାର ସୁଲଳିତ ସଂଗୀତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା
ଅବତରେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ମୁହିଁ ।
ଭକ୍ତ ପଛେ ଧାଉଁଥାଏ ଲଂଘି ଗିରିଦରୀ ।
କଣ୍ଟକ କର୍ଷଣ ଅବା ଅନଳର ଜ୍ୱାଳା,
ଲାଗେ ମୃଦୁ ମଳୟର ସମ—
ଆତ୍ମହରା ହୁଏ ଭକ୍ତ ଲାଗି ।

ନାରଦ—ଚକ୍ରଧାରୀ !
ଅନ୍ତର ଦେବତା ତୁମେ ହୃଦୟର ସଖା
ଭକ୍ତ ଭାବ ଜାଣି ସିନା ହେଲେ ଭାବଗ୍ରାହୀ;
ଏତିକି କଳ୍ପନା ମମ, କରୁଛି ପ୍ରାର୍ଥନା—
ଭବରଂଗ ମଂଚେ ଦିଅ ଭକତେ ଜନମ;
ଯବନର ଅତ୍ୟାଚାରୁଁ ଧର୍ମ କର ରକ୍ଷା

ଭକ୍ତସଙ୍ଗେ ଦିବା ନିଶି କର ଖେଳା—
ଗାଏ ମୁହିଁ ସେ ଲୀଳା-ସଙ୍ଗୀତ ।

ନାରାୟଣ—ଯାଅ ଫେରି, ଭକ୍ତ ବନ୍ଧୁ ମୋର—
ପୂର୍ଣ୍ଣହେଉ ମନସ୍କାମ ତବ,
ପଠାଇବି ଦେବଲୋକୁଁ ଅଭିଶପ୍ତ ଜଣେ,
ଜନ୍ମି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଯବନ କୁଳରେ—
ପ୍ରଚାରିବ ନାମ ମହାମନ୍ତ୍ର—
ସହିବ କେତେ କଷଣ ପାଷାଣର ସମ,
(କିନ୍ତୁ) ପଛେ ପଛେ ଥିବି ମୁହିଁ ଚକ୍ର ଧରି କରେ
ବିନାଶିବି ନକ୍ରପରି ଯେତେକ ଦୁଷ୍କୃତ,
ପୂରିବ କାମନା ତବ ଦେଖି ଏହି ଲୀଳା ।
(ଢୋଲ ଧରିଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଭରା ହସ୍ତ-ନାରଦ
ଜାନୁପାତି ଅଭିବାଦନ କଲେ)

—ପରଦା—

—*—

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ

—ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ—

(ରାମାନନ୍ଦଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖ-ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ରାମାନନ୍ଦ ପାଖରେ ନୀରବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଏକ ଶିଷ୍ୟ-ଅଦୂରେ ଶୁଭିଲା ଗୋଟିଏ ନାରୀର କରୁଣ ଗୀତ-ଗୀତଟି ନିକଟେଇ ଆସିଲା)—

—ଗୀତ—

ଭଗବାନ ! ଭଗବାନ ! ଭଗବାନ !
(ତବ) ସୃଷ୍ଟିର ହେଉ ଅବସାନ ।
ଲୁଚିଯାଉ ଚନ୍ଦ୍ରମା, ଲିଭିଯା'ଉ ତାରକା
ଯାଅ ଚାଲି ତପନ ନ ଦିଅ ଆଉ ଦେଖା
ପ୍ରଳୟର କଂପନେ ଥରିଉଠୁ ଧରଣୀ
ଅଧର୍ମର ଉଡ଼ିବ ନିଶାଣ ।

(ବୋଲି ବୋଲି ଆସିଛି ଗୋଟିଏ ବାଲ୍ୟ ବିଧବା-କୁଳୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣବଂଶଜା—ଯୌବନର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ପହଞ୍ଚିଛି—ଏତିକିବେଳେ ତା'ର ମଥାର ସିନ୍ଦୂର ଲିଭିଗଲା-ଧର୍ମାନ୍ଧ ସଂରକ୍ଷଣଶୀଳ ନିଷ୍ଠୁର ପିତା ପାପିନୀ ବୋଲି ବିତାଡ଼ିତ କରି ଦେଇଛନ୍ତି—ଜୀବନର ଶେଷ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବା ଲାଗି ହତଭାଗିନୀ ଆସିଛି ଯୁଗଯୋଗୀ ଶ୍ରୀ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ କୁଟୀରକୁ—ଆଲୁଳାୟିତ କେଶା-ରକ୍ତ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁଛି ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ—ଗୋଟିଏ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବ । ଧ୍ୟାନରତ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ମୁଖରେ ସ୍ମିତହାସ୍ୟ)

ବାବରା—ମୋତେ କ'ଣ ଉପହାସ କରୁଛ ଗୁରୁ ?

(ଶିଷ୍ୟ-ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସି ବାଧା ଦେଲା)

ଶିଷ୍ୟ—ବାଗ୍ବିତଣ୍ଡା ବନ୍ଦ କର-ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିବାର ବେଳ ନୁହେଁ, ଫେରିଯାଅ—

ବାବରା—ମୁଁ ଫେରିଯିବାକୁ ଆସିନାହିଁ ଋଷିପୁତ୍ର ! ତୁମେ ବୁଝି ପାରିବ ନାହିଁ ମୋର ଅନ୍ତରର ବେଦନା—

ଶିଷ୍ୟ—ଋଷି ଯେ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ—

ବାବରା—ଏଇତ ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ—ମୋତେ ତୁମେ ବାଧା ଦିଅନା ଆଜି ଯେ ମୋର ଜୀବନର ଶେଷ ପ୍ରଶ୍ନ—

ଶିଷ୍ୟ—ଶେଷପ୍ରଶ୍ନ ? କିଏ ତୁମେ ?

ବାବରା—ମୋତେ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ନାହିଁ—ଦାରୁଣ ସୃଷ୍ଟିର ମୁଁ ଗୋଟିଏ ଅଭିଶପ୍ତ ଜୀବ—

ଶିଷ୍ୟ—ଭ୍ରମ ତୁମର—ମଙ୍ଗଳମୟର ସୃଷ୍ଟି କେବେ ଦାରୁଣ ହୋଇ ପାରେ ନା—

ବାବରା—(ବିଦ୍ରୂପ ହସ ହସି) ତା ହେଲେ ତୁମର ବୁଝିବାର ବେଳ ଆସି ନାହିଁ ବାଳକ ! ଖାଲି ଦାରୁଣ ନୁହେଁ ଦାବାଗ୍ନି। ଦେଖିବ ଯେପରି ସହସ୍ର ଅଜଗର ଏକ ସଙ୍ଗରେ ତପ୍ତ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ୁଛନ୍ତି—ସେଇ କଥା ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ର, ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାରକା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଣ ଜଣ କରି ଡାକି କହୁଛି ତୁମେ ସବୁ ଲୁଚି ଯାଅ—ଆକାଶ ଆସି ଧରା ବକ୍ଷରେ ମିଶିଯାଉ-ପ୍ରଳୟର ମହାଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଏ ଦାରୁଣ ସୃଷ୍ଟିର ଅବସାନ ହେଉ—ଧର୍ମର ଛଳରେ ଯେପରି ଅଧର୍ମର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ନ ହେଉ—

(ଧ୍ୟାନରେ ରାମାନନ୍ଦ ଥରି ଉଠିଲେ)

ଶିଷ୍ୟ—ପ୍ରଳୟ ସୃଷ୍ଟି ହେବ—ବାଗ୍‌ଲତା ବନ୍ଦକରି ତୁମେ ଚାଲିଯାଅ କହୁଛି—

କବୀର—ନ ଗଲେ—

ଶିଷ୍ୟ—ଋଷିର ଅଭିଶାପ-ବ୍ରହ୍ମ ଅଭିଶାପରେ ତୁମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ ହେବ—

କବୀର—ସେତିକ ପାଇଁ ତ ମୁଁ ଆସିଛି ବାଳକ ! ଦିଅ, ଦିଅ ଗୁରୁ, ଅଭିଶାପ ଦିଅ—

(ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଦତଳେ କଚାଡ଼ି ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଉଚ୍ଚାରିତ ହେଲା)

"ଆୟୁଷ୍ମତୀ ପୁତ୍ରବତୀ ହୋ ମା"

(କବୀର ଚମକି ପଡ଼ିଲା)

କବୀର—ଏକି ଅଭିଶାପ ଗୁରୁ ! କୁହ ! ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଭିଶାପକୁ ମୁଁ କିପରି ବହନ କରିବି ?

(ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଭଗ୍ନ ହେଲା)

ରାମାନନ୍ଦ—ଅଭିଶାପ ନୁହେଁ ଆଶୀର୍ବାଦ-ଅଭିଶପ୍ତା ଦେବ କୁମାରୀ ପ୍ରତୀଚୀର ଯେ ଏଇଠାରେ ମୁକ୍ତି ।

କବୀର—ପତିତା ପତିହୀନା ନାରୀ ପ୍ରତି ପୁଣି ଆଶୀର୍ବାଦ ? ଏ କଳଙ୍କର ବୋଝ ନେଇ କେଉଁଆଡ଼କୁ ଯିବି ଗୁରୁ ?

ରାମାନନ୍ଦ—ସେଇ ନିଭୃତ କାନନ ଭିତରକୁ-ଯେଉଁଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଲୋକମୟ ସନ୍ତାନ ତୋତେ ଅପେକ୍ଷାକରି ରହିଛି—ତା'ରି ଆଭାରେ ସମସ୍ତ ଭାରତ ଉଦ୍ଭାସିତ ହେବ—ଆଉ ତୁ ହେବୁ ତା'ର ଜନନୀ—

ବବର—ପୁଣି ଜନନୀ ! ଏ କ'ଣ ସୃଷ୍ଟିରେ ସମ୍ଭବ ଗୁରୁ ?

ରାମାନନ୍ଦ—କୁମାରୀ କୁନ୍ତୀ ଯେବେ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କର ଜନନୀ ହୋଇ-ପାରେ, ତେବେ ଅସମ୍ଭବ କାହିଁକି ହେବ ମା । ଯା, ସନ୍ତାନଟିକୁ ପଦ୍ମିନୀ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରି ସେହିଠାରେ ସଲିଳ ସମାଧି ନେବୁ ।

(ବବରୀ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ ପାଦ ଛୁଇଁ ପ୍ରଣାମ କଲା । ରାମାନନ୍ଦ ଆଶୀର୍ବାଦ ହସ୍ତ ତୋଳି ଧଇଲେ)

(ପରଦା)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ମଞ୍ଚ ଅନ୍ଧାର ହେଲା—ଛାୟା ଭିତରେ ଦେଖାଗଲା ପୂର୍ବ ବବରୀଟି ଗୋଟିଏ ସନ୍ତାନ କୋଳରେ ଧରି ଗଲାଛି-ଶୂନ୍ୟରୁ ଦେବନାରୀମାନଙ୍କର ସମବେତ କଣ୍ଠସ୍ୱରେ ଯନ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗୀତ ସହ ଶୁଭୁଛି)—

"ଆଲୋକ ସନ୍ତାନ ଧରିଛୁ କୋଳେ ମା
ଜୟ ତୁ ଭକ୍ତ ଜନନୀ,
ଜୟ ତୁ ଭକ୍ତ ଜନନୀ
ସୁନ୍ଦର ସରସୀ ମନ୍ଦର ତରଙ୍ଗେ
ଅମଳ କମଳଦଳେ
ତୋଳି ଦେ ତୋଳି ଦେ ଗୋ ତଞ୍ଚଲେ-
ସେତ ଭୁବନ ମୋହନ ପରଶ ମଣି ॥
ଆସ ଆସ ସୁର ପୁରେ

ମୁକ୍ତ ହେଲା ତୋ କଳଙ୍କ କାଳିମା
ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି ପରଶରେ
ତରୁଣ ଅରୁଣ ଅରୁଣିମା ରଙ୍ଗେ
ରଞ୍ଜିବ ଧରଣୀ ରାଣୀ ॥

(ଜ୍ୟୋତିଟି ସନ୍ତାନଟିକୁ ନେଇ ଥୋଇ ଦେଲା ପୁଷ୍କରିଣୀର ଗୋଟିଏ ପଦ୍ମପତ୍ର ଉପରେ—ତାପରେ ଆଉ ଦେଖା ଦେଇ ନାହିଁ—ମଞ୍ଚ ଆଲୋକିତ ହେଲା —ଦେଖାଗଲା ପୁଷ୍କରିଣୀର ଟଳ ଟଳ ପଦ୍ମ ପତ୍ର ଉପରେ ଭାସମାନ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଶିଶୁ—ଆସିଛନ୍ତି ଋଷି ପୁଙ୍ଗବ ରାମାନନ୍ଦ-ପାଦରେ ପାଦୁକା-ହାତରେ କମଣ୍ଡଳୁ—ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଶିଶୁଟିକୁ ଦେଖି ଚକିତ ହେଲେ)

ରାମାନନ୍ଦ—ଆଃ କି ଅପୂର୍ବ ।
ଅମଳ କମଳ ଦଳେ ଅପରୂପ ଦିବ୍ୟ ଆଭା ?
ଅସମ୍ଭବ ଧରାବକ୍ଷେ—
(ଭାବାବେଶରେ ବୋଲିଲେ)
ଟଳ ଟଳ ଚଞ୍ଚଳ ତରଳ ସୁନୀଳ ଜଳ
ଛଳ ଛଳ ମଂଜୁଳ ଛବି
ଦର ଦର ହାସିତ ଥର ଥର କମ୍ପିତ
ଉଇଁଛକି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରବି ॥
ପଦ୍ମିନୀ କୋଳେ ତୁମ, ଅନୁପମ ଲାବଣ୍ୟ
ପଦ୍ମଲୋଚନ ପରି ଦିଶେ

ଆଲୋକ ନନ୍ଦନ ଆଜି ଉଠୁ ତୁମ ଜ୍ୟୋତିରାଜି
ତମସ ଗୋ ଯାଉ ଦୂରଦେଶେ ॥
ହେ ! ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଆଲୋକ ସନ୍ତାନ !
ଧର୍ମ ସଂସ୍ଥାପନା ଲାଗି ଧରାବକ୍ଷେ—
ସତେ ହେଲ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ?

(ଶୂନ୍ୟରୁ ଶୁଭିଲା—"ତୁମରି ସେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗୁରୁ ! ଅଭିଶପ୍ତା କଳଙ୍କିନୀ ବିଧବା, ପୁତ୍ରବତୀ)

ମୋରି ଆଶୀର୍ବାଦ ? (ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ପୂର୍ବ କଥା) ହୁଁ, ଙ୍କ୍ କହିଚୁ ମା ! ମୁଁ ଜାଣେ-ତୁ କଳଂକିନୀ ନୋହୁ । ପୁରନାରୀ ଥିଲି—ସତ୍ୟ ଯୁଗେ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ଜନନୀ—ସେଇ ଭକ୍ତର ଜନନୀ ହେବ ଲାଗି ପୁଣି ଧରା ବକ୍ଷକୁ ଆସିଥିଲୁ ମା ! ଜଗତକୁ ଯେଉଁ ମୂଲ୍ୟ ମଣିଟିଏ ଦେଇ ଯାଉଛୁ, ତା'ରି ଜ୍ୟୋତିରେ ଜଗତ ଭାସିତ ହେବ ମା ! —ଅମ୍ବର ପୁରୀରେ ରହି ଦେଖିବୁ-ାଶ୍, ଏଇଠାରେ ଅଭିନୟର ଯେ ଆରମ୍ଭ—

(ଅପର ଦିଗରୁ ଆସିଛନ୍ତି କାଶୀ ଅଧିବାସୀ 'ନୀରୁ, ନୀମା, ମୁସଲମାନ ଦଂପତି—ରାମାନନ୍ଦ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ହସିଲେ—ସେମାନେ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି ପ୍ରଣାମ କଲେ—ରାମାନନ୍ଦ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ)

ଅପୂର୍ବ ମିଳନ—ତୁମେ ଜାଣ ରାଘବ ! ଏ ଅଭିନୟର ାନାୟିକା କେଉଁଠି ? (ଚାଲିଗଲେ—ନୀରୁ, ନୀମା—ତାଙ୍କ ଯିବା

ଆଡ଼େ ଚାହିଁ ମୁହଁ ଫେରାଇ ଏ ଆଲୋକ ସନ୍ତାନଟିକୁ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ—)

ନୀରୁ—ନୀମା । ଚୁହିଁ ପାରୁଛୁତ ? କମିତ ଆଖି ଝଲସି ଯାଉଛି—ଜଙ୍ଗଲ ପାହାଡ଼ରେ ଯେତେ ମଣି ମାଣିକ ଦେଖିଚୁ...

ନୀମା—ମଣି ମାଣିକର ତ ଜୀବନ ନ ଥାଏ ମିଆଁ—ଭଲ କରି ଝିକେ ଚୁହାଁ ତ—କଏ ସେ ଡକନୀ ଏ ପଗ୍ସ ରତନକୁ ଭସେଇ ଦେଇ ଯାଇଛି - ତା କୋଳରେ ଖୋଦା ପୁଣି ଏ ପଗ୍ସ ଧନକୁ ଜନମ ଦେଲେ ? ଡାକ ଡାକ ଆସି ଅଧା ଉମର ବିତଲା କନ୍ତୁ, ଆମ ଉପରେ ଖୋଦାର ଝିକେ କ ଦୟା ହେଲା ନାହିଁ—

ନୀରୁ—(ଆନନ୍ଦରେ) ଆଃ, ନୀମା ! କ ସୁନ୍ଦର ! ସେଇ ଖୋଦାର ବରଦ ଏ ନୀମା !—ଏତେ ଦିନେ ତାର ବଗ୍ସର ହେଇଚି ଖୋଦା ଆମର ଡାକ ଶୁଣିଛି—ନେଇ ଚୁଲ ନୀମା ! ଆମର ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆ ହସି ଉଠିବ— ଆମର ଅମେଇସା ଅନ୍ଧାର ଉଭେଇ ଯିବ ।

ନୀମା— ପଣତରେ ଟେକି ନେଇଯିବ ମିଆଁ ! ସେଇ ଖୋଦାକୁ ଡାକ—ଆମେ ଗରିବ—ଆମେ ଦୁନିଆରୁ ବାହାର ତା'ର ଯେବେ ହୁକୁମ ହୁଏ—ଅସରନ୍ତ ଧନପରି ଅକଳନ୍ତ ରତନ ପରି ସାଇତ ରଖିବ—ନଇଲେ ବେଢ଼ି ଉପରେ ପୁଣି କୋରଡା ମାଡ଼ ବସିବତ ଆଉ ବଞ୍ଚି ପାରିବା ନାହିଁ । (ଦୁହେଁ ଉପରକୁ ଚୁହିଁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ)

ନୀରୁ—ହେ ଖୋଦା ! ହେ ରାମ୍, ହେ ରହିମ୍, ହେକୃଷ୍ଣ, ହେ ଭଗବାନ !

(ଶୂନ୍ୟରୁ ଶବ୍ଦ ହେଲା "ତୁମରି ପାଇଁ ସେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି—ତାକୁ ତୋଳନଅ—ତା'କୁ ସାଇତ ରଖ—"ଦୁହେଁ ତଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ମାରି ପଦ୍ମ ପତ୍ର ଉପରେ ଶିଶୁଟିକୁ ତୋଳି ଧରିଲେ—ଏତିକିବେଳେ ବଣର ଗଛରୁ ଫୁଲ ଝଡ଼ି ପଡ଼ିଲା)

—ପରଦା—

୩ୟ ଦୃଶ୍ୟ

(କାଶୀ ନଗରୀର ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତା—ମୌଲବୀ ଶେଖ୍ ତକି ଓ ସାଇ ଖଲିପା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି)

ଖଲିଫା—ବଡ଼ା ତାଜବ୍ ବାତ୍ ମୌଲବୀ ସାହେବ । କଭି ବି ଏ କଥା ଶୁଣା ନ ଥିଲା—ଆଚ୍ଛା, ଆପ୍ ବହତ୍ ବହତ୍ କିତାପ ଦେଖେ—କାହାଁ ଏସେ ଅଜବ୍ ବାତ୍ ଶୁନେ-ଥେ ? ବୋଲି ଏ ତୋ—

ମୌଲବୀ—କାଶୀ ନଗରଯାକ ଗୋଟାଏ ଚହଲ ପଡ଼ି ଯାଇଛି—ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରୁ ଏ କିସମ୍‌ର ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ଛୁଆ କାହୁଁ ଆସିଲା ? ନୀରୁ ମିଆଁ ବଗୁରା ଗରିବ—ଆସି ଅଧା ଉମର ବିତିଲା—ଏ ବେଳକୁ ପୁଣି ଖୋଦାର ଏ ବଗୁର—

ଖଲିଫା—ଦେଖିବ ମୌଲଭି ସାହେବ । ସେ ଗୋଟାଏ ଜାନୁଆର କି ଯୋଗନିଛୁଆ—ୟାଙ୍କୁ ବିଲକୁଲ ଖତମ୍ କରିଦବ—ହିନ୍ଦୁ ପୁରାନ୍ ମେ ଲିଖା ହୁଆକି—ରାକ୍ଷସ ସବ୍ ଏସେ ରୁପ୍ ଧରକେ ଜନମ୍ ହୁଏ ।

ମୌଲଵୀ—ତମେ ଜାଣନା ଖଲିଫା—ଯ୍ୟା ଭିତରେ ଗୋଟାଏ କଛି ଖେଲ ଥିଲାପରି ଜଣା ପଡ଼ୁଛି—ମଣିଷ ଛୁଆ ପୁଣି ପୋଖରୀର ଗୋଟାଏ ପଦ୍ମପତ୍ର ଉପରେ ଭସୁଥିଲା—ଏ କ'ଣ କେବେ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ମିଆଁ ? ନୀରୁ ମିଆଁର କପାଳ—ଭଗବାନ୍ ତାଙ୍କୁ ଆଣି ଗୋଟାଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ ଦେଇଛି—

ଖଲିଫା—ଝୁଟ୍‌ବାତ୍, ବିଲ୍‌କୁଲ୍, ଝୁଟ୍‌ବାତ୍ ମୌଲଭି ସାହେବ ! ଖୋଦା ଏତେ ବୋକା ନୁହନ୍ତି ଯେ, ଏସା ବେଇମାନ୍ କାଫେର ଘରେ ଆଣି ଧନ, ରତନ ଓଜାଡ଼ି ଦେବେ—ଓ ଶାଲା ନୀରୁମିଆଁ, ଖୋଦାର ପୁର ଦୁଷ୍‌ମନ୍—ମୁସଲମାନ୍ ହୋଇ ସେ ବରାବର ରାମ ଭଜନ କରିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଛି—ଆଉ ସେ ଚୁଟିଆ ରାମାନନ୍ଦ କତକ ବରାବର ଧାଁ ଧପଡ଼ କରୁଛି—ନବାବର କାନକୁ ବି ଏ କଥା ଗଲାଣି—ଶାଲା ଟିକେ ହୁକୁମ୍ ହୁଏତ···

ମୌଲଵୀ—ତୁମର ବୁଝିବା ବିଲ୍‌କୁଲ ଭୁଲ ଖଲିଫା—ଯେ ରାମ ସେ ରହିମ୍, ଯେ ଭଗବାନ୍, ସେଇ ଆଲ୍ଲା, ସେଇ ଦିପୁ ଦୁନିଆର ମାଲିକ ଜଣେ—ତାଙ୍କୁ ଯିଏ ଯେମିତି ଡାକ ପାରିଲା—

ଖଲିଫା—ଆଚ୍ଛା, ମେରାବାତ୍ ଆପ୍ ଇଆଦ୍ ରଖିଏ ମୌଲ ସାହେବ—ଆପ୍‌ତ ମୌଲଵୀ ଆଦ୍‌ମୀ । ହର୍ ନୀରୁମିଆଁ ହାଲତ ବୁରା ନେଇଁ ହୋଗାତୋ ହାମ୍‌କୁ ବୋଲେଙ୍ଗେ

ଆପ୍ ଇସ୍‌କୁ ବୋଲଦୀଯିଏ ଓ ଜାନୁଆର୍‌କୁ ଜାନ୍‌ସେ ଖତମ୍ କର୍‌ଦେଙ୍ଗେ, ନେଇଁତୋ ଆପ୍ ଭି ଗତମ୍ ହୋ ଯାଏଁଗେ—

ମୌଲବୀ—ସବୁ ସେଇ ଖୋଦାର ଇଚ୍ଛା ଖଲ୍‌ଫା —ସେ କଏ, କାହିଁକି ଆସିଛି ସେଇ ଖୋଦାକୁ ସବୁ ମାଲୁମ— ନୀରୁ ମିଆଁ ମୋତେ ଡାକିଛି କୋରାନ୍ ଦେଖି ତା'ର ନାମ୍ ଦେବାକୁ—କାଲି ତା'ର କୁଡ଼ିଆକୁ ଯାଇଁ ଦେଖିବା—ତମେ ଯାଅ ଖଲ୍‌ଫା—ମୁଁ ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ ତୁମକୁ ଠିକ୍ ଜବାବ ଦେଇ ଦେବି—

ଖଲ୍‌ଫା—ଖାଲି ଜବାବ୍ ନାହିଁ—ତାକୁ ବିଲ୍‌କୁଲ୍ ଖତମ୍ କରିଦବ । ନ ହେଲେ ପୁଣି ନବାବର ଦରବାରରେ ତୁମର ବିଚାର ହବତ, ମୁଷ୍କିଲ—

ମୌଲବୀ—ଠିକ୍ କହିଚ ମିଆଁ ! ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଚାର ସେଇ ବଡ଼ ଦରବାରରେ । ହଉ ଆସ (ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ)

୪ର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ନୀରୁ ନୀମାର କୁଟୀର—ନୀମା ପିଲାଟିକୁ ଦୋଳରେ ଝୁଲଉଛି ।)

(ଗୀତ)

ମା—

ଝୁଲ ଝୁଲ ଧୀରେ ଝୁଲରେ
ଶାରଦଆ ଚାନ୍ଦ ମୋର କରିଦେବ ଭୋଲ । ପଦ ।
ଗୋଲାପୀ ଅଧରେ ତୋର ଟହ ଟହ ହାସ ।

ସଜଳ ଆଖିରେ ଦେଉ ପରଶେ ପରଶ
କେଉଁ ବାଅଁ ବଗିଚାରେ ଫୁଟିଥିଲୁ ଫୁଲ ॥
ତୋ କଥା ତୁ ଜାଣୁ ସିନା ଆମକୁ ଅଜଣା
ବିଧି ଯୋଗେ ପାଇଲୁ ଏ ରତନଟି ସିନା
ତୋ ଲାଗି ତୁଳନା ତୁହି କରିବ କେ ମୂଲ ॥

ନୀରୁ—(ପ୍ରବେଶ କରି) କ'ଣ, ପୁଅକୁ ଝୁଲଉଚ ? ମୌଲବୀ ଆସୁଛନ୍ତି ପରା । ଆଜି ପୁଅର ନାଁ ଦିଆଯିବ; ପାଲଉ ରାନ୍ଧିବ ନାହିଁକି ? (ପୁଅକୁ ଉଠେଇ ନେଇ ଗେଲ କଲା) ଆହା, ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି ମୋର, ଅନ୍ଧାର ଘର ଆଲୁଅ ମୋର—ଏ ଗରିବ କୁଡ଼ିଆ ଘରୁ ଦୁଃଖର ଅନ୍ଧାରକୁ ଘୁଞ୍ଚେଇ ଦେଉଛୁ ବାବା ମୋର—କେଉଁ ରାଇଜର ମଣି ତୁ'ରେ !

ନୀମା—ଏତେ ତ ଗେଲ କରୁଛ—ପୁଅ କ'ଣ ଖାଉଛି କି ନାହିଁ କିଛି ତ ବୁଝୁନା ?

ନୀରୁ—କ'ଣ ଖାଇବ ମିଆଁ ମୋର—ଗରିବ ଘରେ ଅଛି କ'ଣ, କ୍ଷୀର ସର ନା ଲବଣୀ, କଣ ଅଛି ? ବଗଡା ଭାତ ମୁଠାଏ ଖାଇବ, ହାତବୁଣା ଦଶିଆ ଖଣ୍ଡେ ଘେରେଇ ଦେଇ ଫକୀର ସାଜିବ, ଭିକ ମାଗିବ—

ନୀମା—ଭୋକ ନାହିଁ ଶୋଷ ନାହିଁ—ଖାଲି ହସ—

ନୀରୁ—ସେ ତ ଏ ପୁରର ମଣିଷ ନୁହେଁ ଲୋ ନୀମା ! ଆମ ହାତରେ ଧରିଛେ ବୋଲି ସେ କଅଣ ଆମର—ସେ ଯାହାର, ସେ ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେବ—ଆମେ ଖାଲି

ସାଇତ ରଖିବା ସିନା ! ଆଚ୍ଛା ନୀମା ! ମୁଁ ଯଦି ମରିଯାଏ
ତେବେ ଏଙ୍କୁ କ'ଣ ସାଇତି ରଖିବୁ ନାହିଁ ?

ନୀମା—(ମୁହଁ ଶୁଖାଇ) ଭଲନାହିଁ ମନ୍ଦନାହିଁ ଖାଲି ମରିବାଟା
ତୁଣ୍ଡରେ ହଲ ହଲ ହଉଚି କାହିଁକି ?

ନୀରୁ—ଆରେ, ମରିବାଟାକୁ କ'ଣ ହାତ ଦେଇଦବ—ତମେ ତ
ଗୋଟିଏ ସୁନା ପ୍ରତିମା ପାଇଲଣି—ଦେଖୁଥିଲେ ଭୋକ
ଶୋଷ ସବୁ ଉଭେଇଯିବ ।

(ପ୍ରବେଶ କଲେ ମୌଲବୀ—ନୀରୁ ନୀମା ଯଥାବିଧି
ସଲାମ ଦେଲେ—ମୌଲବୀ ଦୁଆ କଲେ)

ମୌଲବୀ—ଆଚ୍ଛା ! ତମର ବଚ୍ଚାଟିକୁ ଆଣତ ଦେଖିବା ।

(ନୀମା ଆଣି ତଳେ ଶୁଆଇ ଦେଲା)

ୀରୁ—ଠିକେ ଦୁଆକର ମୌଲବି ସାହେବ ! ଭୋକ ନାହିଁ,
ଶୋଷ ନାହିଁ—ଆସିଲା ଦିନୁ ଆମର ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆ
ଭିତର ଅନ୍ଧାରକୁ ଆଲୁଅ କରି ଦେଇଛି—

ମୌଲବୀ—ଆରେ ବାପ୍—ଇମିତ ମଣିଷ ଛୁଆତ ମୁଁ କେଉଁଠି
ଦେଖିନାହିଁ - ଆରେ ଏଙ୍କୁ ପାଇଲ କେଉଁଠୁ ?

ମା—ଜଂଗଲ ଭିତର ପୋଖରୀର ପଦ୍ମପତ୍ର ଉପରେ ଭାସୁଥିଲା—
ସାହାନ୍ତ ପହର - ଆମେ ସେଇ ବାଟଦେଇ ଆସୁଛୁ—
ଦେଖି ଚମକ ପଡ଼ିଲୁ—କିଏ ଯିମିତ ଆମକୁ ଡାକି
କହିଲା "ଖୋଦା ତୁମର ଡାକ ଶୁଣିଛି—ତୁମକୁ
ଉପ୍‌ମନରୁ ଗୋଟିଏ ରତନ ଦେଇଛି—ଏଙ୍କୁ ନେଇ
ସାଇତି ରଖ" ।

ମୌଲବୀ—ବଡ଼ା ତାଜବ୍ ବାତ୍ ତମେ କହିଲ ମିଆଁ—ପଦ୍ମ-
ପତ୍ରର ଉପରେ ଗୋଟିଏ ମଣିଷ ଛୁଆ ! କି ଅଜବ୍‌ବାତ୍

ଆଲ୍ଲା ଦେଖି — (କୋରାନ୍ ଖୋଲିଲେ) ଆକ୍‌ବର, କବିର୍ , କବୀର୍ କାବାରିଆ,

ନୀରୁ—ଏ କପରି ନାଁ ମୌଲବୀ ?

ମୌଲବୀ—'ଆଲୋକ', 'ଜ୍ୟୋତି'—ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ନୀରୁ ମିଆଁ ! ଏ ମଣିଷ ନା ଦେବତା—ତୁମ ଘରେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଶୁ ସାରା କାଶୀ ସହରରେ ଚହଲ ପକାଇ ଦେଇଛି—ଆଉ ତା ସାଂଗେ ତୁମର ବି ବହୁତ ଦୁସ୍‌ମନ୍ ତିଆରି କରି ଦେଇଛି—

ନୀରୁ—ମୌଲବୀ ସାହେବ ! ଆମେ ଗରିବ—ଆମେ ଜାଣୁ ଆମର ଅନ୍ନଦାତା, ଆମର ରକ୍ଷକ ଏକମାତ୍ର ସେଇ ଖୋଦା, ଆଲ୍ଲା, ରାମ୍ ଆଉ ରହିମ୍ । ମୁଁ କାହାକୁ ଦିନେ ଦୁସ୍‌ମନ୍ ବୋଲି ତ ମୋ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇନି ।

ମୌଲବୀ—ଏଇ ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଶୁଟି ତୁମକୁ ମହାବିପଦରେ ପକେଇବ, ତୁମର ଜୀବନ ବିପନ୍ନ କରିଦେବ—ଇଏ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ନୁହେଁ, ତୁମେ ହୁସିଆର ହୁଅ ।

ନୀମା—ଆମର ଅପରାଧ କ'ଣ ମୌଲବୀ ସାହେବ ? ସେଇ ଖୋଦା ଯେ ଆମର ହାତରେ ଏହାକୁ ଟେକି ଦେଇଛନ୍ତି—ସେଇ ତାର ବିଚାର କରିବେ ।

ମୌଲବୀ—ତୁମର ଦୁସ୍‌ମନ୍ ଯେତେବେଳେ ଏ ଖବର ନେଇ ନବାବ୍ ବାଦସାହ ନିକଟରେ ଦେବ ସେତେବେଳେ—

ନୀରୁ——ଯିଏ ଏହାକୁ ଜନମ ଦେଇଚି, ମୌଲବୀ ସାହେବ ସେଇ ତାର ବିଚାର କରିବ—

ମୌଲବୀ—ମୁଁ ଠିକ୍ ବିଚାର କରି କହୁଛି ମିଆଁ, ତୁମେ ଏହାକୁ ରଖି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୋର କଥା ମାନ ସେଇ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ଛାଡ଼ିଦିଅ ନଚେତ୍ ଜୀବନରୁ ମାରିଦିଅ !

ନୀରୁ—ମୁଁ ଠିକ୍ ଜାଣେ ମୌଲବୀ ସାହେବ ! ଏ ସ୍ୱର୍ଗର ସନ୍ତାନକୁ କେହି ମାରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଖୋଦାର ଦୁସ୍‌ମନ୍ କେହି ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।

ମୌଲବୀ - ତୁମେ ପାଗଳ ହୋଇ ଯାଇଛ - ତୁମକୁ ସେ ପାଗଳ କରି ଦେଇଛି - ମୋର କଥା ମାନ—ଯେବେ ନ ପାରୁଛ ଆଣ ମୋତେ ଦିଅ — ମୁଁ ଥରେ ଚେଷ୍ଟାକରେ ।

ନୀମା—ତୁମର ମାରିବାକୁ ସାହସ ହେଉଛି ମୌଲବୀ ? କୋରାନ ଧରି ଶିଶୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ କି ଆଗେଇ ଆସୁଛ ?

ମୌଲବୀ—ଶିଶୁ ନୁହେଁ ସେ ଗୋଟାଏ ମାୟା—ତୁମର ଦୁସ୍‌ମନ୍—ତାକୁ ହତ୍ୟା କଲେ କୌଣସି ପା ହେବନାହିଁ ନୀରୁ ମିଆଁ ! ଆଣ; ମୋ ହାତକୁ ଦିଅ ତ— ମୁଁ ଥରେ ଭଲକରି ଦେଖେ—

(ନୀରୁ କମ୍ପିତ ହସ୍ତରେ ଶିଶୁଟିକୁ ଆଣି ମୌଲବୀଙ୍କ କୋଳକୁ ଦେଲା — ନୀମା ବ୍ୟାକୁଳିତଭାବେ ଚାହିଁଥାଏ---)

ମୌଲବୀ—(ନିରୀକ୍ଷଣକରି) ଚିହ୍ନି ପାରୁଛ ନୀରୁମିଆଁ । ଇଏ ଗୋଟାଏ ଅପୂର୍ବ ଅଦ୍ଭୁତ ଶିଶୁ—ଯା' ଭିତରେ ରହିଛି ଗୋଟାଏ ପ୍ରହେଳିକା-ବଡ଼ ଭୀଷଣ, ଦେବତାର ମାୟାରେ ତୁମର ସବୁ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯିବ—ମୋତେ ଅନୁମତି ଦିଅ, ମୁଁ ଏଇଠାରେ ତା'ର ସମାପ୍ତି କରିଦେବି—

(ରାଗରେ ଶିଶୁର ତଣ୍ଟି ଧରି ଚିପିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲା)

ନୀମା ଓ ନୀରୁ—ଏଁ, ଏଁ ? ଏ କଣ କରୁଛ, ମୌଲବୀ ! ପାଦ-ତଳେ ପଡ଼ି କ୍ଷମା ମାଗୁଛି, ଏ ଦୁର୍ଲଭ ଶିଶୁଟିକୁ ମାରନା,

ମାରନା—(ଘର ଭିତରୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇଁ ନୀରୁ ଗୋଟାଏ ଛୁରୀ ଆଣିଲା ।

ନୀରୁ—ତେବେ ହେଉ ନାଅ, ଏ ଛୁରିଟାରେ ଆମର କଲିଜାଟାକୁ ଆଗେ ଚିରିଦିଅ । ଆମେ କେବେ ତା'ର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ଖୋଦା ଆଲ୍ଲା !

[କରୁଣ ହୋଇ ଦୁହେଁ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ—ଏତିକବେଳେ ନୈପଥ୍ୟ ଜୋରରେ ଗୋଟାଏ ହସର ଆବାଜ ଆସିଲା—ତା ସଙ୍ଗେ ଶୁଭିଲା—

"ବୃଥା ଦମ୍ଭ ମୌଲବୀ ! ତୁମେ ପାଗଳ—ପଦ୍ମିନୀର ସନ୍ତାନକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ନାହିଁ । କୋରାନ୍ ଖୋଲି ଦେଖ ସେ କିଏ ?"

ମୌଲବୀ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଶିଶୁଟିକୁ ନେଇ ଶୁଆଇ ଦେଲେ-ନୀରୁ ନୀମାଙ୍କର ଚେତନା ଆସିଲା—କୋରାନ୍ ଖୋଲି ମୌଲବୀ ଦେଖିଲେ ସବୁ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲେଖା ହୋଇଛି 'କବୀର] ।

ମୌଲବୀ—(ଗର୍ଜନକରି କହି ଉଠିଲେ) କବୀର ! କୋରାନରେ ମୋର ଭରି ରହିଛି "କବୀର"—ଉଠ ନୀରୁମିଆଁ ! ଖୋଦାର ସନ୍ତାନକୁ ଏବେ କୋଳକୁ ନାଅ—ସେ ରାକ୍ଷସ ନୁହେଁ, ସେ ଦେବତା—ସେ ଜଗତକୁ ଆଲୋକ ଦେବ—ସାରା ଦୁନିଆଁରେ ଝଲସି ଉଠିବ ତା'ର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି—କବୀର ! କବୀର !

(ଡାକି ଡାକି ଚାଲିଗଲେ—ନୀରୁ, ନୀମା ସେ ଆଡ଼େ ହାତ ଯୋଡ଼ି ଅନାଇ ରହିଲେ) ।

✻ପରଦା✻

ଦଶବର୍ଷ ପରେ

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

[କାଶୀଡଳବାହିନୀ ଗଙ୍ଗାତୀର—ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରହର ନଶୀ—ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାମାନନ୍ଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଗଙ୍ଗା ଘାଟ ଦେଇ ସ୍ନାନକୁ ଗଲେ। ୧୦ ବର୍ଷର ବାଳକ କବୀର ଗୋଟିଏ ପାହାଚ ତଳେ ଲୁଚି ଶୋଇଥିଲା—]

କବୀର—ଏଇ ତ ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ—ଗୁରୁଦେବଙ୍କ ଚରଣ ରେଣୁ ପାଇ ଆଜି ମୁଁ ଧନ୍ୟ ହେବି—ଦେଖିବି ମୋତେ କେମିତି ସେ ଶିଷ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ ନ କରିବେ ? ସେ ଦିନ ଆଶ୍ରମକୁ ଯାଇଥିଲି—ଦୂର କରିଦେଲେ—ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ, ଆଜି ସେଇ ଚରଣତଳେ ଶରଣ ନେବି—ଦୂର କରି ଯାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ—(ଦୂରରୁ ଶୁଭିଲା ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ବେଦମନ୍ତ୍ର, ରାମାନନ୍ଦ ସ୍ନାନ ସାରି, ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ଗଙ୍ଗାକୂଳରୁ ଉଠିଆସିଲା-ବେଳକୁ କବୀର ମୁଣ୍ଡରେ କଠଉର ଆଘାତ ଲାଗିଲା, କବୀର କାନ୍ଦି ଉଠିଲା)

କବୀର—ଉଃ, ଗୁରୁ, ଗୁରୁ ! (ପାହାନ୍ତ ଝାପ୍‌ସା ଭିତରେ ରାମାନନ୍ଦ ଚିହ୍ନି ପାରିଲେ ନାହିଁ—)

ରାମାନନ୍ଦ—ଆଃ ! କିଏ ବାବା ? କାନ୍ଦନା, କାନ୍ଦନା—ବୋଲ ରାମ, ବୋଲ କୃଷ୍ଣ, ଭଜ କୃଷ୍ଣ !

କବୀର—ରାମ ରାମ, କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣ ।

ରାମାନନ୍ଦ—ଧନ୍ୟ ବତ୍ସ ! ବୋଲ କୃଷ୍ଣ । ବୋଲ ରାମ—
(ଚାଲିଗଲେ)

କବୀର –ଗୁରୁ ! ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦିଅ ଗୁରୁ !

ରାମାନନ୍ଦ—(ଅନ୍ତରାଳରେ) ହୁଁ, ହୁଁ, ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି—ବୋଲ ରାମ, ବୋଲ କୃଷ୍ଣ—(କବୀର ଆନନ୍ଦରେ ଭଜନ ଗାଇ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା) ।

(ଭଜନ)

ବୋଲ ରାମ ରାମ ରାମ (ଜପ) ହରେ କୃଷ୍ଣ ରାମ
ସେହି କୃଷ୍ଣ ସେହି ବିଷ୍ଣୁ, ନବଘନ ଶ୍ୟାମ । ପଦ ।
ରାଘବ ରଘୁନନ୍ଦନ ସୀତାଦେବୀ ପ୍ରାନ୍
ମାଧବ ନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ ମୁନି ମନ ଧ୍ୟାନ୍ ।
ଗୁରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଗୁରୁ ବିଷ୍ଣୁ ଏକା ଗୁ ରୁ ନାମ
ମୁକ୍ତି ଦାତା, ଶକ୍ତି ଦାତା, କର ପରିତ୍ରାଣ ।

ପଟ୍ଟପତନ

———

ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ

(ରାମାନନ୍ଦଙ୍କ କୁଡ଼ିଆ ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖ—କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରେମରେ ବସି କରତାଳି ଦେଇ ବୋଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ)

(ଭଜନ)

ଜୟ ରଘୁପତି ରାଜାରାମ୍
ରାଜାରାମ୍, ରାଜାରାମ୍, ରାଜାରାମ୍ ରେ
ଜୟ ଜଗବନ୍ଦନ, ମୈଥିଲୀମଣ୍ଡନ, ନବୀନ ନୀରଦ ଘନଶ୍ୟାମ୍ ।

ରକ୍ଷା କଲ ଋଷି ଯାଗ ରାକ୍ଷସ ମାରି
ଚରଣ ପରଶେ ପାଷାଣୀ ହେଲ କୁମାରୀ
ବାଙ୍କାମା ଧୀବର, ଧୋଇଲା ପୟର କଲ ତାଂକୁ ମୁକ୍ତିଦାନ ।
ପିତୃ ସତ୍ୟ ପାଳି ହେଲ ବନେ ବନଚାରୀ
ସଂଗତେ ସାନୁଜ ଜନକ ରାଜକୁମାରୀ
ସାଗରେ ବାନ୍ଧିଲ ଶଇଳର ସେତୁ ଧନ୍ୟ ବୀର ହନୁମାନ୍ ।
"ସୀତା ରାମ୍" ନିଶିଦିନ କରେ ଗାନ୍ ରେ ।
(ପାଳି ଧରି ବୋଲି ବୋଲି ଆସିଲା ଅନ୍ୟ ଆଡ଼ୁ ବାଳକ
କବୀର—ଅନ୍ୟମାନେ "ଦୂର୍ ଦୂର୍" କରି ଘଉଡ଼େଇ
ଦେବାକୁ ବସିଲେ)

ମ—କରେ ! ସେ ଦିନ ପରା ଏତେ ମାଡ଼ ଖାଇଥିଲୁ, ପାସୋରି ଗଲୁଣି କି ? ପଠାଣ ଟୁଆ ହୋଇ ମୁହଁରେ ରାମ ନାମ ଧରିବୁ ?

ଫ୍ର—ଆରେ ଭାଇ ! ଏତେ କଥା କାହିଁକି ? ତାଙ୍କ ସାଇ ଖଲିପା ସୋନା ମିଆଁ କୁ ଡାକି ଦେଲେ ତ ଏକବାରେ ସାବାଡ଼ କରିଦେବ । ବଳେ ସେଇଠୁ 'ଆଲ୍ଲା' ବାହାରି ପଡ଼ିବେ ।

ାଫ୍ର—ହଇରେ, ତମ ଆଲ୍ଲାଙ୍କୁ ନ ଭଜି ରାମ ନାମ ଭଜନ କରୁଛୁ କାହିଁକି ? ଖଲିଫା ଜାଣିଲଣି ତ ? ଏ ଦେଶର ମାଲିକ ପରା ତମରି ବାଦସାହା—ଇଲେ ବାପଲେ, ସେ ଯେବେ ଶୁଣେ ନା—ଏକାବେଳକେ ଖତମ୍ ।

ାବୀର—ରାମ, ରହିମ୍ ଏକା ଭାଇ; ଯେଉଁ ରାମ ଏ ଦୁନିଆକୁ ତିଆରି କରିଛି, ରହିମ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦୁନିଆର ମାଲିକ ।

ତୁମକୁ ଯେ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି, ମୋତେ ବି ସେଇ ଜନ୍ମ ଦେଇଛି—ଗୋଟିଏ ବାପର ଦୁଇ ପୁଅ ଆମେ; ଆମ ଭିତରେ କିଛି ତଫାତ୍ ନାହିଁ । ଖାଲି ବୁଝିବା ଭୁଲ ଭାଇ !

୧ମ—ନାଇଁ ତୁଠା ଠିକ୍ ବୁଝିଛୁ ? କଂଗ୍ରୁ ମୂର୍ଖଟାଏ – ତୋର ପୁଣି ଏତେ ଜ୍ଞାନ କୋଉ ଦିନ ହେଲା ? ଆରେ ଆମ ପାଠଟା ସିଧା, ତମ ପାଠଟା ଓଲଟା । ଆଉ କହୁଛୁ କ'ଣ ?

କବୀର – ଆରେ ଭାଇ ! ପାଠଟାକୁ ଆମେ ତିଆରି କରିଛୁ, କିନ୍ତୁ ଜୀବନଟାକୁ ଯେ ସେଇ ରଘୁପତି ତିଆରି କରିଛନ୍ତି—ଯିଏ ଯୋଉ ବାଟେ ଯାଉ, ସମସ୍ତେ ଯାଇଁ ସେହି ବିରାଟ ଚରଣ ତଳରେ ଲୋଟିଛନ୍ତି—ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ରରେ ସବୁ ଝରଣାତକ ଲୀନ ହୋଇଛନ୍ତି – ତମ ଆମ ଭିତରେ କିଛି ତଫାତ୍ ନାହିଁ –

(ଏ କଥା ଶୁଣି ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚୁହାଁଚୁହିଁ ଓ ଠରାଠରି ହେଲେ)

୩ୟ – କରେ ଭାଇ ! ଇଏ ତ କମ୍ ଭେଦିନାହିଁ ରେ – ସେଦିନ ବା'ଜି ମହାପ୍ରଭୁ ଯାହା ବୁଝିଉଥିଲେ, ତା କଣ୍ଠରେ ସତ୍ତ୍ୱଯାକ ତ ବସା ବାନ୍ଧିଦେଇଛି—ଆଚ୍ଛା, କହ ତ ତୋ ଗୁରୁ କିଏ ?

କବୀର—ମୁଁ ପରା ତମର ଜଣେ ଗୁରୁଭାଇ—ମୋତେ ଅଲଗା କରି ଦାଉଚ କାହିଁକି ?

୪ର୍ଥ—କଣ କହିଲୁ? କଅଣ କହିଲୁ ? କେଡ଼େ ବହପରେ ତୋର ? ଆମର ଗୁରୁ ହେବେ ପୁଣି ତୋର ଗୁରୁ ?

ତୋର ତ ବଡ଼ ସାହସରେ ? ଜାଣୁ ? ଗୁରୁ ଅଭିଶାପ ଦେବେ ତ ଏକାବେଳେ ପାଉଁଶ ହୋଇ ଯିବୁଟି !

୧ମ—ଧର୍ ନା ଭାଇ ! ଦ'ଠା କୁଠି ଦେଲେ ଥଣ୍ଡା ହୋଇଯିବ । କେଡ଼େ ସାହାସରେ କହୁଛି—ହଇରେ, ତୁ ପୁଣି ହବୁ ଆମର ଗୁରୁଭାଇ ? ଆମ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଜାଣୁନା ? ଶୁଣିଲେ ଜଳି ଯିବୁଟି !

କବୀର—ସେଇ ଗୁରୁ ଦେବଙ୍କ ଚରଣରେ ମୁଁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି ଭାଇ ! ମୋତେ ସେ ଦୟା କରିଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ପାଦ ଧୂଳିକୁ ମୁଁ ଶିରରେ ନେଇ ବୁଲୁଚି । ତୁମେମାନେ ମୋତେ ଦୂର କରି ଦିଅନା—

୨ୟ—ଆରେ କଣ ଗୁଡ଼ାଏ ପାଗଳଙ୍କ ପରି କହୁଛି—ରାମାନନ୍ଦ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଭଳିଆ ଋଷି ତୋକୁ ଶିଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି ? ଯା, ଯା, ଦୂରହୋ ଏଠୁ; ଭଣ୍ଡ ପାଜି କାହାଁକା—(ତଡ଼ି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ)

କବୀର—ତମମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି ଭାଇ ! ମୋତେ ତଡ଼ି ଦିଅନା—ମୋର ସେହି ରାମାନନ୍ଦ ଋଷି ହେଉଛନ୍ତି ଗୁରୁଦେବ—ତାଙ୍କର ଚରଣ ଧୂଳି ସେ ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ଝାଡ଼ି ଦେଇଛନ୍ତି—ମୁଁ ସେହି ଦିନଠାରୁ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବୋଲି ପୂଜା କରି ଆସୁଛି ।

୨ୟ—ଆଚ୍ଛା, ଭାଇମାନେ ଗୋଟାଏ କଥା କର—ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିକରି ନେଇ ଚାଲ ଆଶ୍ରମକୁ—ସେଇଠି ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ପଚାରିବା—ଯେବେ ଗୁରୁଦେବ ମନା କରନ୍ତି ତା' ହେଲେ ନାକ, କାନ କାଟି ଛାଡ଼ିଦେବା ।

୪ର୍ଥ—ଆରେ ଯା, ଆମେ ଏ ପଠାଣ ଟୋକାଟାକୁ ଛୁଇଁକରି ନେବୁ ? ଗୁରୁ ଯେବେ ଦେଖି କୋପାନଳ ହୁଅନ୍ତି ତେବେ ଆମକଥା ଶେଷ । ଆଜୁ ଠେଙ୍ଗା ପୋପାଡ଼ି ଘଉଡ଼ାଇ ଦିଅ ନା—ପଳେଇ ଗଲେ ଆଶ୍ରମରେ ବସି ଭଜନ କରିବା—ଯା, ଯା, ଟୋକା—

(ସମସ୍ତେ ଠେଙ୍ଗା ପୋପାଡ଼ିଲେ)

କବୀର—ମାର ନାହିଁ—ମାର ନାହିଁ ଭାଇ ! ଭୁଲ୍‌ବୁଝି ମୋତେ ମାରନାହିଁ—

(ସମସ୍ତେ ଠେଙ୍ଗା ପୋପାଡୁଥାନ୍ତି କବୀର ଆନନ୍ଦରେ ବୋଲ "ରାମ ରାମ ରାମ—ରାମ ରାମ ରାମ" କୀର୍ତ୍ତନ କରୁଥାଏ)—(—ଏତିକବେଳେ ସୋନା ମିଆଁ ଖଲପା ଆସିଛି—ତା ହାତରେ ଗୋଟାଏ ଗୁଡୁକ)

୧ମ— ଆରେ, ରହ ରହ ! ସର୍ଦ୍ଦାର ତ ଆସିଲାଣି—ବଳେ ମଜା ନାକଲ ଯିବ ହେ—

ସର୍ଦ୍ଦାର—କ୍ୟା, ବାତ କ୍ୟା ? —କ'ଣ ହୋଇଚି ?

(କବୀର ଭଜନ ବନ୍ଦକରି ଚୁପ ହୋଇ ଠିଆହେଲା)

୨ୟ— ସର୍ଦ୍ଦାରେ, ଏ ଟୋକା ତମ ସାଇର ନା ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—(କବୀରକୁ ଦେଖି) ହଁା, ଏତ ନୀରୁ ମିଆଁ ବେଟା, ଏ ବଦ୍‌ମାସ୍ ଆସିଛି କୁଆଡ଼େ ?

୩ୟ— ଆମେ ଏଠି ବସି ଆମ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଥିଲୁ, ଇଏ ଆସି ଆମ ସାଙ୍ଗେ ଗୋଲମାଲ କରିବାକୁ ତିଆର ଯେତେ କହିଲେ ଯାଉନାହିଁ—କହୁଛି ତମର ମୁଁ ଗୁରୁଭାଇ ।

ର୍ଦ୍ଦାର—ହଁା, ପୁରା ପାଜି ଟୋକା ଅଛି ସେ । ବଦମାସ୍, ବୋପା ମା'ର ଠିକଣା ନାହିଁ—କୋଉଠୁ ଗୋଟାଏ ଖାନ୍‌କ ପିଲ୍, ମୁସଲଲମାନଘର ଇଜ୍ଜତ ଡୁବ୍ରାଇଲାଣି । କେତେ ଥର ହାମ୍ ଶୁନିଲାଣି, ସେ ତମ ଠାକୁରକୁ ପୂଜା କରୁଛି । ହାମ୍ ବାଦସାହା କତିକି ଖବର ପଠାଇଲାଣି, ବାବା, ମା, ପିଲ୍ ସହିତେ ସବୁ ସାବାଡ଼ କରି ଦବ ସେ । ହାଁ ବେ ପାଜି କାହାଁକା ! ହାମେ ତ ହେଲୁ ମୁସଲମାନ—ହାମର ଆଲ୍ଲା, ଖୋଦାଙ୍କୁ ନାଇ ଡାକି ହିନ୍ଦୁ ଦେବତାକୁ କାଇଁକି ପୂଜା କରିବା ?

ବୀର—ଆମର ତାଙ୍କର ଠାକୁର ଭିତରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ! ରାମ୍, ରହିମ୍ ସେଇ ଜଣେ—ଆଲ୍ଲା, ଭଗବାନ ଦୁହେଁ ଯାକ ଏ ଦୁନିଆର ମାଲିକ—

ର୍ଦ୍ଦାର—ଆରେ, ତୁ ପୁଣି ହାମକୁ ପାଠ ପଢ଼ାଇବାକୁ ଆସିଛୁ ? ତୋ'ର ଏତେ ଅକଲ ହେଲାଣି ? ହାମର ଧର୍ମରେ ଯା ନାହିଁ ତା ହାମେ କଭି କରିଦବୁ ନାହିଁ । ଯେ କରିବ ତାକୁ ହାମେ କହିବୁ କାଫେର—ତା'କୁ ଗୁହୁକ ଦେଇ ହାମର ବସ୍ତିରୁ ନିକାଲି ଦେବୁ—ନହେଲେ ଜୀଅନ୍ତା କବର ତୋଳି ଦେବୁ ।

ବୀର—ଆପଣ ଭୁଲ ବୁଝିଛନ୍ତି ସର୍ଦ୍ଦାର !

ର୍ଦ୍ଦାର—ନା, ନା, ତତେ ଠିକ୍ ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ଅଭି ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ନ ହେଲେ ଦେଖିବୁ ?

ବୀର—ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି !

ର୍ଦ୍ଦାର—ଆଜିଠାରୁ ଆଉ କାଫେର ଦେବତାର ନା' ଲେବୁନାହିଁ ।

କବୀର—ନେଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ସର୍ଦ୍ଦାରଜୀ ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଚୁପ୍ କର ପାଜି—ହାମେ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ଶୁଣିବୁ । ଅଭି ଏ ଯାଗା ଛାଡ଼ିବାକୁ ହବ ଔର କାଫେର ଠାକୁର ପୂଜା ବନ୍ଦ୍ କରିବାକୁ ହବ ।

କବୀର—କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ! ତୁମର ଦୁଇଟି ଯାକ ହୁକୁମରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ବି ମାନି ପାରିବି ନାହିଁ—ମୁଁ ଆସିଛି ଗୁରୁଦେବଙ୍କର ଚରଣ ତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେବି ।

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଗୁରୁଦେବ କୋନ୍‌ରେ ?

କବୀର—ପ୍ରଭୁ ରାମାନନ୍ଦ

ସବୁପିଲା—ମିଛ, ମିଛ ସର୍ଦ୍ଦାର !

ସର୍ଦ୍ଦାର—କଣ କହିଲୁ ? ଭଣ୍ଡ ରାମାନନ୍ଦ ତୋର ଗୁରୁ ?

ସବୁପିଲା—(ଗର୍ଜିଉଠି) କ'ଣ କହିଲୁ, କ'ଣ କହିଲୁ ? ଭଣ୍ଡ ରାମାନନ୍ଦ । (ମାରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ)

ସର୍ଦ୍ଦାର—(ଚାବୁକ ଧରି ଗୋଡ଼େଇ ଗଲା, ପିଲାମାନେ ପଳାଇଲେ) ହାଁ, ହାଁ, ଭଣ୍ଡ ରାମାନନ୍ଦ—ସେଠା ପାଜି ଗୋଟାଏ ତାମାସା ଲଗେଇଚି—ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମକୁ ମୂଳ ପୋଛ କରିଦେବାକୁ ବସିଛି । ତୁ ପୁଣି ତାର ଚେଲା ହେବୁ ନା ? ତୋର ଦଶା କଣ ହବ ? ଆରେ ଜାଣୁ, ହେଇ ଦେଖ୍, (ଚାବୁକ ଦେଖାଇ) ଅଭି ତୋତେ ସବୁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନ ହେଲେ –

(ଚାବୁକରେ ପିଟିଲା—କବୀର ହସୁଥାଏ, ମାଡ଼ରେ "ଗୁରୁ, ଗୁରୁ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରୁଥାଏ, ଦେହରେ ଆଘାତର ଚିହ୍ନ ନାହିଁ)

କ୍ୟା ତାଜବ ବାତ୍ - ଦଶ ବାର ସାଲର ବଚ୍ଚା, ଚାବୁକ ମାଡ଼ରେ ଟୁଣ୍ଡା ଟିକେ କାନ୍ଦ ନାହିଁ କି ଆଁଖିରେ ଲୁହ ବି ନାହିଁ—ହସ ବାହାରୁଛି ଦେହରେ ମାଡ଼ର ଦାଗ୍ ବି ନାହିଁ । ଆଚ୍ଛା, ଆଜି ମୋର ସବୁ କସମତ ଦେଇ ଦେଖିବି, କେଉଁ ଗୁରୁ କେଉଁ କାଫେର ଦେବତା ତୋତେ ରଖିବ ?

(ପୁଣି ଚାବୁକ ମାରିଲା, କବୀର ଆହୁରି ଆନନ୍ଦରେ 'ଗୁରୁ, ଗୁରୁ' ବୋଲି ନାଚି ଉଠିଲା)

ରାମାନନ୍ଦ—(ପ୍ରବେଶ କରି) ହଁ, ହଁ, ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟ ମୋର ।
(କୁଣ୍ଢାଇ ପକାଇଲେ)

ସର୍ଦ୍ଦାର—(ରଗିଯାଇ) ହାଁ, ହାଁ, ପିରିଅ ଶିଷ୍ୟ ! ବେଟା, ପାଜି, ଭଣ୍ଡ କାହାଁକା—ଆଜି ତୋ ଚେଲା ସହିତେ ତତେ ସାବାଡ଼ କରିବି । ଦେଖିବି, କିଏ ରକ୍ଷା କରିବ ?

ରାମାନନ୍ଦ—ପ୍ରଥମେ ଜବାବ ଦିଅ, ପିଲାଟାକୁ ଏପରି ଭାବରେ ପ୍ରହାର କରୁଛ କାହିଁକି ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଚୁପ୍ କର ପାଜି; ତୋତେ ଜବାବ ଦେବାକୁ ମୁଁ ଆସି ନାହିଁ—ଆଗେ ଚାବୁକ, ପଛେ କଥା । ଭଣ୍ଡ କାହାଁକା ତୁ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମଟାକୁ ଖତମ୍ କରି ଦେବାକୁ ବସିଛୁ, ନା ?

ରାମାନନ୍ଦ—ତୁମେ ଭୁଲ ବୁଝିଛ ମିଆଁଜି, ଧର୍ମର ବିନାଶ କେହି କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଧର୍ମର ପତନ ହେଲେ ଧରା ହେ ରସାତଳକୁ ଚାଲିଯିବ । ସବୁ ଧର୍ମ ଏକ, ଭଗବାନ ଏକ, ଏ ଦୁନିଆଁଟା ଏକ—ଯିଏ ଯେଉଁବାଟେ ଯାଉ

ସେଇ ବିରାଟ ମହାପୁରୁଷର ଚରଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଯାଇଁ ପହଞ୍ଚିବ ।

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଆରେ, ମୁଁ କାଫେର ମାରୁ ମିଆଁର ବେଟା ନୁହେଁ—ମୋତେ ଭୁଲାଇ ଦେବୁ ? ନବାବ ବାଦସାହା ହୁକୁମ ତତେ ମାଲୁମ ଅଛି ତ ? କାଫେରକୁ ଜୀଅନ୍ତା କବର ଦେଇଦେବି ।

ରାମାନନ୍ଦ—ଆନନ୍ଦର କଥା—ରାଜାର ଆଦେଶ ମାନିବାକୁ ପ୍ରଜା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତେବେ ତୁମର ଏପରି ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ କାହିଁକି ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଏ ବି ବାଦସାହାର ହୁକୁମ ଅଛି—ଖାଲି ଗୁରୁକ ନୁହିଁ ଦରକାର ପଡ଼ିଲେ ତୁମକୁ ଫାଶୀ କାଠରେ ଲେଇ ଝୁଲେଇ ଦେବି । ତୁ ଛାଡ଼୍ ସେ ଟୋକାକୁ—ମୁଁ ଆଜି ତାର ଜାନ୍ ଲେଇଲେବି ।

ରାମାନନ୍ଦ—(କ୍ରୋଧରେ) ଆରେ ବାତୁଳ ! ଆଖି ଯଦି ଅଛି ଥରେ ଖୋଲି ଦେଖ—ତୁ ଯେତେଥର ତାକୁ ପ୍ରହାର କରିଛୁ ସେ ତେତେଥର ଆନନ୍ଦରେ ସେହି ଭକ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକି ନାଚି ଉଠିଛି—ସେଇ ଗୁରୁଦେବଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ପ୍ରେମରେ ଫୁଲି ଉଠିଛି । ତୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁନୁ ସେ କିଏ ? ସେ ଆଲ୍ଲାଙ୍କର ସନ୍ତାନ, ପଦ୍ମଗନ୍ଧର ସନ୍ତାନ—ତୁମ ପରି ଜଘନ୍ୟ, ନାରକ, ନିଷ୍ଠୁର; ପିଶାଚ ନୁହେଁ । ସେ ସତ୍ୟ, ସୁନ୍ଦର, ନିର୍ମଳ ନିର୍ବିକାର—ତୁ ଭାବୁଛୁ କି ହିଂସାରେ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର ଜୟ କରି ପାରିବୁ ? ସ୍ୱପ୍ନରେ ବି ତା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେ ନା । ଏ ଦୁନିଆରେ ଯେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବାଦସାହ ତିଆର କରିଛି, ତୋର ଦିଲ୍ଲୀ ବାଦସାହ ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ

ଗୌରବ କଣ୍ଠି ପିନ୍ଧାଇଛି, ସେ ଦେଇଛି ଏ ବାଳକକୁ ଆଶ୍ରୟ—ଭ୍ରମପରି କୁତ୍ସିତ, ଜଘନ୍ୟ କେତେଠା ମିଶି ଇସଲାମ ଧର୍ମକୁ କଳଙ୍କିତ କରୁଛ । ଫେରି ଯା କାଫେର, ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ କରିବାକୁ ଫେରି ଯା ।

ସର୍ଦ୍ଦାର—ହାଃ ହାଃ-ହାଃ, ଭଣ୍ଡ ବାବାଜି ! ଚାବୁକକୁ ଦେଖି ପାରୁଛୁ ତ ?

ରାମାନନ୍ଦ—ହେଇ ଦେଖ, (ସର୍ଦ୍ଦାର ମୁହଁରେ ପାଣି ଛାଟିଦେଲେ) ଯେଉଁ ମୁହଁରେ ତୁ ସେହି ବିଶ୍ୱପତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ଲାଞ୍ଛନା କରିଛୁ,ଯେଉଁ ହାତରେ ଚାବୁକ ଧରି ତାହାର ପ୍ରିୟତମ ସନ୍ତାନକୁ ପ୍ରହାର କରିଛୁ, ସେ ମୁହଁରେ ରାମ ଭଜନ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ମୂକ ହୋଇ ରହିଥିବୁ—ତଳେ ମାଦ୍ର ଏଠାରୁ ଘୁଂଚି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ଧନ୍ୟ ଭକ୍ତ କବୀର ! ତୁ ମୋର ଶିଷ୍ୟ— ତୁ ମୋର ପ୍ରିୟତମ ଶିଷ୍ୟ । (କବୀରକୁ ନେଇ ଚାଲିଗଲେ, ସର୍ଦ୍ଦାର ଆଁ କରି ବୋକାଙ୍କ ପରି ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ଆଶ୍ରମର ପିଲାମାନେ ଖବର ପାଇ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲେ— ଦେଖି ହସିଲେ, ସମସ୍ତେ ବୋଲି ଉଠିଲେ ରାମ, ରାମ, ରାମ— ଗୀତ ଶୁଣି ସର୍ଦ୍ଦାର ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ରାମ, ରାମ କହିବାରୁ ପାଟି ଫିଟିଗଲା । ପିଲାମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ରାମ, ରାମ ଗାଇ ଗାଇ ଚାଲିଲା)

✻ ପଞ୍ଚ ପତନ ✻

ସପ୍ତମ ଦୃଶ୍ୟ

(ମାରୁ ମିଆଁ ର କୁଡ଼ିଆ ଘର, ମାରୁ ପଡ଼ିଛି ବେମାର— ଘରେ ଖାଇବାକୁ ନାହିଁ, ତା ଉପରେ ମହାଜନର ଦେଣା,)

ମାରୁ—ନୀମା ! ଖୋଦାର ଏ କ ବିଗୁର ! ବେଢି ଉପରେ କୋରଡ଼ା ମାଡ଼—ପିଲା ନ ଥିଲା ନାହିଁ, ଇମିତ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣୀ ଆମେ ସେଇ ଖୋଦାଙ୍କୁ ଡ଼ାକି ଦୁଃଖେସୁଖେ ଦିନ କଟାଉ ଥିଲୁ । କାହିଁକି ଜଙ୍ଗଲରୁ ଗୋଟିଏ ମୋତି ମାଣିକ କି ପଥରଟିଏ ଗୋଟେଇ ଆଣିଲୁ—ଅନ୍ଧାର ଘର ଆମର ଆଲୁଅ ହୋଇ ଉଠିଲା, ସେଇ ହେଲା ଆମର କଲଙ୍କ—ଆମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୁଷ୍‌ମନ୍ ହୋଇ ଉଠିଲୁ । ଆଜି ଆମ ମୁହଁରେ ପାଣି ଟୋପାଏ ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ—

ନୀମା—ଯେତେ ଯିଏ ଦୁଷ୍‌ମନ୍ ହୁଅନ୍ତୁ ମିଆଁ ! ଆମର ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି, ନୟନର ମଣି ସେ— ଖୋଦା ଆମକୁ ତୋଲି ଦେଇଛି ଗୋଟାଏ ପରଶମଣି—ଧଇଲେ ଭୋକ ଶୋଷ ସବୁ ଉଭେଇ ଯାଉଛି । ସେ ତ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ନୁହେଁରେ ମିଆଁ ! ସରଗ ପୁରର ଲୋକ, ଭୋକ ନାହିଁ, ଶୋଷ ନାହିଁ, ହସ ଛଡ଼ା କାନ୍ଦ ନାହିଁ—ସବୁବେଳେ ସେଇ ରାମ୍ ଭଜନ । —ପଇସାଟି ନାହିଁ ଯେ ପାଠ ପଢ଼େଇବୁ କିନ୍ତୁ ସେଇ ଖୋଦା ତାକୁ ଜ୍ଞାନ ଦଉଚି— ସେଇ ତା'ର ବାପ, ସେଇ ତା'ର ମା—

ମାରୁ—ଆଲୋ, ସେଇ ଭଜନ ତ ସର୍ବନାଶ କରିଛି—ସାଇ ପଡ଼ିଶା ଆମକୁ ସବୁଥିରୁ ବାସନ୍ଦ କଲେଣି, ଖାଲି ଏତିକି

ନୁହେଁ, ଆମର ଇଚ୍ଛା ମାଟି କି ଉଠେଇ ଦେବେ—
ଆମେ ହେଲୁ କାଫେର—ଆମର ଏ ଦେଶରେ ସ୍ଥାନ
ନାହିଁ ।

ମାମା—ଯେତେ କହିଲେ ତ ସେ ମାନୁନାହିଁ, ସେଇ ବାବାଜିଙ୍କ
କୁଡ଼ିଆକୁ ବରାବର ଦୌଡୁଛି । ତା'ର କ'ଣ ଖାଇବା
ନା ପିଇବା ଚିନ୍ତା ଅଛି ଯେ ସେ ଭାବିବ । ସବୁବେଳେ
ନାଚ, କୀର୍ତ୍ତନ, ହସ—କେତେବେଳେ ହେଲେ ଦୁଃଖ
ନାହିଁ ।

ମାରୁ—ମା ସାଜିଆ ମୋର କାହିଁ ? ସେଇଠିକି ପାଳି ଆଣିଥିଲି,
ଅଭାଗିନୀ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ରହି, ତା'ର ଦଶା ମଧ୍ୟ ସେଇଆ
ହେଲା । କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି ମା ମୋର ? ଟିକେ
ହେଲେ ଦେଖନ୍ତୁ ।

ମାମା—କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି ପଚାରୁଛୁ କଅଣ ? ଆମର ତ ଦି'ଦିନ
ହେଲା ଚୁଲି ଜଳୁ ନାହିଁ, ତମେ ପଡ଼ିଲ ବେମାର—
ସାଇ ପଡ଼ିଶାରେ ତ କେହି ମୁଠାଏ ଖୁଦ ମାଗିଲେ ବି
ଦେଲେ ନାହିଁ । ଗାମୁଛା ଦି' ଖଣ୍ଡ ବୁଣି ଥା'ନ୍ତି ଯେ ତମକୁ
ଦିନ ରାତି ଜଗି ବସିଛି—ତା' ମଉସା ଆସି ତା'କୁ
ନେଇ ଯାଇଛି, ସେଠି ହେଲେ ଦି'ଟା ଖାଇ ପିଇ ସେ
ବଞ୍ଚି ରହୁ ।

ମାରୁ—ସବୁ ତ ସହି ହେବ ମାମା ! ପେଟର ଜାଳା, ମହାଜନ,
ରଜାଘରର ଦାଉ ତ ସହି ହବ ନାହିଁ—ଯେଉଁଦିନ
ସେ ଜମାଦାର ଆସି ଆମ ଘରବାଡ଼ି ନିଲାମ କରିବ ବୋଲି
ପରୱାନା ଟାଙ୍ଗି ଦେଇଗଲା, ସେଇ ଦିନୁ ମୋ

ପେଟରେ ଗୋଟାଏ ଛୁନିଆ ପଶି ଯାଇଛି—ସତେ ନୀମା !
ଏତେ କଷ୍ଟ ସହି ଆଉ ବଞ୍ଚି ପାରିବି ନାହିଁ—ସବୁବେଳେ
ଭାବୁଛି, ଯଦି ମୁଁ ମରିଯାଏ......

ନୀମା—ସବୁ ବେଳେ ଏ କାଳତୁଣ୍ଡା କଥା ଗଲା ନାହିଁ—ଜଳନ୍ତା
ନିଆଁରେ ଆଉ କୁଟା ପକାଉଚ କାହିଁକି ?

ନୀରୁ—ଆଲୋ ! ସେ ଜମାଦାର ଅଇଲାଣି ଯଦି ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯାଏ·
ସତ କହୁଛି, ନୀମା ! ମୋ ପ୍ରାଣ ଛୁଟିଯିବ—ତୁ ଟିକେ
ମୋର ବାପୁା କବୀରକୁ ଡାକ ତ—ତା'କୁ ଦେଖିଲେ
ମୁଁ ସବୁ ଭୁଲିଯିବି—

ନୀମା—ସେ ତ ସେଇ ବାବାଜି କୁଡ଼ିଆକୁ ଯାଇଥିବ—ସକାଳୁ
ଗଲାଣି, ଏତେ ବେଳଯାଏ ଆସି ନାହିଁ—ସବୁବେଳେ
ତ ଶତ୍ରୁ ଘେରି ରହିଛନ୍ତି—ପିଲାଟା ଉପରେ ପୁଣି ଏତେ
ଅହନ୍ତା—ହଁ, ତା'ର ପ୍ରଭୁ ତା'କୁ ରକ୍ଷା କରିବେ ।

ଜମାଦାର—(ବାହାର ପଟେ ଥାଇ) ହେ ଘର ବା'ଲା ଆଦ୍‌ମୀ !
ନୀରୁ ମିଆଁ ! ନୀରୁ ମିଆଁ !

ନୀରୁ—(ଛୁନଆରେ) କଣ କରିବି ନୀମା ? ମୋ ପୁଅ—ମୋ
କବୀର ।

ନୀମ—ଆଚ୍ଛା, ତମେ ଶୁଅ, ମୁଁ ଜବାବ ଦେଉଛି । ଖୋଦା
ଆମର ମାଲିକ ଅଛନ୍ତି (ଜବାବ ଦେଲା) ଘର ଲୋକ
ବେମାର ଅଛନ୍ତି—

ଜମା—ଆରେ ଧୁତ୍ ତେରି ବେମାର—ଶାଲା, ଦର୍‌ଜା ଖୋଲ
ନା—

ନୀମା—ବେମାର ଅଛନ୍ତି ପରା, ଉଠି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ।

ଜମା—ଆରେ, ଖୋଲ୍‌ନେକୁ ହୋଗା—ନେଇଁ ତ ତୋଡ଼୍ ଦେଙ୍ଗେ—ଘର ସେ ନକଲ ଯାଓ। ଅଭି ନିକଲ୍ ଯାଓ।

(ନୀରୁ ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଯାଇ ଡାକ ଛାଡ଼ିଲ—"କବୀର ! କବୀର"—ନୀମା କବାଟ ଖୋଲି ଦେଲା। ଜମାଦାର ପଶି ଆସିଲା ନୀରୁ ମିଆଁ ଜମାଦାରଙ୍କୁ ଦେଖି ସଲାମ କରିବାକୁ ଉଠି ପୁଣି ପଡ଼ିଗଲା)

ଜମାଦାର—ଆରେ,ପେଖାନା ଜମଉଛୁ କଅନ୍‌ରେ ? ତାଗଦା କରି କରି ତ ଠଙ୍କା ଦେଲୁ ନାହିଁ—ହେଇ, ଘର ବାଡ଼ି ନିଲମ—

ନୀରୁ—(ଖନ୍ ଖନ୍ ହୋଇ) ମୁଁ, ମୁଁ ଜମାଦାର ସାହେବ ! ଛାଡ଼ ପାଇଁ ଦରବାରରେ ଦରଖାସ୍ତ କରିଥିଲି—ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ହଜୁର ! ଦ' ଦିନ ହେଲା ଉପାସ, ସେଥିରେ ପୁଣି ବେମାର—

ଜମା—ଓ ସବ୍ ବାତ୍ ନେଇଁ--ଦେନେକୁ ହୋଗା--ଦରବାର କା ହୁକୁମ। ଶାଲା ବେଇମାନ କାଫେର। ତୁମକୁ ମାଫି ଦିଆ ଯାଏଗା ନା ଦେଶ୍‌ସେ ନିକଲ ଦିଆ ଯାଏଗା--କାହାଁ ସେ ଏକଠୋ ଖାନ୍‌କା ଆଦିମକୋ ଆନ୍‌କର ତାମାସା ଜମାତା—

ନୀମା—ବିଶ୍ୱାସ କର ଜମାଦାର ! ଆମେ ତାକୁ ଆମ ଇଚ୍ଛାରେ କୋଉଠୁ ଆଣିନୁ। ବାଟରେ ଆସୁ ଆସୁ ସେଇ ଖୋଦା, ସେଇ ଭଗବାନ ଆମ ହାତରେ ଟେକି ଦେଇଛନ୍ତି—

ଜମା—ସେ କଥା ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ଆସିନାହିଁ—ତୁ ଆଗ ଘରୁ ବାହାରି ଯା, ନଇଲେ ଧକ୍‌କା ଦେଇ ଗାରଦ୍‌ରେ ଭର୍ତ୍ତି କରି ଦେବି—

ନୀମା—ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେଉଁଠିକି ଯିବୁ ଜମାଦାର ! ଟିକେ ଦୟାକର—

ଜମା—ଦୟା ? କାଫେର ହୋଇ ସେଥିରେ ପୁଣି ଗୃହସ୍ଥ— ନବାବର ଦୟା ? ସେ .ସବୁ ଭୁଲି ଯା ନୀରୁମିଆଁ ! ଆଗେ ହୁକୁମ ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ—

ନୀରୁ—(ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ବିଛଣାରୁ ଉଠି ଆସି ଜମାଦାରର ପାଦଧରି) ଜମାଦାର ! ଦୁଇଦିନ ହେବ ଉପାସ— କୁଡ଼ିଆ ଖଣ୍ଡେ ଏକମାତ୍ର ଭରସା—ସେ ଖଣ୍ଡିକୁ ଛଡ଼ିଦେଲେ ଆଉ ଆଶ୍ରା ନେବୁ କେଉଁଠି ? ଟିକେ ବିଚାର କର ଜମାଦାର । ଗୋଡ଼ ଧରି କ୍ଷମା ମାଗୁଛି ଟିକେ ବିଚାର କର ।

(ଜମାଦାର ନୀରୁକୁ ଜୋରରେ ଗୋଟାଏ ଗୋଇଠା ମାରିଲା—ନୀରୁ ଅଚେତ ହୋଇ ପଡ଼ିଗଲା । ଜମାଦାର ଦେଖି ପଳାଇ ଗଲା—ନୀମା ନୀରୁକୁ ଧରି କାନ୍ଦି ପକାଇଲା)

ନୀମା—ଭଗବାନ ! କବୀର ! କବୀର, !

(କବୀର ବାହାରୁ ଦଉଡି ଆସିଲା)

କବୀର—ମା, ମା ! (ନୀରୁକୁ ଚାହିଁ) ଏ କଅଣ ହେଲା ମା ?
ବାବା ! ବାବା ! (ନୀରୁର କାନ ପାଖରେ ଡାକିଲା)

ନୀମା—ସବୁ ସରିଗଲା ବାବା ମୋର ! ସବୁ ସରି ଗଲା—
(କବୀର ନୀରୁ କାନରେ କହିଲା "ବାବା ! ବୋଲ ରାମ, ବୋଲ କୃଷ୍ଣ," ନୀରୁର ଟିକେ ଚେତନା ଆସିଲା, ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ କହିଲା, "ରାମ, କୃଷ୍ଣ")

ନୀମା—ବାପ୍‌ଲୋଟା ପରା ଦଉଡ଼ି ଆସିଛି—କଥା କୁହ—

ନୀରୁ—(ଖନ ଖନ ହୋଇ କହିଲା) ବୋଲ କୃଷ୍ଣ, ବୋଲ ରାମ ।
(କବୀର ନୀରୁ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଉ ଥାଏ)

ନୀମା—ବାବା ମୋର ! କେଉଁ ପୁରରୁ ଆସି ଏ ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆର କଳଙ୍କ ହେଲୁ ! ଆଜି ତୋରି ଯୋଗୁ ସିନା ଏତେ ଦଶା—

କବୀର—(ହସି) ମୋ ଯୋଗୁ ମା ?

ନୀମା—ହଁ, ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଦେବତାର ଭଜନ କରୁଛୁ ବୋଲି, ଆମେ ସବୁଥିରୁ ବାସନ୍ଦ ହୋଇଛୁ । ମହାଜନର ଦେଣା ଶୁଝି ପାରିଲୁ ନାହିଁ-ଜମାଦାର ଆସି ଘରୁ ବାହାରି ଯିବାକୁ କହିଲା—ବାବା ତୋର ତା' ଗୋଡ଼ଧରି ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି—ଏତିକବେଳେ ନିଷ୍ଠୁର ଜମାଦାର ବାବାଙ୍କର ଛାତିକି ଗୋଟାଏ ଗୋଇଠା ପକେଇଲା- ସେତିକି ବେଳୁ ବାବାଙ୍କର ଚେତା ବୁଡ଼ି ଯାଇଛି—

କବୀର—ଭଗବାନ ଯାହା କରନ୍ତି ସବୁ ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ମା ! ଥରେ କହିଛି ପରା, ଏ ଦୁନିଆର ମାଲିକ ଜଣେ—ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ତ କେହି କାହାର ନୁହେଁ—ତୁ କ'ଣ

ଭାବନ୍ତୁ, ସେଇ ରଘୁପତି ରାଘବ, ଗୋକୁଳ ଚନ୍ଦ୍ର ତୋର ଏ ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆଭିତରେ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି । ହେଇମା ! ମନ ଥିର କରି ଟିକେ କାନ ଡେରି ଶୁଣିଲୁ, ସେହି ଯମୁନା ପୁଲୀନ-ବଂଶୀ କି ମଧୁର, କି ଲଳିତ !

(ଏହି ସମୟରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଂଶୀ ବାଜି ଉଠିଲା)

ଆଉ ଟିକେ ଦୂରକୁ ଚାହିଁ! ମା ! ସଜଳ ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ଅଧରେ ମଧୁର ହାସ, ସ୍କନ୍ଧେ ତୂଣୀ, ହସ୍ତରେ କୋଦଣ୍ଡ—ରମଣୀୟ ରୂପ ରାମ—

ନୀମା—ଏଁ ? ଇଏ କଣ ହେଲା ? ଓଃ, ଆଖି ଝଲସି ଉଠୁଚି, କବୀର ! କହ କବୀର, ଏ କିଏ ?

(କବୀରକୁ କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇଲା—ଏତିକବେଳେ ନୀରୁ ସେଇପରି ଅଚେତ ଅବସ୍ଥାରେ ଗର୍ଜିଉଠି କହିଲା 'ରାମ, କୃଷ୍ଣ,—ନୀମାକୁ ଦେଖାଗଲା, ଯେପରି ନୀରୁ ଆସ୍ତେ ଆସ୍ତେ ଉଠି ସେଇ ଜ୍ୟୋତି ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯାଉଛି)

ନୀମା—କବୀର ! କବୀର ! ହେଇ, ହେଇ, ବାବା ତୋ,ର,···

(ଆଖି ତା'ର ବୁଜି ହୋଇ ପଡ଼ିଲା—ତଳକୁ ଚାହିଁ ଦେଖେତ ନୀରୁର ମୃତ ଦେହ—ସମସ୍ତେ ଢଳି ପଡ଼ିଲେ ନୀରୁ ଦେହ ଉପରେ)

—ପରଦା—

-କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ପରେ-

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

[କବୀରର କୁଡ଼ିଆ ଘର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଲୁଗାବୁଣା ତନ୍ତ ଆଉ ଅରଟ ଥୁଆ ହୋଇଛି—କବୀର ବାହାରୁ ବୋଲି ବୋଲି ଆସିଲା]

(ଭଜନ)

ତରିଯିବୁ ଯେବେ ଏ ଘୋର ସାଗର
ପ୍ରେମର ତରଣୀ ଧରରେ,
ତମିର ଭେଦିଲେ ପାଇବୁ ଅନାଦି—
ଶାଶ୍ୱତ ଶିବ ସୁନ୍ଦରରେ ।
ଅଖଣ୍ଡ ମଣ୍ଡଳ ବ୍ୟାପ୍ତ ଚରାଚର
ନମୋ ନାରାୟଣ ନମୋ ନିରାକାର
ଅମଳ କମଳ ଚରଣ ତଳକୁ ଲଗା ତୋ ମନ ଭ୍ରମରରେ, ॥
ପଞ୍ଚମନ କରି ସ୍ଥିର
ଷଡ଼ରିପୁକୁ ସଂହାର

ସାତତାଳ ପାଣିତଳେ ଦେଖିବୁ ସେ, ଅଷ୍ଟମ ତାଳେ ଭଅଁରରେ ।

ରଘୁନନ୍ଦନ ହେ ! ଗୋପୀବଲ୍ଲଭ ହେ ! ତୁମର ସେହି ମହା-ବାହୁ ତଳେ ଏ ଦୀନଜନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉଛ—ସେ ମୁନିମନୋହର ରୂପ, ଯୋଗୀଜନ-ଲୋଭ ଚରଣକୁ କେବେ ଦର୍ଶନ କରିବି ହରି ! ପ୍ରେମଭରେ ଗାଇବି "ନାଚ ନାଚ ନୟନେ ଗିରିଧାରୀ" ।

(ସେଇ ପଦକ ବୋଲି ବୋଲି ଦସିଆ ବୁଣି ବସିଲା, ଏହି ସମୟରେ ଅଦୂରେ ମନ୍ଦିରରେ କୀର୍ତ୍ତନ ଶୁଣାଗଲା—କାନ ଡେରି ଶୁଣିଲା)

ଆରେ, ଗୋପୀନାଥ ଜିଉ ମନ୍ଦିରରେ ଆଜି ଯେ ଏକାଦଶୀ କୀର୍ତ୍ତନ (ଦସିଆ ବୁଣା ଛାଡ଼ି ତରବରରେ ଦଉଡ଼ି ପଳାଇଲା)

ନୀମା—(ବାହାରପଟୁ ଆସିଛି ନୀମା)—କାହିଁ ? ଗଲା କୁଆଡେ ! କହି କରି ଅଇଲା ଯେ ମୁଁ କାମ କରିବାକୁ ଯାଉଛି—ମୁଁ ଏବେ କରେ କ'ଣ ? କ'ଣ ପିଲା ହୋଇଛି ଯେ ମାରିବି କି ଗାଳି ଦେବି—ଆସି ତ ଗୁହ୍ମ ଗୁହ୍ମ କୋଡ଼ିଏ ପୂରିଲା କମିତ ଘର କରିବା, ପେଟ ପୋଷିବା କି ବାହା ସାହା ହବା—ଏ ସବୁ ତ ଠିକେ ହେଲେ ଭାବିଲା ନାହିଁ । ଆଉ ଏ ବୁଢ଼ୀ କଥା ଅବା ପଚାରୁଛି କିଏ ? ପିଲାଟି ଦିନୁ ବାପ ମଲା; କେତେ କଷ୍ଟ ସହି, ଦୁଃଖକରି, ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ମାରି, ତାକୁ ପାଳି ଆଣିଥିଲି—କଅଣ ଶେଷରେ ଏହି ଦଶା ଦେଖିବାକୁ ? ତା'ର ଯେ କି ଭୋଳାମତି ! ଦଣ୍ଡେ ତ ହେଲେ ଘରେ ରହୁନାହିଁ ।

ଖାଲି ପାଗଳାଙ୍କ ପରି କ'ଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ମନ୍ଦିରକୁ ଦଉଡ଼ୁଛି—ଯେଉଁଠି କୀର୍ତ୍ତନ ହେଲା, ଆଉ ଢୋଲିଆକୁ ସମ୍ଭାଳେ କଏ ? ଢୋଲିଆ ତ ଝୁଲି ଝୁଲି ଯାଇଁ ସେଇଠି । ଏକେ ତ ନବାବଘର ଦାଉ—ତା ପର ଜାତି ବାସନ୍ଦ—ଯାହା ହେଲେ ହେଲା ପଛେ, କାମ ଘଣ୍ଟାକରେ ଭଲ ମନ ଦିଅନ୍ତା—ସେଥିରେ ଗୁଣି ଯୋଗୀ, ଭିକାରୀ-ଜଅଣ ନା ଆମେ କବୀର ନାଁ ଶୁଣି ଆସିଛୁ, କିନ୍ତୁ କବୀର ଯେ ପୂରାପକ୍‌କାର, ଏ କଥା ବୁଝୁଛି କଏ ? ମୁଁ ହାନକପାଳୀ ମରି ଯାନ୍ତି କି ? ଏ ଏ ଜଞ୍ଜାଳରୁ ଉଧୁରି ଯା'ନ୍ତି ।

ସାଜିଆ—(ପଛୁ ଆଡ଼ୁ ଆସି) ମା, ମା, କଣ ହେଉଛି କି ?

ବୁଢ଼ୀ—ପିଲା ଲୋକ ତୁ, କ'ଣ ବୁଝିବୁ ମା ?

ସାଜିଆ—ତେବେ କାନ୍ଦୁଛୁ କାହିଁକି ?

ବୁଢ଼ୀ—ତୋର ସେହି କବୀର ଭାଇ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ କି

ସାଜିଆ—ମୁଁ ଜାଣିଛି ମା ! ଜାଣିଛି—କହିବ ନାହିଁ ।

ବୁଢ଼ୀ—କହିବୁ ନାହିଁ ? ମୋ ସୁନା ଝିଅଟି ପରା—

ସାଜିଆ—କ'ଣ ଗୀତ ବୋଲି ବୋଲି ପାଗଳାଙ୍କ ପରି ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ ଦେଉଳ ଆଡ଼େ ବଉଡୁଥିଲେ; ସେଠି ଆଜି ଏକାଦଶୀ କୀର୍ତ୍ତନ—ମୋତେ ଦେଖି କହିଲେ "ମା ଆଗରେ କିଛି କହିବୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଫେରି ଆସୁଛି—

ବୁଢ଼ୀ—ମୁଁ ପରା ଜାଣେ, ତାକୁ ସେ କୀର୍ତ୍ତନ ସର୍ବନାଶ କରିବ— ହଉ ତା ଇଚ୍ଛା । ତା କଥା ତା'ର ସେଇ ଠାକୁର

ବୁଝିବ—ମୋର ଆଉ ସ୍ୱର ନାହିଁ—ତେତେ ଭୋକ ହବଣି—ଅଇଲୁ ମା ! ତୋରାଣି ଟୋପାଏ ହେଲେ ପିଇ ଦେବୁ—

(ଚାଲିଗଲେ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମପଥ)

[ଗୋଟିଏ ଭଜନ ପ୍ରେମରେ ବୋଲି ବୋଲି ମନ୍ଦିରରୁ ଫେରୁଛନ୍ତି କବୀର]

—ଗୀତ—

ଧ୍ୟାନ କଲେ ମନ ପାଇବୁ ଧନରେ
ଯାହାଲଗି ହେଉଛୁ ତୁ ବାଇଆ,
ଯାହା ଲଗି ଯୋଗୀ, ଚିର ବଇରାଗୀ
ସୁନ୍ଦର ଶଶଧର ଚୂଳିଆ ॥
ସେ ନୁହେଁ କାହାରି, ଅଟେ ସବୁରି,
ମହା ଭବ ରସ ଭୋଳିଆ ।
ଭାବ ରଜ୍ଜୁ ଟରେ, ଭକ୍ତି ପିଞ୍ଜରେ
ବାନ୍ଧି ପାରିବୁ ଯେବେ ନେଇଆ ॥

(ଏହି ସମୟେ ସେହି ଗ୍ରାମର ଭଣ୍ଡ ବେଶଧାରୀ ଜଗା ଅନ୍ୟ ଆଡ଼ୁ ଗୀତ ସାଙ୍ଗେ ମିଶାଇ] ବୋଲି ବୋଲି ଆସିଲା)

"(ସେତ) ଭୋକ ଉପାସରେ ନାଚି ନାଚି ଗଲେ—
ଝୋଲିଆ ନୁହେଁ କେବେ ହାଲିଆ
ଘରେ ନାହିଁତ ଖଣ୍ଡେ ଦଗିଆ"

କବୀର—ସେ କଥା ତୁ ଜାଣିବୁ କେଉଁଠୁ ଭାଇ ! ଝୁଲ୍‌ଣା ଭିତରେ ହାତକୁ ପୂରେଇ, ମନଟାକୁ ନେଇ କମଳୀ ପାଦତଳେ ରଖିଥିଲେ କି ସେ ସୁଖ ପାଇବୁ ? "ମାଳା ଜପେ ଘଡ଼ି ଘଡ଼ି ତପେ, ଜରେ ଠକାଇ କାମ୍, ଓଲୋକ ସବ୍ ବୈକୁଣ୍ଠ ଯାଓଁ ଭକୁଆ କି ଭଗବାନ" !

ଜଗା—ସେଇ କମଳ କଳରେ ସବୁ ଅଛିରେ ଭାଇ ! "ଅମଳ କମଳ ଚରଣ ତଳରେ **ଭମର** ତୁ ଲୁଚିଯା"

(ସ୍ୱର ଦେଇ ବୋଲିଲା)

କବୀର—କମଳ ଚରଣକୁ ସିନା, ଆଉ କମଳୀ ଚରଣକୁ ତ ନୁହେଁ—ଇମିତ ତ ବୁଝି ବୁଝି ଆସି ତୋ ଉମର ବିତିଲାଣି—ଆଉ କେତେ ଦିନ ଇମିତ ଦଗା ଦେଉଥିବୁ ଜଗା ଭାଇ ?

ଜଗା—ଆରେ, ଦଗା ନ ଦେଲେ କି ସେ ଦଗାଦାରକୁ ପାଇବ ? ମୁଁ ସବୁ ବୁଝେଁ ଭାଇ ! ପୋଡା ମୁହାଁ କାଙ୍କ—ବେଳ ଦେଖି ଟେଁଟେ ଦିଏ । ହଉ, ଆଜି କିଛି ପେଟରେ ପଡ଼ିଛି ନା ଖାଲି—

କବୀର—ପଡ଼ିବ କଣ ? ଆଜି ପରା ଏକାଦଶୀ । ଗଣ୍ଡୁଷେ ଜଳ, ଗୋଟିଏ ତୁଳସୀ ସଙ୍ଗେ ନାମ-ରସ ।

ଜଗା—ନାମ ତ ନାମ, ତା'ର ପୁଣି ଗୋଟାଏ ରସ—ସବୁ ଅର୍ଥତକ ତ ତୋରି ପାଖରେ ଛିଡ଼ିଛିରେ ଭାଇ ! ଆଉ ଇଏ ଯେତେ ବାବାଜି, ବଇଷ୍ଣମ ଗିନ ହାଲେ ଧରି କୋକିଳ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱର ଲମ୍ବାଇ 'ଉଦରଂ ଭରି କରୁଛନ୍ତି,

ସେମାନେ ଆଉ ରସ ପିଉନାହାନ୍ତି ? ଭାଗ୍ୟକୁ ଗୋଟାଏ ଅଜାତ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ପଡ଼ିଲୁ—ନଇଲେ ତ ପୁରୀ ମହନ୍ତ ପାଲଟି ଯାଇଥାନ୍ତୁ—

କବୀର—ଭୁଲୁ ବୁଝିଛୁ ଜଗା ଭାଇ ! ଖାଲି ଗିନି ହଲେ ଧରି, ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ସ୍ୱର ଲମ୍ବାଇଲେ ଭଜନ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ହେଉଛି ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ, ମନ ଭୁଲାଣିଆ । ନାମର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ପେଟ ପୋଷିବା—ନାମର ଅର୍ଥ ପ୍ରାଣୀର ମୁକ୍ତି ବିଧାନ । ଏ ଘୋର କଳିଯୁଗରେ ନାମ ଛଡ଼ା ଜୀବର ମୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଆଉ ସେ ନାମ ନିକଟରେ ଜାତି ଗୋତ୍ର କିଛି ବିଚାର ନାହିଁ । ଚଣ୍ଡାଳ ଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯାଏ—

ଜଗା—ସବୁ ବୁଝୁଛି ଭାଇ ! ପେଟ ପୁରୁଥିଲେ ସବୁ ନାଟ, ନ ହେଲେ ଭୋକରେ ଛଟପଟ—ଘରେ ଲାଗୁଥିବ ଭଟ ଭଟ, ପିଠିରେ ବାଜିବ ଫଟ ଫଟ—

କମଳୀ—(ଗୁଞ୍ଜୁଣୀ ହାତରେ ଧରି କହି କହି ଆସିଲା)

ଆଉ ଅଲଣାକୁ ଏତେ ଟିଟ ଟିଟ-ମାଲେ ! ଖାଲି ଭଗବତ ତରଗୁ ପଡ଼ିଛି,—ଇଏ କୋଉ ବାଜିରେ ଗଣା ମ, ଆନ୍ତାରି କାନ୍ତାରି, ବଉଁଶମାରି ନା ଠିଙ୍ଗି ଠିଙ୍ଗା—ଘରେ ତେତେଣେ ହାଣ୍ଡିକି ଗୁଣ୍ଡର ନାହିଁ କି ଚୁଲିକି ଜାଳ ନାହିଁ, ଆଉ ଏଠି ମାଗ୍ ଠକ୍ ଠକ୍ ହଉଚି ! ଉଁଃ, ଇମିତ କରମ କୋଡ଼ିଆ—(ମୁହଁ ମୋଡ଼ିଦେଲା)

କବୀର—(ଜଗାକୁ ଦେଖାଇ) ଅମଳ କମଳ ଚରଣ ତଳକୁ ଭମର ତୁ ଗୁଳି ଯା ।

କମଲୀ—କଣ ଆଉଚି ନା ଗୋଡ଼ ଦିଅଟି ଦୁ'ଟି—ହଉ, ଘରକୁ ଆ, ଆଜି ତୋର ପଟେକୁ ମୋର ପଟେ—
(ଖପ ଖପ ହେଇ ଚାଲିଗଲା, ଜଗା ସେ ଆଡ଼େ ସାଂକୁଣି ଅନେଇ ରହିଲା)

କବୀର—କି ଜଗା ଭାଇ ? ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ତ ଅମଳ କମଲା ଆସି ହାଜର । ହଉ, ଯା ଯା, ଏ ମାଳା ଫାଳା ସବୁ ରଖି ଦେଇ, କାମରେ ଲାଗ । ଇମିତିଆ କାନ୍ଥାରି ବୈଷ୍ଣବ ହବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଦୁନିଆକୁ ଆସିଛୁ, କାମ କର—ସେଇ କାମ ଭିତରେ ଦିନକୁ ଦଣ୍ଡେ ଡାକିଲେ ବି, ଭଗବାନ ତା'ର ଡାକ ଶୁଣନ୍ତି ଆଉ ତାକୁ ସବୁଠୁଁ ଭଲ ପା'ନ୍ତି । ସେଆଡ଼େ ପୁଅ ମାଇପଙ୍କୁ ଗଡ଼େଇ ଏଣେ ମାଳା ଠକ୍ ଠକ୍; ସେ ଠକାମି ତା ଆଗରେ ଚାଲିବ ନାହିଁ ।

ଜଗା—ସେତିକିରୁ ଖଲାସ ପାଇଛିରେ ଭାଇ ! ତା'ର ମୋର ବାହାଘର ହବାର ଗୋଟାଏ ଅଧାଯୁଗ ବିତିଗଲାଣି କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ସେ ଅପରିଚ୍ଛନିଆ ପିଲା ପିଚିକା ଜଞ୍ଜାଳରେ ପକେଇ ନାହାନ୍ତି । ଆଜି କଣ ଏକବାର ପଞ୍ଚମ— ଦେଖେ, ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁଆଡ଼କୁ ଗତି କରୁଛନ୍ତି । (ଚାଲି ଯାଉଥିଲା, ଫେରି ପଡ଼ି) ହଁ ଭାଇ ! ଶୁଣୁଛି କଣ ଦିଲ୍ଲୀ ବାଦସାହା ତୋ ଉପରେ ଭାରି ଖପା—

କବୀର—ଜାତିରୁ, ଦେଶରୁ, ସବୁଥିରୁ ବାସନ୍ଦ ହୋଇଛି ! କେତେ ଅପମାନ, ଲଜ୍ଜା ସହି ସହି

ଦେହଟାକୁ ପଥର କରି ଦେଇଛି କନ୍ତୁ;ସେହି ରଘୁବୀରଙ୍କ ଦାଶରଥୀର ପଦାର ବାନ୍ଦରୁ ମୁଁ ତଳେ ମାତ୍ର ଠେଲିବ ନାହିଁ । ହଉ, ତୁ ଯା । ମୁଁ କେତେବେଳୁ ଆସିଲଣି'— ସ୍ୟାଡ଼େ ମା ଧନ୍ଦାଳି ହେଉଥିବେ—ଯାଏଁ, ଟିକେ କାମ କରିଦିଏ, ନହେଲେ ପେଟ ଚଳୁ ବନ୍ଦ । (କବୀର ଗ୍ଲଲଗଲା)

ଜଗା—(ଆଖିବୁଜି ହାତଯୋଡ଼ି) ମା ଦୁର୍ଗତି ଦାର୍ୟିଣୀ ! ସଂପଦ ନାଶିନୀ ! ତୋର ଦୟା ଆଜି କମିତ ବର୍ଷୁଛି କେଜାଣି— (ପରଦା)

—ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ—

(କବୀର ଘର)

[ସାଜିଆର ଯୌବନ ଆସିଛି, ମାତ୍ର ଦାରିଦ୍ର୍ୟର କଷାଘାତରେ ମଉଳି ପଡ଼ିଛି —ଏ କଷଣ ଭିତରେ ସେ ତାର ଯୌବନର ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲତାକୁ ଅନୁଭବକରି ପାରୁନାହିଁ—ନୀରବରେ ସୂତା କାଟୁଛି ।]

କବୀର—(ପ୍ରବେଶ କରି) କି ସାଜିଆ ! ସୂତା କାଟୁଛୁ ? ମା କାହିଁ ?

ସାଜିଆ—କୁଆଡ଼େ ଏତେ ବେଳଯାଏ ଯାଇଥିଲ କି !—ବେଶ୍ ତ--ମା ତୁମକୁ ଯେତେ ଖୋଜିଲଣି— ଶେଷକୁ ନ ପାଇ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କୁଆଡ଼େ ବାହାରକୁ ଯାଇଛି । କହିଲ ତମେ ଏମିତ ଉଦାସୀ ହେଲେ ଚଳିବ ଟି କି ?

କବୀର—ନାହିଁ ଲୋ ଭଉଣୀ ! କେତେ ବେଳୁ ଆସନ୍ତଣି— ଜଗା ବାବାଙ୍କ କଥା ଜାଣୁନା ? ବୃଥା କଥାରେ

ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ ମୋତେ ବାଟରେ ଅଟକେଇ ଦେଲ—
ହଉ ସାଜିଆ, ମୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହୁଛି ମାନିବୁ ?

ସାଜିଆ—କହୁନା, ମୁଁ କ'ଣ ତମ କଥାକୁ କେବେ ନ ମାନେ ? ଏମିତ କଣ କଥା ଯେ ଏତେ ଡରି ଡରି କହୁଚ ?

କବୀର—ଦେଖ୍, ଆଜି କିଛି କାମ କରି ନାହିଁ—ମା ତ ଏଇଖିଣି ଆସିଲେ ନିଶ୍ଚେ ଗାଳ ଦେବେ—ତୁ ଗୋଟାଏ କଥା କର, ମୋତେ ଅରଟ ଦେ, ମୁଁ ବସି ସୂତା କାଟୁଛି—ତୁ ଯା ମା'କୁ ଡାକ ଆଣିବୁ । ପଚ୍ଚରିଲେ କହିବୁ, କବୀର ଭାଇ କେତେବେଳୁ ଆସି ଘରେ ସୂତା କାଟୁଛନ୍ତି । ଯୁଆଡ଼େ ଖୋଜୁଚ କଅଣ ?

ସାଜିଆ—ହଉ ଭାଇ, ମୁଁ ଯାଉଚି—ଏକା ଠିକିଏ ମନ ଲଗେଇ କାମ କରୁଥିବ । (ଚ୍ଚାଲଗଲା)

କବୀର—ଆଜି ମା ନିଶ୍ଚେ ଗାଳିଦେବ—ଦେଉ—ମା ସେ ସ୍ୱର୍ଗଠାରୁ ବଡ଼—ମା'ର କଥା, ଅମୃତଠାରୁ ମଧୁର ।

(ତନ୍ତ ପାଖରେ ବସିଛି)

ନୀମା—(ବାହାରପଟୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସିଲା) ଥାଉ, ଥାଉ, କାମ କରି କରି ଦିହ ଗୋଟାକ ପାକ ତ ଝାଳରେ ତନ୍ତି ଗଲଣି—ଇମିତ ପୁଣି ପୋଲପାଉଁତିଆ ଲୋକ ସଂସାରରେ ଥାନ୍ତି ? ଆସି ଏଡ଼ୁଟିଏ ହେଲୁଣି, ତଥାପି ଅକଲ ହେଲ ନାହିଁ ? ନିଜ କାମ ଛାଡ଼ି, ଧନ୍ଦା ଛାଡ଼ି, ଗୋଟାଏ ସବୁବେଳେ ସେ ମନ୍ଦିରକୁ ଦଉଡ଼ ଲାଗିଚି—କମିତି ଘର ଚଳେଇବା, କୋଉଁଠୁ ଦି' ପଇସା କମେଇବା, ସେ କଥା ତ ମୋଟେ ମୁଣ୍ଡରେ ପଶିଲ ନାହିଁ—ଜାତରୁ

ବାସନ୍ଧ ହେଲି. ସମାଜରୁ ଏକଘରିଆ ହେଲି, ଆଉ ସେ କେଉଁ ହରି, କ ହରିନାମ, ଏକାବେଳକେ ତୋତେ ପାଗଳ କରି ଦେଇଚି ? ହଇରେ କବୀର ! ଦିନ ଗତ ତୁ ଯେଉଁ ହରି ହରି ବୋଲି ପାଗଳ ହୋଇ ଯାଇଚୁ ସେ କଣ ତୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦଉଚି ନା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦଉଚି ?

କବୀର—ମୁଁ ସବୁ ସହି ପାରିବି ମା ! କିନ୍ତୁ ସେ ହରିର ନିନ୍ଦା ମୁଁ କେବେ ହେଲେ ସହିପାରିବି ନାହିଁ । ହରି ଖାଇବାକୁ ଦଉ ନାହିଁ ଆଉ ଦଉଚି କିଏ ମା ? ଏ ଦୁନିଆର ଛପନ କୋଟି ଜୀବଙ୍କ ପାଇଁ ଯେ ଦାନା ଯୋଗାଇଛି, ମୋ ପରି ଜଣେ ଅରକ୍ଷକୁ ଦାନା ଯୋଗାଇବାକୁ ତା'ର କଣ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ? ତୁ କି ଜାଣୁନା ମା' ? ସେ ପରା ଜଗତର ଗୁରୁ, ଦୀନଜନ ସଖା ।

ବୁଢ଼ୀ—ଶୁଣ, ପୁରାଣ ଶୁଣ—ମୁଁ କଣ କଥାରେ ପାରିବି ? ହରି ନାମରେ ଯେ ନିନ୍ଦା କଲା, ସେ ହେଲା ତାର ବଇରୀ (କବୀର ପ୍ରତି) ନାହିଁରେ ବାବୁ ! ଇମିତ ରାଗୁଚ କାହିଁକି ? ତୋ ଭଲ ସକାଶେ ସିନା ମୁଁ କହୁଚି । ତୁ ତ ଇମିତ ଉଦାସିଆ ହେଲୁ—ଆଉ ଆମେ ଚଳିବା କିପରି କହିଲୁ ?

(ଭିକାରୀଟିଏ ଦାଣ୍ଡେ ପଟେ ଡାକିଲା)

ଭିକାରୀ—ମା, ମା, କିଏ ଅଛ ! ଭିକାରୀକୁ ମୁଠାଏ ଭିକ ଦିଅ ।

ମାମା—ନେ, ରାଗୁଥିଲୁ, ଏବେ ସମ୍ଭାଳେ—ଘରେ ତ ମୁଠାଏ ହେଲେ ଚାଉଳ ନାହିଁ । କେଉଁଠୁ ଆଣି ଦେଉଛୁ, ଦେ ।

ଭିକାରୀ—ବିଳମ୍ବ ହେଉଚି ମା ! ବହୁତ ବେଳୁ ଠିଆ ହେଲଣି— କଣ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଯିବ ? ଓ ହୋ, କି ଦୁର୍ଯୋଗରେ ରାତିଟା ପାହିଥିଲା ।

କବୀର—ମା ! ଭିକାରୀ ବଡ଼ ତର ତର ହେଉଛନ୍ତି । ତୁ ଥା—ମୁଁ ଯାଉଛି, କେଉଁଠୁ ମୁଠାଏ ଚାଉଳ ହେଲେ ମାଗି ଆଣେ—

ମାମା—କ'ଣ କହିଲୁରେ, ବାପ ! ମୁଁ ନଅଁଶୀ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତୁ ଭିକ ମାଗିବାକୁ ଯିବୁ ? ମୋ ଆଖି ଫୁଟିଯିବ ନାହିଁ ?

ଭିକାରୀ—ହରି ବୋଲ, ହରି ବୋଲ—ଆଜି କବୀର ଦୁଆରୁ ନିରାଶରେ ଫେରି ଯାଉଛି—

ମାମା—ଗଲୁ, ଗଲୁ ପୁଅ—ଭିକାରୀକୁ କହି ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ଅଟକାଇ ଦେ—ମୁଁ ଯାଉଛି, କେଉଁଠୁ ଦି'ଟା ମାଗି ଯାଚି ଆଣେ । (ବୁଢ଼ୀ ଚାଲିଗଲା)

କବୀର—(ବସିବାକୁ ଆସନ ଦେଲା) ଅତିଥି ! ଏ ଗରିବ ପ୍ରତି ଦୟାକରି ଆଉ ଦଣ୍ଡେଟାଏ ଅପେକ୍ଷା କର । ମୁଁ ଆସୁଛି— (ଫେରି ଆସି) କ'ଣ କରିବି ? ଏକାବେଳକେ ଅଭାବ ! ଅଭାବ ବୋଲି ଯେ ଅତିଥି ଦୁଆରୁ ଫେରିଯିବେ ଏ ତ ମହା ଅପରାଧ—ଦୀନଦୟାମୟ ରଘୁକୁଳ ଚନ୍ଦ୍ର ! ତୁମର ଇଚ୍ଛା—

ନାମା—ପୁଅରେ, କେତେ ନେହୁରା ହୋଇ ଜଣକୁ ଘରୁ ଏତକ କାଳି ଆଣିଚି—ନେ, ଏତକ ଦେଇ ଅଭ୍ୟାଗତଙ୍କୁ ଆଗେ ବୋଧ କର—

କବୀର— (ଭିକ ନେଇ ଭିକାରିକୁ ଦେଲା)

ଭିକାରୀ—ସନ୍ତୋଷ ବାବା ! ଯଥେଷ୍ଟ; ଏ ଭିକ ମୁଠାଏ ନୁହେଁ, ରତ୍ନ ମୁଠାଏ—ହଉ ମୁଁ ଆସୁଛି, ଆଉ ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ଏ ଦୁନିଆରେ ତୁ ଦିନେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ମଣିଷ ହେବୁ—

ନାମା—ତମ ତୁଣ୍ଡେ ସୁତୁଣ୍ଡେ ହେଉ ମଉସା—ବେଶ୍, ଭିକାରୀ ତ ଗଲେ—ଏବେ ଆମର ଉପାୟ ? ଆଜି ରାତିରେ ରୋଷେଇ ପାଇଁ ଯେ ଘରେ ମୁଠାଏ ଖୁଦ ବି ନାହିଁ । ସାଜିଆ ପିଲା ଲୋକ, ଆସିଲେ ଭୋକ ଭୋକ ବୋଲି କାନ୍ଦିବ । ତାକୁ କଣ ଦେଇ ବୁଝେଇବ ? ଆଉ ତ ଘରେ କିଛି ନାହିଁ—ଏଇ ଦି'ଖଣ୍ଡ ଗାମୁଛା, ସାଜିଆ ଆଉ ମୁଁ ଦୁହେଁ-ଯାକ ବୁଣିଥିଲୁ—ନେ, ଏ ଦି'ଖଣ୍ଡ ହାଟରେ ବିକ କିଛି ପଇସା ଆଣିଲେ ଗୁଜରାଣ ଚଳିବ ।

କବୀର—ମା, ଆଜି ପରା ହାଟ ପାଳି ନାହିଁ ।

ନାମା—(ଚିଡ଼ି ଉଠିଲା) ହାଟ ପାଳି ନାହିଁ ତ, ଯା ଦୁଆରେ ଦୁଆରେ ବୁଲି ବିକ ଦେଇ ଆସିବୁ । ଆଜି ଆଉ ସେ ଅଳିଅଳି କଥା' ଚଳିବ ନାହିଁ ।

କବୀର—ହଉ ଦେ—ମୁଁ ଯାଏ, ଯାହା ଭାଗ୍ୟରେ ଥିବ । ହରି ! ତୁମର ଇଚ୍ଛା । (ଦସିଆ ନେଇ ବାହାରି ଗଲା)

—○—

ପରଦା

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ବଣୁଆ ବାଟ—ଅଦୂରେ ଦିଶୁଛି ପଲ୍ଲୀମାନ)

(କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ମାଇପେ ମିଶିପେ ବେଶ ସାଜି ବୋଲି ବୋଲି ଆସିଲେ)

(ଗୀତ)

ମାଇପି ଦଳ--(ହାତରେ କଳସୀ, ପଦେ ପଦେ ଗୀତ ବୋଲି ଜଣକ ପରେ ଜଣେ ଆସିଲେ)

୧ମ---ଝିରଣା ଝିର ଝିର, କଳସୀ ଢଳ ଢଳ,
୨ୟ—ଥର ଥରେ ବହୁଛି ବାଆ ଲୋ; (ସଜନୀ) । ଘୋଷା ।
୩ୟ—ଦୋହୋଲାଇ କଳସୀ ଗୁଲେ ନବ ବୟସୀ
ଛୁଇଲା ବାଳାମଣି ଗୁହ୍ନା ଲୋ ॥
୪ର୍ଥ—ନାଚୁଛି ଲୋ କଳା ବଉଦ,ମୟୂରୀ ଦେଖ କେଡ଼େ ଆନନ୍ଦ
ଝିର ଝିରେ ଝିରଣା ଝିରେ କୁଞ୍ଜବନେ ବସିଛି କାଳିଆ ଲୋ ॥

[ସମସ୍ତେ] ଆସ ଲୋ ସଙ୍ଗାତ ଆଜି ପୁହାଇବା ରାତି,
ବଖାଇବା ଶେଯ ଆମ ପତର ପାତି,
ପରାଣବନ୍ଧୁ... ଆସିବେ କତି
ମୋର ମରମ କଥା କହି ଆ...

[ବୋଲି ବୋଲି ଗୁଲଗଲେ, ଆସିଲେ ହାଣ୍ଡିଆ ପିଇ ମର୍ଦ୍ଦଳ ବଜାଇ ମିଶିପି ଦଳ, ସଙ୍ଗରେ ସର୍ଦ୍ଦାର]

ମାଦଲ ବଜା, ମାଦଲ ବଜା, ଜୋରସେ୍ ମାଦଲ ବଜା,
ଆରେ ଗାଇକ ରଜା,

ଚହଟ ଚମ୍ପା ମୋ-ସାଥୀ ରୁପେଲି ଗୃହଣୀ ସ୍ତ,
ସୁନା ଗୋଣ୍ଡି ଗୈରି କରି ମାରିବ ମଜା ।
ଭରିଦେ ଭରିଦେ ପିଆଲି, ଆଇରେ, ଆଇରେ, ମହୁଆଲି
ପାଣି ଭରିଯା ଭରିଯାରେ ଗୁଇଁଆ
ଆଯା; ଆଯା; ଆଯା ।
ମାଦଲ ବଜା, ମାଦଲ ବଜା (ନାଚି ନାଚି ଗୁଲିଗଲେ)
(ଗୋଟିଏ ପାଖରୁ ମାଇପି ଦଳ, ଆଉ ଗୋଟିଏ
ପାଖରୁ ମିଣିପି ଦଳ କୁହାଟ ମାରିଲେ) .
"ଆଓ୍ୟା, ଆଓ୍ୟା, ଆଓ୍ୟା............ଇର୍ ଡ଼ିଜାଗ,
ଇର୍ ଡ଼ିଜାଗ, ଇର୍ ଡ଼ିଜାଗ, ଡିଜାଗ, ଡ଼ିଜାଗ ଡ଼ିଜାଗ
...ଦାଦା ଗୋ, ଦାଦା ଗୋ, ଟିକେ ଦୋକତା—
(ଗୋଟିଏ ପାଖରୁ ମାଇପି ଦଳ ବାହାରିଲେ, ଆଉ
ଗୋଟିଏ ପାଖରୁ ମିଣିପି ଦଳ ବାହାରିଲେ, ନାଚି
ନାଚି, ଗୀତ ବୋଲି)

ମାଇପି ଦଳ—ଆରେ ଗାଇଜ ରଜା,
ମିଣିପି —ଦେରେ, ପୀରିତ ମଜା,
ମାଇପେ— ବଜା ବଜା ତୋର ମାଦଲରେ
ତାଲେ ତାଲେ ନାଚି ଯା । (ଘୋଷା
ମାଇପେ—କୁହୁ କୁହୁ ବୋଲି ଡାକେ କୋଇଲି
ମିଣିପେ—ପରଦେଶୀ ବନ୍ଧୁଆ କେ ଆସିଛି ବୋଲି
ମାଇପେ—ମନ କୁଞ୍ଜ ଦୁଆରେ
ମିଣିପେ—କିଏ ଠାରି ଦେଲାରେ
ମାଇପେ—ମାରି ଦେଲା ତାର ମରମ ରେ, ପାଇଛି ବଡ ସଜା ।

ମାଇପେ—ଜଣାଗଲା ତୋର ମରମ କଥା
ମିଣିପେ—ଆଁରେ, ଆଁରେ ନବ ବନିତା
ମାଇପେ—ବାଙ୍କୁ ଧକ୍କା
ମିଣିପେ—ଭୁଟ୍ଟୁ ଧୋକା
ଉଭୟେ—ଘରବ ରାତିରେ ଆଜି କରିବା ମଜା ।

(ନାଚି ନାଚି ଚାଲିଗଲେ—ଦୁଇ ଜଣ ମଦୁଆ ପ୍ରବେଶ କଲେ)

୧ମ—କରେ ଭାଇ ! ଆଜି କ'ଣ ପାର୍ଟି ପାର୍ଟି ନା, ଖାଲି ମଦ୍ଧୁବା ଫେର୍ ଫାର ?

୨ୟ—ନା ଭାଇ ! ଆଜି ଜବର—ଏକାବେଳକେ ଠିପି ବନ୍ଦ— ହେଉଛି ଦେଖିଲୁଣି ? ଆଜି ତ ଆମର ସୁଭୁଙ୍ଗ ରାତିରେ ଉଇଁଚିରେ—ଯେତେ ମାଲ୍ ମିଳିଥିଲା, ଘରେ କ'ଣ ଫଟା ଫାତୁଲା ସୁଦ୍ଧା ଦେଇଛି କ ? ସବୁ ଢାକ ଏଇ—ଆରେ ଆମର ଆଉ ଅଚ୍ଛି କ'ଣ ?

୧ମ—ନାହିଁ, ଭାଇ ! ଆଉ ଅଚ୍ଛି କ'ଣ ? ଆମ ସଂସାରଟା ତ ଏଇ ବୋତଲ ଭିତରେ; ତା ପାଇଁ ମୁଁ କେମିତିକା ଅସଲି ଚୁଟ୍ ଆଣିଚି ଦେଖିଲୁଣି ? (କାନରୁ ଫିଟାଇ)

୨ୟ— (ପାଟିରୁ ଲାଳ ଗଡାଇ) ଓହୋ; ହୋ, ଆଉ ସମ୍ଭାଳ ହେଉନାହିଁ—ଭାଇ ! ଫିଟା ଫିଟା ଫିଟା—

୨ୟ—ଆରେ ଦେଖା, ଦେଖା ଦେଖା—

(ବୋତଲ ଫିଟାଇ ୧ମ ମୁହଁରେ ଲଗାଇ ଦେଲା)

୧ମ—(ବୋତଲ ମୁହଁକୁ ଚୁବୁମିଲା ପରି ପିଇଲା) ଆଃ, ଭାଇ ! ଭାଇ ! କ ମଜା; ଲଗା-ଲଗା, ଆଉ ତ ସରଗ୍ ଦି' ଆଙ୍ଗୁଳରେ ଭାଇ !

(ନିଶା ଘାରିବାରୁ ଢଳପଡ଼ି) କ୍ୟା-ଭୟା ! କ୍ୟା ମଜେଦାର; ଔର କ୍ୟା - ଦିଲ୍ ବଡ଼ା ଖୁସ୍ ହୋଗଇ—

୨ୟ—ହାଁ, ହାଁ, ଭୟା ! ଆବେ ଭୟା, କ୍ୟା ଲଡ଼ୁ ? ଦିଲ୍ଲୀକା ଲଡ଼ୁ ? ସନ୍ଦେଶ ? ଔର କ୍ୟା ଲେଗା ? ଲେ, ଲେ, ହା-ହା-ହା

୧ମ—ବଡ଼ା ତ ତୋଖତ ହୁଁସ୍‌ରେ ଭୟା—ଗାଓ, ଗାଓ ଭୟା, ଏକଠୋ ଗାନା ଗାଓ - ମେରି ଦିଲ୍‌କା ଜାନ୍ । ମେରି ବଦନ—

(ଅନ୍ୟର ଓଠରେ ହାତ ମାରିଲା)

୨ୟ—ହାମ ଗାନ ଗାଓଙ୍ଗେ ଔର ତୁମ୍ ଶୁନୋଗେ; ତୁମ ବଡ଼ା ରସିକ୍ ଛୋକ୍‌ଡ଼୍‌ରେ—ଆଚ୍ଛା,ଶୁନୋ; ଆ·········(ଗଳା ଲମ୍ବାଇଲା) ଉଡ଼ି ଯାଉଚି ଲୋଟନ ପାରା,

ଦୁନିଆରେ ଲାଗିଚ୍ଛି ଧରା ପରା ।

୧ମ—ଓ୍ୟା, ଓ୍ୟା ରେ ଦୋସ୍ତ, ମେରି ଜାନ୍ - ମେରି ଗୁଲ୍ ବଦନ—

(କହି ୨ୟ ଗାଲରେ ଗୋଟାଏ ଚୁମା ଦେଲା)

୧ମ—ଆବେ କ୍ୟା ? ହାମ୍ କ୍ୟା ତେରା ଔରତ୍ ? ହାଁରେ ଶାଲା-(ପରସ୍ପର ମରାମରି ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ— ଆସିଚ୍ଛି କବୀର)

କବୀର—ନାରାୟଣ ! ପାଦ ଥକ ପଡ଼ିଲାଣି—କ'ଣ କରିବି ? ଏତକ ବାଟ ତ ଅଇଲି,—କମିତ ନଗୁଠିଆ ବାଟ ତକ ପାର ହୋଇଗଲେ ଆଉ ପାରି ଗାଁରେ ପହୁଁଚିଯିବି (କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଏ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ଦେଖି) ଆରେ, ଏ ବାଟୋଇ ଦି' ଜଣ ଇମିତ ପଡ଼ି ଯାଇଛନ୍ତି କାହିଁକି

କ'ଣ ବାଟ ଗ୍ଲଲି ଗ୍ଲଲି ହାଲିଆ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି କି ?
(ନିକଟକୁ ଯାଇ ଡାକିଲେ) କିଏ ବାବା ? ଉଠ, ବଣ
ବାଟଟା ପରା, ଉଠ—ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଯିବା—

୧ମ—(ନିଶାର ଝୁଙ୍କରେ) ଆବେ କୋନ୍ ବେ ତୁମ୍; ହଟୋ—ଆବେ ହାମ୍ କ୍ୟା ତେରା ନାନା କା ଯାଗା ପର ଶୁଆ ? ଚଲୋ

କବୀର—ଉଠ ବାବା, ଅନ୍ଧାର ମାଡ଼ି ଆସୁଛି । ଏହି ପାଖ ଗାଁରେ ପଛେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା, (ଉଠେଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ)

୧ମ—(ନିଶା ଝୁଙ୍କରେ ଉଠି) ଆରେ, ଚଲ୍ ତେରି ବାବା—ହାମ୍ କ୍ୟା ତୁମାରା ମା' କୋ ସାଦି ହୁଆ ? ବଦ୍‌ମାସ୍; ଗଡ଼—ବଡ଼୍ କରତା; ଚଲୋ—ତୁମ୍‌ରା ରାସ୍ତା ତୁମ୍ ଦେଖୋ, ନେଇଁତ—

କବୀର—ନାହିଁ ବାବା, ରାଗୁଛ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତୁମର ଭଲପାଇଁ କହୁଚି—ଉଠିଲ ବାବା ।

୨ୟ—ଆରେ କ୍ୟା ଭଲ କହୁତୁରେ ? ଆରେ ଭୟା—ଆବେ ଡ଼ା'କୁ ବେ, (୧ମକୁ ଉଠାଇଲେ)

୧ମ—(ଉଠି) ଆବେ କୋନ୍ ବେ ? ଓଇ ଆଦ୍‌ମୀ ? ହାଁ ବେ ଶାଲା, ହାମ୍ ତ ଶୁଆଥା—ତୁମ୍‌ରା ନନା ଚଚା କା କ୍ୟା ଗିୟା ? ଚଲୋ, ଚଲୋ—

(କବୀରକୁ ମାରିଲେ)

କବୀର—ମୁଁ କିଛି ଭୁଲ କରି ନାହିଁ ବାବା ! ମରି ଗଲି, ମରି ଗଲି ବାବା ! ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ହେ ରାଘବ !

(ଭାଲା ହାତରେ ଧରି ଛଦ୍ମବେଶୀ ଭଗବାନ ଜଙ୍ଗଲ ସର୍ଦ୍ଦାରର ପ୍ରବେଶ)

ଶର୍ଦ୍ଦାର—ଆରେ, କନ୍‌ରେ କନ୍ ? ତୁମର ଯ୍ୱା ଉପରେ ଜୁଲମ କାହିଁକରେ ?

(ମଂତୁଆଲ୍ ମାନେ ପୂର୍ବ ପରି ନିଶାର ଝୁଙ୍କରେ ନିଶ ମୋଡ଼ିଲେ)

ହେ ଭେଣ୍ଡିଆ ! ତୁ ମୋ ଆଗରେ ଯୁଆନି ଦେଖଉଚୁ ? ଦେଖ୍,-ଏ ଭାଲ୍ ମୁନଟାରେ ତୋର କଲିଜାଟାକୁ ଟାଣି ଆଣିବି, ଯା—ଗୁଲିଯା

(ମତୁଆଲି ପୂର୍ବ ପରି ଦମ୍ଭ ଦେଖାଇଲେ)

ଆଚ୍ଛା, ଏତେ ହିମତ୍ ତୋର ? (ଭାଲ୍ ଦେଖାଇ) ଯା, ଯା, (ସେମାନେ ପଳେଇଲେ) କିଏ ତୁରେ ଲୋକ ? ଏ ଜଙ୍ଗଲ ବାଟେ ଏମିତିଆ ବେଳ୍‌ଟାରେ ଯାଉଚ କେଣେ ? ଏକ୍‌ଲା ଯିବାକୁ ସାହସ କଲୁ କେମିତିରେ ?

କବୀର—ସବୁକଥା କହିବି ସର୍ଦ୍ଦାର ! ମୋତେ ଟିକିଏ ପରିଚୟ ଦିଅ—

ସର୍ଦ୍ଦାର—(ହସି ହସି), ମୋର ନାଁଟା ଜାଣିବାକୁ ଦରକାର କରୁଚୁ ? ଆରେ, ମୋତେ ଜାଣି ତୋର କିସ ହବରେ ଯା, ମୁଁ ତୋର ପଛେ ପଛେ ଅଚି ବେଗି ବେଗି ଜଙ୍ଗଲଟା ପାର ହୋଇ ଯା—

କବୀର - ନାଁ, ସାଧୁ ! ମୋତେ କୁହ, ତୁମେ କିପରି ଜାଣିଲ ମୋର ଦୁଃଖ ? କିପରି ଶୁଣିଲ ମୋର ଅନ୍ତର ଡ଼ାକ ? କିଏ ତୁମେ ଦୟାମୟ !

ସର୍ଦ୍ଦାର - ଆରେ, ମୁଁ ଏଇ ଜଙ୍ଗଲର ସର୍ଦ୍ଦାର—ଏ କାନ୍ଧିରେ ଯେଉଁ ପଲ୍ଲସବୁ ଦେଖୁଚୁ ନା, ସେଇ କନ୍ଧିଆରେ ମୋର ଘର—କାହାର ଜୁଲୁମ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଏଇ ଭାଲ୍

ଖଣ୍ଡା ଧରି ବାହାରି ଆସେ—ଆଉ ସେଇଠି ଦୁଷ୍‌ମନକୁ ଖତମ୍ କରିଦିଏ—କନ୍ ଡର ଲାଗୁଚି ?

କବୀର—(ସ୍ୱଗତଃ) ରାଘବ ହେ ! ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ, କ ଇଚ୍ଛା ତୁମର—ତୁମର ଲୀଳା କି ଅଦ୍ଭୁତ !

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଆରେ ଚିନ୍ତା କସରେ କହି ଦଉଚି, ଆଉ ଡ଼ର କଚ୍ଛୁ ନାଇଁ—ଏଇ ଜଙ୍ଗଲଟା ପାର ହେବୁ ତ ? ଚାଲ୍ ତୋତେ ଜଙ୍ଗଲ ସେ ପାଖକୁ ନେଇଯିବି । ଭାବୁଛୁ—ଆଉ କିଏ ଦୁଷ୍‌ମନ୍ ଆସିବ ! ଏଇ ମୁନଟାରେ ତା ପୁଣ୍ଡଟାକୁ ଫୁଟେଇ ଦେଇ ଜୀଅଁନ୍ତା ନହୁ ପିଇ ଦେବି; ଚାଲ୍, ଚାଲ୍,—ଆଚ୍ଛା, ତୋର ଘରଟା କେଉଁଠିରେ ?

କବୀର—ଘର ଏଇ ହିଙ୍ଗୁଳା ମନ୍ଦିର ଗାଁ—

ସର୍ଦ୍ଦାର—ତୋର ନାଁ ?

କବୀର—ନାମ କବୀର, ଜାତ ମୁସଲମାନ

ସର୍ଦ୍ଦାର—ମୁସଲମାନ ! ଆରେ ତୁ ଆମ ରାମ ଠାକୁରକୁ କେମିତ ଚିହ୍ନିଲୁରେ ?

କବୀର—ଯେ ରାମ, ସେ ରହିମ—ଯେ ଗୀତା ସେଇ କୋରାନ୍—ସେ ପରମ ପିତାଙ୍କ ନିକଟରେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନର କୌଣସି ଭେଦ ନାହିଁ, ସର୍ଦ୍ଦାର ! ସୃଷ୍ଟିର ସମସ୍ତ ଜୀବ ସେଇ ଜଣକର ତିଆରି—

ସର୍ଦ୍ଦାର—(ହସି ହସି) ସାବାସ୍ ଆରେ ଠିକ୍ ବୋଲୁଛୁରେ । ଠିକ୍ ବୋଲୁଛୁ—ସବୁ ସେଇ ଭଗବାନର, ଏ ଦୁନିଆଟାକୁ ତିଆରି କରିଛି ଗୋଟାଏ ଭଗବାନ୍—ହଉ, ଚାଲ, ଚାଲ—

—ପଞ୍ଚ ପତନ—

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମ ପଥ)

(ଶୀତରେ ଥରି ଥରି ଆସିଲେ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବେଶରେ ଛଦ୍ମ ବେଶୀ ଭଗବାନ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣରେ ବୋଲୁଛନ୍ତି)

(ଗୀତ)

କେତେ ସହିବି ଏ ମରମ ଯାତନା ଆଉ ନ ପାରଇ ସହି,
କିଏ ଶୁଣିବ ଏ ବୁକୁ ଫଟା କଥା, ମଥା ପିଟି ମରେ ଧାଇଁ ।
କିଏ ଅଛ ବାବା ହେବ ଟିକେ ସାହା,
ଏ ଦୀନ ଦୁଃଖରେ କରିବଟି ଆହା
ଅନ୍ନ ଜଳ ହୀନ, ଉଦରଟି ଶୂନ୍ୟ କାଲିଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ନାହିଁ ।

ଓହୋ —ଆଉ ସହି ହେବ ନାହିଁ—ହେ ଭଗବାନ ! ରକ୍ଷାକର—ଏ ବୃଦ୍ଧର ପ୍ରାଣ ନିଶ୍ଚୟ ଏଇଠାରେ ଗଲା । ମଲି ଲୋ ବାପା, (ମୁହଁମାଡ଼ି ପଡ଼ିଗଲେ)

କବୀର—(ଅନ୍ତରାଳରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସି ଧରି ପକାଇଲା) ଆହା, ଗୋସାଇଁ ମହାପ୍ରଭୁ ! ଉଠ ଉଠ— ଥରି ଥରି ଏପରି ପଡ଼ିଗଲ କାହିଁକି ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—(ଉଠି) କିଏରେ ବାବା ତୁ ? ଏ ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣର କାନ୍ଦଣା ଶୁଣି ଧାଇଁ ଆସିଛୁ—ତୋର କଣ୍ଠରେ ବା ଦୟା ହେଲା କପରି ?

କବୀର—ଦୁଃଖୀ ଯେ କେବଳ ଦୁଃଖର ଯାତନାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରେ—ଏ ଦୁନିଆର ଅଭିଶପ୍ତ ହତଭାଗା ଜୀବ

ଭିତରେ ମୁଁ ଜଣେ—ତୁହେଁ, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଯାଉଛ କୁଆଡ଼େ ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ନ ଗଲେ ଯେ ଆଉ ଗତି ନାହିଁ ବାବା ! ଜୀବନଟା ଥିବା ଯାଏ ଶରୀରଟାକୁ ତ ପୁଣି ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ—

କବୀର—ତୁମର କ'ଣ କେହି ନାହିଁ ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ବାସ ବି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ବାବା ! ଏତେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ମୋର ବଳ ନାହିଁ । କଣ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବୁ ତ ଦେ । ନୋଇଲେ ତୋ ବାଟ ତୁ ଦେଖ—

କବୀର—ଏ କାଙ୍ଗାଳଠାରୁ କି ସାହାଯ୍ୟ ଆଶା କରୁଛ ଗୋସେଇଁ ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—କାଲିଠାରୁ ନିର୍ଜଳ ଉପାସ—ତା ପରେ ଦେଖୁଛୁ ସାତସିଆଁ ଦରବା ଖଣ୍ଡେ-ଶୀତରେ ଦେହଟା ଯାକ ଥରୁଛି ।

କବୀର—(ସ୍ୱଗତଃ) ଭଗବାନ ! ଏ କ'ଣ ମାୟା ନା ପରୀକ୍ଷା ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ଆରେ ବାବା ! ନିଷ୍ଠୁର ତ, ନାହିଁ କରି ଦେ । ମନେ ମନେ କାହିଁକି ଗାଳି ଦେଉଛୁ ? କପାଳ ମୋର ତ ଜାଣ ଫାଟିଛି । ତା'କୁ ଯୋଡ଼ିବ କିଏ ?

କବୀର—ଭୁଲ ବୁଝ ନା ଗୋସେଇଁ ମହାପ୍ରଭୁ ! ମୁଁ ସେଇକଥା ଭାବୁଛି, ଗରିବର ଜଗତରେ ଅଛି କିଏ ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ଆଉ କିଏ ଅଛି ବୋଲି ଭାବୁଛୁ ? ଯାହାକୁ ଆଶାକରିଛୁ ସେ ଜଳଧି ନୁହେଁ ମରୀଚିକା—ପଲ୍ଲବ ନୁହେଁ ପାଷାଣ । ସେ କି ବୁଝି ପାରେ ଗରିବର ଦୁଃଖ ?

କବୀର—(ଦଳିଆ ଖଣ୍ଡେ ଦେଇ) ଆଉ କିଛିନାହିଁ—ଏଇ ଖଣ୍ଡିକ ମାତ୍ର ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ବେଶ୍ ବାବା ! ଏ ଖଣ୍ଡିକ ତ ପିନ୍ଧିବା ସତ କିନ୍ତୁ ଦେହଟା ଯାକ ଯେ ଥରୁଛି !

କବୀର—(ସ୍ୱଗତ) ହରି ! ଏ ପରୀକ୍ଷାର ସମାପ୍ତି କେଉଁଠି ?

ବ୍ରାହ୍ମଣ—ବଡ଼ ପରୀକ୍ଷାରେ ବାବା ! ଏଇତ ଅସଲ କଷଟି—

କବୀର—ଏଁ ? ମୋର ମନର କଥା ଏ ଜଣ ବୁଝିଗଲା କିପରି ଇଚ୍ଛା ହରି ? ତେବେ (ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ) ଏ ଖଣ୍ଡିକ ମଧ୍ୟ ନିଅ— (ଆଉ ବସିଆ ଖଣ୍ଡିକ ଦେଲା)

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆହା ହା, ଶାନ୍ତ ! ଶାନ୍ତ ! ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ବାବା ! ଏତେ ଦିନେ ଚିହ୍ନିଲି । ଏ ଘନ ଘୋର ତମିର ଭିତରେ ଅଛି ଗୋଟାଏ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି—ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି ଏହି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଦିନେ ମହାଜ୍ୟୋତିରେ ପରିଣତ ହେବ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳକଣା ଏଇ ଭାରତ ଭୂଇଁରେ ଦିନେ ମନ୍ଦାକିନୀର ଧାର ଛୁଟାଇବ । ବେଶ୍ ମୁଁ ଗଲିଲି— (ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚାଲିଗଲେ)

କବୀର—(ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଇ) ମହାବାହୁ ! ଚକାଡୋଳା ! ମା ସାଜିଆ ! (ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ପକାଇ ଚାଲିଗଲା)

-ପରଦା-

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

(ଦରବାର)

(ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦ୍‌ସାହା ଆସୀନ—ପାର୍ଶ୍ୱରେ ମନ୍ତ୍ରଣା ଦାତା ୨ ଜଣ—ନୃତ୍ୟ ଭିତରେ ନର୍ତ୍ତକୀ ସୁରପାନ ଦେଉଛି, ନୃତ୍ୟପରେ)

× × × ×

ବାଦ୍—ମୋବାରକ୍ ! ସାହାଜାଦ୍ ! ମୋର ଶାସନକୁ କପରି ମନେକର ତୁମେ ? ମୁଁ ଭାବେ, ଏପରି ରାଜତ୍ୱ କେହି କେବେ କରି ନାହିଁ—ନାହିଁ ରାଜଦ୍ରୋହ, ନାହିଁ ଶତ୍ରୁ ଆଉ ସମର—ଏହି ତନୋଟି ବିପଦ ଯେ ରାଜାର ମସ୍ତିଷ୍କକୁ ବିକୃତ କରିଦିଏ—

ମୋବାରକ୍—ଠିକ୍ କହୁଛନ୍ତି ଜାହାଁପନା ! ଆଗଂଗ ଗୋଦାବରୀ ଅଖଣ୍ଡ ଶାସନ ଭିତରେ ଅଶାନ୍ତିର ଆଭାସ ମିଳେ ନା । ଜନାବଙ୍କର ଶାଣିତ ଅସି ତଳେ ଶତ୍ରୁ ପରାହତ, କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ବିପ୍ଳବ······

ବାଦ୍—ଧର୍ମ ବିପ୍ଳବ, ମୋବାରକ୍ ?

ମୋ—ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର, ଜାହାଁପନା !

ବାଦ୍—ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ? କଣ କହୁଛ ମୋବାରକ୍ ? ବାଦ୍‌ସାହ ଶାସନ ଭିତରେ ପୁଣି ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ବିପ୍ଳବ ! ଶୁଣିଲେ ହସ ମାଡ଼େ—ଏ କଣ ସତ୍ୟ ନା ସ୍ୱପ୍ନ ?

ମୋ—ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଅଧୀଶ୍ୱର, ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦ୍‌ସାହ ସମ୍ମୁଖରେ ମିଥ୍ୟା କହିବାର ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କାହାର ହୋଇ ପାରେ ଜାହାଁପନା ?

ସା— ସେ କାଫେର୍‌ର ଅନୁସନ୍ଧାନ ଆମେ ପାଇ ସାରିଛୁ ହୁଜୁର୍ । କେବଳ ଅପେକ୍ଷା ରହିଛି, ଆଦେଶକୁ ।

ବାଦ୍—ଆଦେଶ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ଶୁଣେ ତ ସାହାଜାଦ୍ ! କିଏ ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ କାଫେର ମୋର ଶାଣିତ ତରବାରି ତଳେ ତାର ଜୀବନଟା ବଳି ଦେବାକୁ ସାହସ କରିଛି ?

ମୋ— ଜଣେ ମୁସଲମାନର ସନ୍ତାନ...

ବାଦ୍—(ବିସ୍ମିତ ଓ କ୍ରୋଧାନ୍ଧ) ମୁସଲମାନ୍ ! ସତ କୁହ ମୋବାରକ୍ ! କାଫେର ମୁସଲମାନ୍ ?

ମୋ— ଜି, ଜାହାଁପନା । ଅନୁସନ୍ଧାନରୁ ସବୁ ଖବର ମିଳିଛି ଅଦ୍ଭୁତ କୌଶଳ, ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ତାର । ମୁସଲମାନର ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଧରିଛି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ନିଶାଣ—ତା'ପରି ହଜାର ହଜାର କାଫେର ଗଢ଼ି, ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ପତନ ଘଟାଇବାକୁ ସାହସ କରିଛି—ଜନାବଙ୍କର ଗୋଟାଏ ପ୍ରଜା ପକ୍ଷରେ ଏ କମ୍ ଦୁଃସାହସ ନୁହେଁ ଜାହାଁପନା !

ବାଦ୍—ଏହି ଭାରତ ଭୁଇଁରେ ସନ୍ତାନ ସେ ? କୁହ ମୋବାରକ୍ !
କିଏ ସେହି କାଫେର, ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ, ନାରକ ? ଘେନି
ଆସ ତାର ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ; ଆଜି ତା'ର ରକ୍ତରେ
କୋରାନ୍‌କୁ ରଂଜିତ କରିବ ।

ମୋବାରକ୍—ଆଦେଶ ହେଲେ ଯେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଆସିପାରେ—
କିନ୍ତୁ ସେ ଗୋଟାଏ କାଙ୍ଗାଳ, ଭିକ୍ଷୁକ—ଅସି କଳଂକିତ
ହେବ ଜନାବ୍—

ବାଦସାହ—ସେ ଯେ କେହି ହେଉ ନା କାହିଁକି, ଏପରିକି
ମୋର ସନ୍ତାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେବେ ଧର୍ମ ଦ୍ରୋହୀ କାଫେର
ହୁଏ, ତେବେ ତାର ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକକୁ ମୋ ପ୍ରାସାଦ
ଶିଖରେ ଟଙ୍ଗାଇ କାଫେରର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ଦେବି ।
କାଫେରର ପରିଚୟ ଦିଅ ମୋବାରକ !

ମୋବାରକ୍—କାଶୀ ନଗର ଉପକଣ୍ଠ ହିଙ୍ଗୁଳ ମନ୍ଦିର ଗ୍ରାମର
ମୁସଲମାନ କବୀର ।

ବାଦ୍‌ସାହ—(ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଦେଖାଇ ହସି ଉଠିଲେ) ହାଃ, ହାଃ, ହାଃ
ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ଗୋଟାଏ
କାଙ୍ଗାଳ, ନଗ୍ନ ଫକୀର । ଏ ତ ଆଜି ଦରବାରର
ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବିଷୟ ମୋବାରକ୍ ?

ମୋ—ତା'ହୋଇ ପାରେ ଜାହାଁପନା ! ସେଇଠାକୁ ଏତେ
ସାମାନ୍ୟ ମନେ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ । ଅଗ୍ନିର ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ଗୋଟାଏ
ବିରାଟ ସଂସାରକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକେ ଭସ୍ମ କରି ଦେଇ
ପାରେ—ଆଉ କେତେ ଦିନ ପରେ ଯେବେ ଅଗଣିତ
ସଂଖ୍ୟାରେ କାଫେର ବାହାରି ପଡ଼ନ୍ତି, ତେବେ ଯେ

ଜନାବଙ୍କର ଏହି ଧାରକ ସିଂହାସନ ଥରି ଉଠିବ;
ବାଦ୍‌ସାହାର ଶାସନ ଭିତରେ ଏହାଠାରୁ ବଳି ଆଉ
ଲଜ୍ଜାର କଥା କଅଣ ହୋଇ ପାରେ ?

ସାହା—ଏହାର ତୁରନ୍ତ ପ୍ରତିକାର କରିବାକୁ ହେବ ଖୋଦାବନ୍ଦ ! ବିଷ ବୃକ୍ଷଟି ଉଠିଲାବେଳୁ ତା'ର ମୂଳୋତ୍ପାଟନ କରି ଦିଅନ୍ତୁ । ଆଉ ତା'କୁ ଜନ୍ମ ହେବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ— ନଚେତ୍ ବାୟୁ ମଣ୍ଡଳ ମାରାତ୍ମକ ହୋଇ ଉଠିବ—

ବାଦସାହ—ତୁମେ ଠିକ୍ କହିଛ ସାହାଜାଦ ! ମୋର ଏକଛତ୍ର ଶାସନ ଭିତରେ କାଫେରର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ—ତାର ସ୍ଥାନ ଘାତକର ରକ୍ତାକ୍ତ ତରବାରୀ ତଳେ ମୋବାରକ— ସାହାଜାଦ୍ ! ଯାଅ ସେ କାଫେରକୁ ଶିକୁଳୀଦେଇ ନେଇ ଆସ— ତାପରେ ବିଚାର— ଦେଖିବା, ତା'ର ଶକ୍ତି, ସାହସ ଆଉ ତା'ର ଦେବତା—(ବାଦ୍‌ସାହ ସିଂହାସନରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଗଲେ—ସମସ୍ତେ ଠିଆ ହୋଇ ଅଭିବାଦନ କଲେ) ।

—ପରଦା—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

ନଦୀ ପ୍ରାନ୍ତର

(ବୃଦ୍ଧ ଅନ୍ଧ ଭିକାରୀ ଜଣେ ବୋଲି ୨ ଗ୍ଲଲିଗଲା)

-ଗୀତ-

ଛାତିରେ ଦେଇ ହାତ କହ କମଳାକାନ୍ତ
କ ଦୋଷ କଲା ଦୀନଜନ ।

ହୀନ କରମ କଲ, ଦାସଙ୍କୁ ଯା ନାଶିଲ,
କ ଯଶ କଲ ଅରଜନ ହେ, ମହାପ୍ରଭୁ ॥
କରୁଣା ସିନ୍ଧୁ ବୋଲି, ଜନେ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ଢୁରି
ଲବେଡ ଆଖି ନ ହୋଇଲା ।
ଘୋର ଅଗାଧ ଜଳେ ଭାସିଯାଏ ଅଥଳେ
କା' ନାମେ ବାନ୍ଧବଇଁ ଭେଳା ହେ ॥
କହ ତେବେ କାହିଁକି, ନୀଳାଦ୍ରି ଶିଖେ ଦେଖି
ଉଡ଼େ ଆରତ ତ୍ରାଣ ବାନା ।
ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ପାଳି ସିନା ବୋଲାଅ ବଡ଼ ରଜା
ନାଶିବା ଏ କସ କାମନା ହେ ॥
ଆଶ୍ରିତ ଜନେ ନାଶି, କ ହେବ ବ୍ରହ୍ମରାଶି
ବାଜିବ ନିନ୍ଦାର ବାଜଣା ।
ଅକଳଙ୍କ ନାମରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିଗଲେ
ମହତ ନାମ ହେବ ଊଣା ହେ ॥
(ପଛେ ପଛେ ଆସିଛନ୍ତି କ୍ଳାନ୍ତ, ପଥଶ୍ରାନ୍ତ କବୀର
କାନରେ ମୁଠାଏ ଚୂଡ଼ା)

କବୀର—ଭଗବାନ୍ ! ଗରିବଙ୍କୁ ଜଗତରେ ଜନ୍ମ ଦିଅ କାହିଁକି ? ତା'ର ସମାଜ ଯେବେ ତା'କୁ ଘୃଣା କରେ, ଧର୍ମ ବିଦ୍ରୋହ କରେ, ହିଂସା ଆକ୍ରମଣ କରେ, ଆଉ ତା'ର ବୁକୁଫଟା ଡାକ ଶୁଣି ତୁମେ ମଧ ହୃଦୟହୀନ, ନିର୍ମମ, ପାଷାଣ ହୁଅ ତେବେ ତା'ର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠି ? କୁହ ହେ ରାଘବ ! ତୁମର ଆଉ କେଉଁ ସୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଖୋଜିବ ଆଶ୍ରୟ ?

(ପଛପଟରୁ ଆସିଛନ୍ତି ଜଣେ ବୁଭୁକ୍ଷୁ ବୃଦ୍ଧ ଭିକାରୀ 'ବାବା ! ବାବା !' ଡାକି)

ଭିକାରୀ—ଓହୋ ! ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ! ଶ୍ରୀଭୃତ୍ତ ଥାଇଁ ବଧିର ହେଉଛ କାହିଁକରେ ବାବା ? ମୁଁ ଖଣ୍ଟା ନୁହେଁ ଯେ ଚୋରି କରିନେବି ବୋଲି ଭାବନ୍ତୁ—

କବୀର—ଆଉ କେତେଦିନ ଏ ପ୍ରତାରଣା ହରି ! (ମନେ ମନେ ଭାବୁଚି)

ଭିକାରୀ—ସବୁ ତା'ରି ଭିଆଣ ବାବା ! ହେଇ ଦେଖୁ ଛୁତ ? ଦି' ଦିନ ଉପାସରେ ଦେହ ଗୋଟାକ ଯାକ ଥରୁଛି,—ଆଉ ଗୋଟାଏ ପାଦ ଯିବାକୁ ବି ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।

କବୀର—(ସ୍ୱଗତ) ଭଗବାନ୍, ଆହୁରି ପରୀକ୍ଷା ? ଏତେ ନିଷ୍ଠୁର ତୁମେ ?

ଭିକାରୀ—ଆରେ ମୁଁ ନିଷ୍ଠୁର କାହିଁକି ହେବି—ମୋ କର୍ମ ମୋତେ ଏତକ ଶୁଣାଉଛି !

କବୀର—ମୁଁ ତ ତୁମକୁ କହିନାହିଁ ମଉସା ! (ସ୍ୱଗତ) ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ମୋ ମନର କଥା........

ଭିକାରୀ—କିଛି ନାହିଁ, କିଛି ନାହିଁ—ସହିବା ପାଇଁ ତ ଆମର ଜନ୍ମ ନ ସହିଲେ ପାଇବୁ କେଉଁଠୁ ବାବା ? ଯାହା କହ ପଛେ, ନିରାଶ କର ନା—ବହୁତ ଆଶା କରି ତୋ ପଛେ ପଛେ ଧାଇଁଛି ।

କବୀର—(ସ୍ୱଗତ) କ'ଣ କରିବି ? ବାର ଦୁଆର ବୁଲି, କେତେ ଗଞ୍ଜଣା ସହି, ଚୁଡ଼ା ଗଣ୍ଡିଏ ପାଇଥିଲି—ନ ଦେଲେ ଯେ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ହରି ! ତୁମର ଇଚ୍ଛା—

ଭିକାରୀ—ଭଗବାନ ! ଚକାଡୋଳା, ପ୍ରାଣଗଲା । (ପଡ଼ିଗଲା)

କବୀର—(ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ି ଯାଇ) ଆହା, ନିଅ ମଉସା ! ଏହିଚୁଡ଼ା ଗଣ୍ଡିକ ନିଅ—ଆଉ ମୋ ପାଖରେ କିଛି ନାହିଁ । ଏତକ ଖାଇ ଠିକେ ହେଲେ ଦମ୍ଭ ଧର—

ଭିକାରୀ—ଓହୋ, ଯଥେଷ୍ଟ ବାବା—ଶାନ୍ତ,ଶାନ୍ତ—ଈଶ୍ୱର ତୋର ଖୁବ୍ ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ । ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ଏଇ ଗରିବଙ୍କ କଲ୍ୟାଣରେ ଦୁନିଆରେ ତୁ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଆସନ ପାଇବୁ—ମୁଁ ଯାଉଛି, ନଈ କୂଳରେ ବସି ଟୋପାଏ ପାଣି ପିଇ ଦେବି । ଧନ୍ୟ କବୀର, ଜଗତର ଗୋଟାଏ ଆଲୋକ ତୁ ରେ ବାବା !

(କହି କହି ଚାଲିଗଲା)

କବୀର—ହାୟ ହତଭାଗ୍ୟ—ମୋ ପରି ପୁଅ କୌଣସି ମା ଯେପରି ଗର୍ଭରେ ନ ଧରୁ । ମା'ର ସେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ଭିକ ମାଗି ମା ପେଟରେ ହେଲେ ଅନ୍ନ ମୁଠାଏ ପକାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଭଗବାନ ! ଦୁଃଖୀକୁ ଦୁଃଖ ଦେବାରେ ତୁମର ଆନନ୍ଦ କାହିଁକି ? ଏଇକି ତୁମର ଦାରୁଣ ସୃଷ୍ଟି । ଏଇଠାରେ କି ତୁମ ଦୀନବନ୍ଧୁ ନାମର ସାର୍ଥକତା ? ତୁମର ସେ ଦୟାମୟ ନାମଟିକୁ ପୋଛିଦିଅ—ପତିତପାବନ ଧ୍ୱଜାକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ—ବଡ଼ ଦେଉଳର ବଡ଼ ସିଂହାସନ ଛାଡ଼ି ଦରିଆର ଅତଳ ଗର୍ଭକୁ ଚାଲିଯାଅ - ତୁମ ନାମରେ ସାରା ଦୁନିଆରେ କଳଙ୍କ ବାଜି ଉଠୁ । ତୁମେ ଦାରୁଣ, ତୁମେ ପାଷାଣ, ତୁମେ ନିଷ୍ଠୁର—

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମପଥ)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—ଭକ୍ତର ବେଦନା ଆଜି ବଢ଼ି ଯାଇଛି—ତା'ର ବେଦନା ଯେତିକି ବଢ଼ୁଛି ସେତିକି ସେ ମୋତେ ଅପମାନ ଆଉ ଲାଞ୍ଛନା ଦେଉଛି—ସେଇଥିରେ ଯେ ମୋର ଆନନ୍ଦ—ସେଇଥିଲାଗି ନିତ୍ୟଧାମ ଛାଡ଼ି ଅନିତ୍ୟ ଧାମରେ ମୋର ଲୀଳା—ଧରାବକ୍ଷରେ ମୋର ଅବତାରଣା—ସୃଷ୍ଟିର ହସ, କାନ୍ଦ, ଭିତରେ ମୋର ଅଭିନୟ ! ମୋତେ ମୋର ଭକ୍ତ କହିଛି ନିଷ୍ଠୁର, ପାଷାଣ---ମୋତେ ଅତଳ ଦରିଆକୁ ପେଲି ଦେଇଛି । ଆହା, ମୋ ଉପରେ ତା'ର କି ଅଧିକାର--- ଯାଉଛି, ଗୋଟିଏ ମାୟାବାଳକ ରୂପେ ଏହି ଦାଣ୍ଡରେ ସାଥୀମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଖେଳିବି---ଭକ୍ତ ତ ଏଇବାଟେ ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆସିବ, ତା ସଙ୍ଗେ ଆଜୁରି ଟିକେ ରଙ୍ଗ ରସ ହେବ—

(ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା)

[ବାଳକଗଣ ସହ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ]

ଆସ ଭାଇ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଖେଳିବା
ପ୍ରେମେ ମାତି, ପ୍ରେମେ ନାଚି ଗୀତ ଗାଇବା । ପଦ ।
ଧରି ପରସ୍ପର କର ବୁଲିବା ଗୋ ଚକ୍ରାକାର
କରତାଳି ମାରି ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିବା,

ଜଣକୁ କରିବା ଚୋର ବାନ୍ଧିବା ନେତ୍ର ଯୁଗଳ
ଛୁଇଁବାକୁ ଗଲେ ସର୍ବେ ପଳାଇ ଯିବା,
(ପୁଣି) ଚୋର ଚୋର ବୋଲି ମିଶି ହୁରି କରିବା ।

ଏକତ୍ର ହୋଇ ବସିବା, ବାଲି ଖେଳ ଆରମ୍ଭିବା
ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ହୋଇ ଦେହେ ଧୂଳି ବୋଳିବା ।
(ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ଅଭିନୟ କରୁଥିଲେ)

୧ମ ବାଳକ—ନାହିଁ, ନାହିଁ--ଏମିତ ହେଲେ କ'ଣ ହବ--ଆସ ଠାଇ ମରମରି ଖେଳିବା---

୨ୟ—ଆରେ ଠାଇ ମରମରି ଗୋଟାଏ କଅଣ ? କାଇଁକି ମାଳିଆ ଖେଳିବା-- ତୁ ଆଗ ସେ ପଦ ଜାଣୁ ନା ?

୩ୟ—ହଁ ରେ ଭାଇ ! ମୁଁ ସେ ପଦ ଭଲକରି ଜାଣେ—ଯାହା ଉପରେ ଟିପ ପଡ଼ିବ ସେ କଟିଯିବ । ଇମିତ କଟି ଯାଇ ଯାଇ ଶେଷକୁ ଯିଏ ରହିବ, ସେଇ ହବ ଚୋର । ତା' ଆଖିବୁଜି ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଠାଇ ମାରିବା—

୧ମ—ହଉ, ତୁ ଆଗ ଖେଳ ଜମା—ଦେଖିବୁ ନାହିଁ, ଶେଷକୁ ଏଇ ଆମ କାଳିଆ ଚୋର ହବ । ଦବା ତ ସରସ୍ତେ ଥୋଇ—

୨ୟ—ନାହିଁରେ ଭାଇ ! ସେ ତ ଗେହ୍ଲାପୁଅ, ରୁକ୍ମଣୀ ରତନ, ଦୁଃଖୀର ଧନ---ତାକୁ ପୁଣି ମାରିବ କିଏ ମ ? ସେ ପରା କାଳିଆ ସୁନା---ଦେଖୁନୁଁ ତା ଦିହଟା ଯାକ କମିତ ସୁନା ଗୁଡ଼ାକ ଫଳୁଛି ।

୩ୟ--- ହଉ, ଆଗ ଖେଳଟା ହଉ, ଦେଖିବା କିଏ ଚୋର ହଉଚି (ଖେଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ)

କବୀର—ଆହା, ପିଲା ଗୁଡ଼ିକ ବସି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଖେଳୁଛନ୍ତି ! ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଦୁଃଖ ନାହିଁ—ଘରୁ ଗଣ୍ଡାଏ ଖାଇଲେ ତ ଆସି ଦାଣ୍ଡରେ ଆନନ୍ଦ କଲେ । ସଂସାରର ମାୟା ସେମାନଙ୍କୁ ବାନ୍ଧେ ନାହିଁ କି ପେଟରେ ଜଞ୍ଜାଳ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧେ ନାହିଁ—ହେ ଭାଇମାନେ ! କେଉଁ ତପସ୍ୟାରେ ତମେମାନେ ଏ ଆନନ୍ଦ ପାଇଛ ? (କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ି) ଆଃ, କି ଅପୂର୍ବ, ଅନୁପମ ରୂପ ତ୍ରିଦିବ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଛବି ! ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ, ରସାତଳେ ନାହିଁ ଯା ତୁଳନା—ସେହି କି ଏ ପୀତାମ୍ବର, ନବ ଜଳଧର ? କେତେ ଯୁଗର କଳ୍ପନା ହେଲକି ସଫଳ ? କୃଷ୍ଣ ହେ ! ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର, ହେ !

(ଆଖି ବୁଜିବା ସମୟେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ)

୧ମ—ହେ, ହେ, ଭାଇ ! ଦେଖିଲଣି—ଗୋଟାଏ ପାଗଳଟାଏ—

କବୀର—ନା, ନା, ତୁଆ ଭାଇମାନେ ମୋର ! ମୁଁ ପାଗଳ ନୁହେଁ, ମୁଁ ପରା ସେହି ପାଗଳା ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଖୋଜୁଛି—ମୋତେ ଟିକେ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳାଇବ ନାହିଁ ?

୨ୟ—କ'ଣ କହିଲୁ ? କ'ଣ କହିଲୁ ? ତୁ ଆମର ଭାଇ ? ହେଇରେ ! ତୁ ଆସି ଦରବୁଢ଼ାଟାଏ ହେଲୁଣି—ମୋ ବାପା, ଦାଦା ତ ତୋଠୁଁ ସାନ ହେବେ—ଆଉ ତୁ ଆମର ଭାଇ କମିତ ମ ?

୩ୟ—କିରେ; ମୋ ଅଜା ପରା ଯାଠୁଁ ୧୦ ବର୍ଷ ସାନ ହବ—ଏଇଟା କଅଣ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଖେଳିବ ବୋଲି କହୁଚି ?

କବୀର—(ସ୍ୱଗତଃ) ସତେ, ସତେ ହେ ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ! କରୁଣା ହେବ ?

୧ମ—ହେ, ଦେଖିଲଣି ? ସେ ତା ମନକୁ ଗୁଡ଼ାଏ କ'ଣ ବକି ଯାଉଛି

୨ୟ—ଯାଅ, ସମସ୍ତେ ଲାଗିଥାଅ ଖୁସ୍ ଗପରେ – ଆମ କାଳିଆ କାହିଁ ?

(ସମସ୍ତେ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ—କବୀର ଅନାଇ ଦେଇ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲା)

ସମସ୍ତେ—ଆରେ, ଆମ କାଳିଆ ଗଲା କୁଆଡ଼େ ? ଏଇ ପାଗଳଟା ଆସି ସବୁ ସାରିଲା—ଏଇଆକୁ ତ ଦେଖି କାଳିଆ ଆମର ଡରି ପଳେଇଲା ନା କ'ଣ—ମାର, ମାର, ଯାକୁ—

(ଧୂଳି ଫୋପାଡ଼ି ସମସ୍ତେ ପଳାଇଲେ)

କବୀର—(ହତାଶଭାବେ ଦଉଡ଼ିଗଲା) ଆରେ, ଆରେ, ମୁଁ ପାଗଳ ନୁହେଁରେ···ଏଁ ? କୁଆଡ଼େ ଗଲ ତୁମେ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର ? କେଉଁଠି ଲୁଚିଛ ହେ ବ୍ରଜରାଜ ! ଦିଅ, ଦେଖାଦିଅ —ସତେ, ସତେ, ମୁଁ ପାଗଳ— ମୋତେ ତୁମେଇ ପାଗଳ କରି ଦେଇଗଲ— ଏଣିକି ମୁଁ ଭୀଷଣ ପାଗଳ ସାଜିବି—ଗୋଟାଏ କକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ଉଲ୍‌କା ପରି ତୁମର ପଛେ ପଛେ ଛୁଟିବି—ଦେଖିବି ତୁମେ କେଉଁଠି ଛପି ରହି ପାରିବ ?— ଜାଣେ ନା, ତୁମ କରୁଣା ସାଗର ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଛି ଦାରୁଣ ତୁଷାର ଖଣ୍ଡ-ଲଳିତ ହାସ ଭିତରେ ବିରାଟ ପ୍ରବଞ୍ଚନା— କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତୁମେ ସୁନ୍ଦର – ନାଁ, ନାଁ ତା କଦାପି ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ରାଘବ ! ତୁମକୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବି ତା

ନ ହେଲେ ତୁମ ଅକଳଙ୍କ ନାମରେ ଚିରଦିନ ଲାଗି କଳଙ୍କ ବୋଲଦେବ—ହେ ଗୋବିନ୍ଦ ! ହେ ରାଘବ ! କୁହ, ତୁମେ ସତ୍ୟ କି ମିଥ୍ୟା ? ମୁଁ ପାଗଳ ? ହା, ହା, ହା, ହା—ମୁଁ ଦାରୁଣ ପାଗଳ, ମୁଁ ପଥହରା—
(ଗୋଟାଏ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ ପରି ଚାଲିଗଲା)

ପରଦା!

୪ର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗଙ୍ଗାତୀର)

(ଛଦ୍ମବେଶୀ ବୃଦ୍ଧ ବାବାଜି ନାମ ଭଜନରେ ରତ । ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ କବୀର ଆସି ତୁନିହୋଇ ଠିଆହୋଇ ଶୁଣିଲା)

-ଭଜନ-

ଭଜ ମନ କୃଷ୍ଣ ମୁରାରି, ଶ୍ରୀ ହରି
ଦୀନଦୁଃଖ ତାରଣ ଭବଭୟ ବାରଣ
ରାଘବ ହେ ରାବଣାରି !
ସୀତାପତି ଶ୍ରୀ ପତି ଅଗତିର ଗତି
କଳି କଳୁଷ ନାଶକାରୀ
ଜୟ ଯଦୁନନ୍ଦନ, ନବୀନ ନୀରଦ ଶ୍ୟାମ—
ସୁନ୍ଦର ହେ ବଂଶୀଧାରୀ । ୧ ।
ପୀତ ପଟେ, ଧୂର୍ତ୍ତେ, ନଟେ କୁଟେ, ଶଠ, ଲମ୍ପଟେ,
ଯମୁନା ତଟେ ବଟେ-ଚାରୀ,
ଗିରିଧର ନାଗର, ହେ ଧରଣୀଧର,
ଯୋଗୀଜନ ଗଣ ମନୋହାରୀ । ୨ ।

ବୃନ୍ଦାବନ ବନ ରଞ୍ଜନ ମୋହନ
କାଣ୍ଡ କୋଦଣ୍ଡ ଦଣ୍ଡ-ଧାରୀ
କଂସ ନିସୂଦନ, ଭକ୍ତ ବିନୋଦନ,
ଭବ ସାଗରୁ କର ପାରି ।

କବୀର—ବାବାଜି ! କାହାର ଭଜନରେ ଏପରି ପାଗଳ ହୋଇ ଯାଇଛ ?

ବାବାଜି—ଏ ଦୁନିଆଁଟାକୁ ଯେ ପାଗଳ କରି ଦେଇଛି, ଆଉ ଦୂରରେ ବସି ତାଳିମାରି ହସୁଛି—

କବୀର—ହଁ, ହଁ; ଠିକ୍ ଚିହ୍ନିଛ ତୁମେ ! ମୋପରି ଠିକ୍ ଚିହ୍ନି ପାରିଛ ସେ ଦଗାଦାରକୁ—ଦୁନିଆଁଟାକୁ ପାଗଳ କରି ଦେଇ ଦୂରରେ ବସି ଉପହାସ କରୁଛି—ତେବେ ପୁଣି ତା ନାଁରେ ଭଜନ କରୁଛ କାହିଁକି ?

ବାବାଜି—ଆଶା କରିଛି, ଇମିତ ଡାକ ଡାକ ଥକ ପଡ଼ିଲେ, ତା କଣ୍ଠରେ ଯେବେ ଦୟା ହୁଏତ—

କବୀର—(ଉପହାସ କରି) ଦୟା ? ସେ ନିଷ୍ଠୁର, ପାଷାଣଠାରୁ ପୁଣି ଦୟା ଆଶା କରୁଛ ବାବାଜି ? ଭଜି ଭଜି ଆସି ତୁମ ବାଳ ପାଚିଲାଣି—ତଥାପି ତ ତାର ଦୟା ହେଲା ନାହିଁ, ପୁଣି ଭଜୁଛ ? ମୁଣ୍ଡ ପିଟି ମରିଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଭଲକରି ଜାଣେ, ସେ କେବେ ଶୁଣିବ ନାହିଁ । ଦି'ଦିନ ହେଲା ଉପାସ; ଦିନ ନାହିଁ, ରାତି ନାହିଁ—ଡାକ ଡାକ ତଣ୍ଟି ଶୁଖିଗଲା—ଛାତି ଫାଟିଗଲା, ଭିକ ମୁଠାଏ କେତେ ଗଞ୍ଜଣା ସହି ମାଗି ଆଣିଥିଲି, ସେ ବି ଏ ଦରବା ଭିତରେ ରହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ମାୟାବୀ !

ଗୋପାଳ ବାଳକ ରୂପେ—ପଦରେ ନୂପୁର, ଲଲାଟରେ କସ୍ତୁରୀ ତିଲକ, ଅଧରେ ମୋହନ ମୁରଲୀ ଧରି ବାନ୍ଧି ପକାଇବ ବୋଲି ଦଉଡ଼ିଗଲି କାନ୍ତୁ; ସବୁ ପଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ସେତିକ ବେଳୁ ପାଗଳ ବାବାଜି ! ଆସିଛି ଆଜି ତା'ରି ନାମରେ ଜାହ୍ନବୀର ଅତଳ ବକ୍ଷରେ ଝାଂପ ଦେବି—ତା'ର ମୁକ୍ତ କେତନରେ କଳଙ୍କ ବୋଳି ଦେବି—

ବାବାଜି—ସେଇତ ତୋର ଭ୍ରମ ବାବା ! ଭକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଭଗବାନର ଖେଳକୁ ବୁଝିବା ବଡ଼ କଠିନ । ସେ କେତେବେଳେ ଭକ୍ତକୁ କନ୍ଦାଏ, କେତେବେଳେ ହସାଏ; ସେଇଥିରେ ତା'ର ଅଭିନୟ—ତୁ ଯାହାକୁ କହୁଛୁ ନିଷ୍ଠୁର, ପାଷାଣ, ତାର ପାଦ ଲାଗି ପରା ପାଷାଣୀ ଯୁବତୀ ହୋଇଥିଲା, ଦେବରାଜର ଦର୍ପ ଦଳନ ହୋଇଥିଲା—ସେ ରହସ୍ୟ ବୁଝିବା ବଡ଼ କଠିନ । ସେ ନିଷ୍ଠୁର ନୁହେଁ, ଦୟାମୟ; ସେ ମରୁ ନୁହେଁ, ଜଳଧି; ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର କୋଟି କୋଟି ଜୀବକୁ ଯେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି, ସେ କ କେବେ ପାଷାଣ ହୋଇପାରେ ବାବା ? ଫେରିଯା, ଦେଖିବୁ ତୋର ସେହି ବୁକୁଫଟା କାନ୍ଦଣା ଭିତରେ ଅଛି ତା'ର ଆଶୀର୍ବାଦ ।

କବୀର—ମୋତେ ଭୁଲାନା ବାବାଜି—ମୁଁ ଆଜି ଆଉ ଫେରିବି ନାହିଁ ।

ବାବାଜି—ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବୁ, ନା ? ଏତେ ଦିନେ ତୁ ତା'କୁ ଚିହ୍ନି ପାରିଛୁ ଭକ୍ତ ! ସେ ପରା ତୋ

ପଛେ ପଛେ ଅଛି—ହେଇ ଗୁହିଁଲୁ, କୁଳୁ କୁଳୁ ନାଦିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ ଜାହ୍ନବୀ—ତା'ର ଦୋଲାୟିତ ଘନକୃଷ୍ଣ କୁନ୍ତଳ ଉପରେ କପରି ଖେଳୁଛି ଢଳ ଢଳ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ଛଳ ଛଳ ଛବି ! ମଳୟର ସେଇ ମୃଦୁ ତାନେ ତାନେ ଦେବଲୋକୁଁ ଭସିଆସେ ବନ୍ଦନାର ଗୀତ—

(କବୀରର ଦୃଷ୍ଟି ଜାହ୍ନବୀର ବକ୍ଷ ଉପରକୁ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲା—ବାବାଜି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେଲେ—ଉପରୁ ସମ୍ମିଳିତ କଣ୍ଠରେ ବନ୍ଦନା ଗୀତ ଶୁଭିଲା,—ଗୀତ ସଂଗେ ସଂଗେ ଗଙ୍ଗାର ଗର୍ଭରୁ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଧାରୀ ଭଗବାନ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେଖାଦେଲେ, କବୀର ବନ୍ଦନା ସହ ପ୍ରଣାମ କଲା)

କସ୍ତୁରି ତିଲକଂ ଲଲାଟ ପଟଲେ ବକ୍ଷସ୍ଥଳେ କୌସ୍ତୁଭଂ,
ନାସାଗ୍ରେ ଗଜ ମୌକ୍ତିକଂ କରତଳେ ବେଣୁକରେ କଙ୍କଣଂ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗେ ହରିଚନ୍ଦନଂ ସୁଲଳିତଂ କଣ୍ଠେ ଚ ମୁକ୍ତାବଳୀ,
ଗୋପସ୍ତ୍ରୀ ପରିବେଷ୍ଟିତଂ ବିଜୟତେ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଚୂଡାମଣି ।

✻ ପରଦା ✻

୪ର୍ଥ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

[କବୀରର ଘର, ଅରଟ ନିକଟରେ ସାଜିଆ ବସି
ଗୋଟିଏ ବେଦନା ଭରା ଗୀତ ବୋଲୁଛି]

ମରମେ ଭେଦିଲେ ମରମ ଯାତନା
କିଏ ସେ ପାରଇ ଜାଣି ଗୋ,
ଆଖି ପାଣି ଯେବେ, ଆଖି କୋଣେ ମରେ
କେ ଦେବ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଆଣି ଗୋ ॥
କଳା ବଉଦ ଗୋ ଉଇଁଲେ ଗଗନେ,
ନାଚେ ଟେକି ପୁଚ୍ଛ କେକୀ ତାନେ ତାନେ
ବାରିଧାରା ବିନା, ବଂଚିପାରେ କି ସେ
ପିପାସିନୀ ଚାତକିନୀ ଗୋ ।
ଉଆଁସ ଅନ୍ଧାରେ ତୁମେ ହିଁ ଆଲୋକ—
ନିରାଶ ହୃଦୟେ ଆଶାର ପ୍ରତୀକ
ହେ ମନ ମନ୍ଦିର ଦେବତା ଗୋ ତୁମେ,
ଢାଳେ ପରା ପୂଜାରିଣୀ ଗୋ ।

ଭଗବାନ ! ହେ ରାଘବ ! କର୍ମର ଯାତନା କଣ ସରିନାହିଁ ?
ହଉ; ତୁମର ଇଚ୍ଛା—
[ଯାଇଁ ଅରଟରେ ସୂତା କାଟିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା,
ଆସିଛନ୍ତି ନବାବର ଦୁଇ ଜଣ ହାକରା]

୧ମ—ଘରେ କିଏ ଅଛି ?

[ସାଜିଆ କାନ ଡେରି ଶୁଣିଲା]

୧ମ – କଣ କେହି ଲୋକ ନାହାନ୍ତି ?

ସାଜି—(ଦୁଆର ମୁହଁ ପାଖକୁ ଯାଇ) କିଏ ତୁମେ ?

୧ମ—ପରିଚୟ ପରେ ପାଇବୁ—କବୀର ଘରେ ଅଛି ତ ?

ସାଜିଆ—ନାଁ; ସେ ଘରେ ନାହାନ୍ତି, ଦି ଦିନ ହେଲା ଦଶିଆ ଦିଖଣ୍ଡ ନେଇ ବିକିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି—

୧ମ—ତେବେ କବୀର ତୋର କଣ......

(ସିପାହୀ ଦୁହେଁ ସାଜିଆର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଳାୟିତ ହେଲେ)

ସାଜିଆ—ମୋର ଭାଇ ସେ ।

୨ୟ—ଆଉ ଏ ଘରେ ଅଛି କିଏ ?

ସାଜିଆ—ମା ଯାଇଛି ବାହାରକୁ, କେଉଁଠୁ ଦିଟା ଚାଉଳ ଆଣିଲେ ଯାଇଁ ରୋଷେଇ ହେବ, କାଲିଠୁଁ ଉପାସ—

୧ମ—(୨ୟକୁ) ମନ କଣ' ହୋଇ ଯାଉଛି, ଆଖି ପଲକ ପଡୁନାହିଁରେ ଭାଇ !

ସାଜିଆ—ନିଜ ଦଶିଆ ଦିଖଣ୍ଡ ବୁଣି ବିକିଲେ ତ ଚଳିବା କଥା, ଆମର ଆଉ ଅଛି କିଏ ?

୧ମ—ହୁଁ, ତା ହେଲେ ତ ବେଶ୍ ସୁଯୋଗ—କଣ କହୁଚ ଭାଇ ? ପଚ୍ଚୁର ନା ?

ସାଜିଆ—ତୁମଠୁଁ ତ ମୁଁ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ ଚାହୁ ନାହିଁ—

୨ୟ—ଆଚ୍ଛା, ତେବେ କାହାଠାରୁ ଚାହୁ, ଶୁଣେତ—

ସାଜିଆ—କିଏ ତୁମେ ? ଏପରି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚ୍ଚୁରିବାର ତୁମର କି ଅଧିକାର ଅଛି ?

୨ୟ—(ବିଦ୍ରୁପ ହାସ ଦେଲା) ହୁଁ ହୁଁ—ଅଧିକାରଟା ତେବେ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁଚୁ ?

ସାଜିଆ—ନାଁ ତୁମେ ଯାଅ—ଏପରି ଅପଥ୍ୟ ଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ମୁଁ ଚାହେଁନା—

୧ମ—ବଡ଼ ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ତୋର ବାଳିକା ! ଜାଣୁ ବାଦ୍‌ସାହାର ଆଦେଶ ?

ସାଜିଆ—ବାଦ୍‌ସାହ ! ଭାରତ ସମ୍ରାଟ ଦିଲ୍ଲୀର ନବାବ ?

୧ମ – ହଁ,ହଁ ସେଇ ଭାରତ ସମ୍ରାଟର ଆଦେଶ –

ସାଜିଆ—ତୁମେ କଣ ସେଇ ଆଦେଶ ନେଇ ଆସିଛ ?

୨ୟ—ନିଶ୍ଚୟ—କଣ ଆଦେଶ ଶୁଣିବାକୁ ଚାହଁ ?

ସାଜିଆ—ଏ ଗରିବ, ବାସହୀନ ପ୍ରତି ପୁଣି କାହାଁପନାର ଆଦେଶ ?

୧ମ—କାଫେର କବୀରର ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ.....

ସାଜିଆ—ଆଃ, ଭଗବାନ୍ ! ଭଗବାନ୍ !

(କଟୁଡ଼ି ହୋଇ ତଳେ ପଡ଼ିଗଲା । ଭିତରୁ ବୁଢ଼ୀ ମାମାର "ସାଜିଆ ! ସାଜିଆ !" ଡ଼ାକ ଶୁଭିଲା—ହକରା ଦୁହେଁ ପଳାଇଗଲେ—ବୁଢ଼ୀ ସାଜିଆକୁ ଏପରି ଅଚେତନ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କୋଳକୁ ନେଲା)

ମାମା —ଖୋଦା ! ଖୋଦା ! କାହିଁକି ? ବେଡ଼ି ଉପରେ ପୁଣି ଚାବୁକ ମାଡ଼—କଣ ଦଣ୍ଡଭୋଗ ସରିନାହିଁ ?

(ସାଜିଆ ମୁହଁରେ ପାଣି ଛିଞ୍ଚି ସାନ୍ତ୍ୱାନ କଲା)

ସାଜିଆ—(ସାଜିଆ ଚେତନା ପାଇ) ମା କୁଆଡ଼େ ଯାଇଥିଲୁ ମା ? କହ ମୋର କବୀର ଭାଇ କାହିଁ ?

ମାମା—ଆସିବ ମା ! ସେଇ ଖୋଦା, ସେଇ ରାମ୍ ଆମର ମାଲିକ । ଆଟମ ଖୋଜି ନ ଥିଲୁ ଆମ ହାତରେ ଆଣି

ଦେଇ ଯାଇଚ୍ଛି । ସେ କଣଡା'ର ବିଗୁର କରିବ ନାହିଁ ମା !

ସାଜିଆ—ଖୋଦାର ବାଦ୍‌ସାହ୍‌ ଉପରେ କ ଅଧିକାର ଅଛି ମା !

ମାମା—ପାଗଲୀ ! ବାଦସାହକୁ ସେ ତିଆର କରିଚ୍ଛି—

ସାଜିଆ—ତେବେ ଭୁଲ ବୁଝିଛୁ ମା ! ବାଦସାହର ସେ କଛି କରି ପାରିବ ନାହିଁ—ବାଦ୍‌ସାହ୍‌ ପଠାଇଥିଲା ଦୁଇଜଣ ଜମାଦାର—କବୀର ଘରକୁ ଯାଇଲେ···(କାନ୍ଦି ଉଠିଲା) ଆଉ କହି ପାରିବ ନାହିଁ ମା—

ମାମା—କହ କହ ମା··ଛାତି ଭିତରଟା ମୋର ଥରି ଉଠୁଛି—

ସାଜିଆ—କବୀର ଭାଇ କାଫେର—ତା'ର ମୁଣ୍ଡନେଇ···

(ବୁଢ଼ୀ ଗୋଟାଏ ଛାତିଫଟା ଗର୍ଜନ କରି କବୀର, ଖୋଦା, ଆଲ୍ଲା, କହି କଂଚୁଡ଼ିହୋଇ ପଡ଼ିଲା)

(ପରଦା)

—✱✱—

୬ଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ

(ଗ୍ରାମ ପଥ—ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀ କୂଲ ଭଣ୍ଡ ଜଗା ବାବାଜି-ହାତରେ କୋଥଲି—ମାଇପିଙ୍କୁ ଦେଖି ଆଖି ମିଟି ମିଟି କରୁଛି—ଦେଖିଲା, ଗାଁର ଦୁଇଟି ଯୁବତୀ—ଲୁମି, ସୁମି ଆସୁଛନ୍ତି ପାଣି ପାଇଁ—ଚଟ୍‌କରି ଆଡ଼େଇ ହୋଇ ବସି ଯାଇଁ ମାଳା ଜପିଲା—ଲୁମି, ସୁମି ତାକୁ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି)

ଲୁମି—ହଇଲୋ ସୁମ ! ଏ ଗାଁ ମିଣିପଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଲୁଣି ନାଁ ? ଏ ଗାଇଁରେ ଆଉ ରହି ହବ ନାହିଁ—

ସୁମି—ନାହିଁ ମ ନାନ ! ଦ'ଦିନ ହେଲ୍‌ତ ଏ ଗାଁରେ ନ ଥିଲ ମୁଁ ଆଉ ଜାଣିଲି କାହୁଁ ? କହିଲୁ ନାନ ! ଏତ ଆମର ଯାଇଁ କୋଉ ମଆଁ ନଗା ପରଦେଶରେ ରହିଲେ ଯେ ବରଷକେ ଥରେ ଅଧେ ଆସିଲେ ଖୁବୁ—ପୋଡ଼ିଯାଉ ତାଙ୍କ ଧନ, ରତନ, ଦରବ ରୋଜଗାର । ଆଉ ଆଇଲା ବେଳେ ଦେଖିବୁ ପାଞ୍ଚ ପରସ୍ତ କନା ଗୁଡ଼ା ହୋଇ ଆସିଥିବ ନରିଆ ତେଲ—ବୋପାଲୋ, ଉଁଃ ହାଣ୍ଡି ସାର ଡିବିତେଲ ପରି ଖାଲି ମହକ ଉଠୁଥିବ—ଆଉ ପୁରା ବୁଜୁଗରେ ନରଦା, ପଞ୍ଚ ଫୁଟଣ ଆସିଥିବ; କେଇଟା ଦିନ ଘରେ ରହିବେ ନା, ଖାଲି ବେସର ଢୋର କରି ହାପୁଡ଼ିବେ—ଏତିକି ହେଲେ ତ ମାଇପ ସୁଆଗ ହୋଇଗଲା ।

କୁମି—ଆଲୋ, ସେ କଥା ତୁ ଆଉ ମୋ ଆଗରେ କହନା । ଶୁଣିଲେ ଖାଲି ହାଡ଼ ଜରି ଉଠୁଛି । ମୋ ମରଦ ତ ତହୁଁ ବଳେ । ପଟାରସିକ ଲୋ ମାଆ, ପଟା ରସିକ—ବୋପା ମା ମୋତେ ଯା ବିଷ ନ ଦେଇ ଏଇଟା ହାତ ଧରଉ ଥିଲେ—ଇଏ ଗୋଟାଏ ବୁଢ଼ା ମାଇଚିଆ—ବାରଭଙ୍ଗା କଣ ଦେଖିବ, ସାତ ଶିନ୍ତ ପଡ଼ିଥିବ, କଏ ପୁଣି ବାରି ଦବ ? ତା ଉପରେ ସିନ୍ଦୁର କଳି, ଚୋପି ଚନ୍ଦନ,—ଆଖିରେ କଜଳ ଗାର, ଗାଲରେ ଜବର ଖିଲେ ପାନ,—ଆଲୋ ସେ ତ ଖୋଜି ବୁଲୁଚି ରସିକ, ଆଉ ମୋତେ ରସୁଚି କଏ ! ସତରେ ସୁମି ! ବେଳେ ବେଳେ ମନ ଇମିତି ହୁଏ, ତା ଘୁଡ଼ ଉପରେ ଠିଆ ହୋଇ କାଳିକା ପରି ଜିଭଟାକୁ ଟାଣି ଧରନ୍ତି, ଯାହା

ହୁଅନ୍ତା ହୁଅନ୍ତା ପଛକେ । (ଶକେଇ) ଆମ ଏ ମାଇପି ଜନମକୁ ଧିକ ମ,—ଖାଲି ଶାଗ ପେଜ କରି ପେଟକୁ ମୁଠାଏ ଠେଲି ଦେଇ ବଞ୍ଚିବା କଥା ସିନା,- ଆମରି ବଅସର କେତେ ଜଏ ସୁଆଗ ନ କରୁଛନ୍ତି—

ସୁମି—ନାଣି, ଏ କଅଣ ଆମେ ସବୁ ହିମକପାଳିତଙ୍କ ଆସି ଗୋଟାଏ ଯାଗାରେ ଯୁଟିଛୁ—କମଳୀ ନାଣି ଗିରସ୍ତ କଥା କଣ ଗୋଟାଏ ମୁଁ ଶୁଣିଥିଲି—

କୁମି—କଣ, ଆଜିଯାଏ ଜାଣିନୁ କି ? ତା କଥା ତ ଗାଆଁରେ ଗୋଟାଏ ପୋଥି ହେଲଣି । ତା କପାଳକୁ ସେମିତି ଗୋଟାଏ କରମ କୋଢ଼ିଆ ଜୁଟିଛି ଯେ, ଭିରୁ ଭିରୁ ତା ଦିନ ସରୁ ନାହିଁ । ଆଲୋ, ମରଦଟାଏ—ହାତ ଧରିଛୁ, ଦି ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା କି ତା ଦୁଃଖ ସୁଖ ବୁଝିବା କିଛି ନାହିଁ--କୁଣ୍ଡିଆ ଗମ୍ବ୍ ଗମ୍ବ୍ ଟିପୁ ଟିପୁ ଦିନ ଯାଉଚି । କମଳୀ ବାପୁରି କେତେ ଭୋକ ଉପାସ ସହିବ ? ଆମ ଘର ମଣିଷ ଯାହା ହୁଅନ୍ତୁ ପଛକେ, ଶାଶୁଘରେ ଖାଇବା ମୁଠାକ ଉଣା ନାହିଁ । କମରି ବାପୁରି ଶେଷକୁ ସହି ନ ପାରି ତାକୁ ଝାଡୁରେ ପିଟି ବାହାର କରି ଦେଇଚି । ସେ ଏଇକ୍ଷଣି କୁଆଡ଼େ ଗୋଟାଏ ବାଆଜି ହେଇଚି । ଶୁଣିଚି କାଲି ରାତିରେ କାହା କବାଟ ଧଡ଼ ଧଡ କରୁଥିଲା ଯେ ସେ ଘରବାଲା ପରସ୍ତେ ଛେଚିଚି—ଟୋପା ଛଡ଼େଇ ଦେଇଚି— ଆଉ ଘରକୁ ଫେରି ନାହିଁ । ଆଟେ ଲହୁଁ, ସତେତ! ଏ ଗାଁରେ କବିରି ବୋଲି ଗୋଟାଏ ପଠାଣ ଟୋକା ନ ଥିଲା, ସେ ସିମିତ ମାଆ ଭଉଣୀଙ୍କ ପୋଷି ନ ପାରି ଘର ଦୁଆର ଛାଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳେଇ ଯାଇଛି—

ତା ଭଉଣୀ ଯବାନ ଟୋକଠା, କେତେ ଟୋକା ସେ ଗାଆଁରେ ତାକୁ ଆଖେଇଲେଣି—କମଗ୍ରି ଗିରସ୍ତ ନୁହଁ, କାଲି ରାତରେ ତାରି ଘରେ ପଶିବ ବୋଲି ଆଉ କା ଦୁଆର କବାଟରେ ହାତ ମାରୁଥିଲା—ସେ ଉଠି ରାତରେ ଭଲ କରି ତାନେ ଛେଚିଚି—

ସୁମୀ—ଏ ଗାଆଁରେ ଆଉ ରହି ହବନାହିଁ ଲୋ ନାନୀ ! ଟୋକା ଗୁରାକ ଯୋଉ ମକ ମକ ହଉଚନ୍ତି—କମଗ୍ରି ନାନୀ ଏ ସବୁ କମିତ ସହିକରି ପଡ଼ିଚି କେଜାଣି......

କୁମି—ମ—ବୁଲେଇ କରି ପଚ୍ଛରୁଚୁ କଣ ? ଏଇଥିଲାଗି ତ ତା ଘଇତାକୁ ଝାଡୁ ମାରି ଘରୁ ବାହାର କରି ଦେଇଚି—ଆଉ ତା ବାଟ ସେ ଦେଖୁଚି ।

(ଏହି ସମୟେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ଜଗା ବାବାଜି "ନାରାୟଣ ନାରାୟଣ" କହି ଉଠିଲା, କୁମି ଓ ସୁମି ଉଭୟେ ଚମକ ପଡ଼ିଲେ । ସୁମି ଆଡ଼ ଆଡ଼ ହେଲା)

କୁମି—ମଲ ମୋର, "କଣ କରିବାଠି; ହାଣ୍ଡିଠା ଭିତରେ ପିହାଣଠାଏ ଚମକ ପଡ଼ିବାଠି"—ଦେଖ୍ ଲୋ ସୁମି ! କମଗ୍ରି ନାନୀ ମାତାର ବାଆଜିକୁ ଦେଖେ—କୋଠରି ଭିତରେ ହାତଠା ଖାଲି ବୁଲି ଯାଉଚି, ବୁଲି ଯାଉଚି—ସରମ ନାହିଁ କରମ କୋଢ଼ିଆ ଝାଡୁ ଖିଆକୁ—

ଘଇତା ଅଯୋଗ୍ୟ ପଣେ,
ମାଇପ ବସିଚ୍ଛି ଗୃକୁଣ୍ଡା ବଣେ ।

ମାଗ୍ର ଜପିବା ଜାଗାଠା ଏକା ଏଇ—ଘାଟ, ବାଟ, ଭୁଠ; ଯୋଉଠି ସବୁ ଟୋକ ସଲ ସଲ ହଉଥିବେ, ସଲ ସଲ

ହୋଇ ଆଖିଠାର ଚାଲିଥିବ, ମାରି ତ ଖାଲି ଡଗ ଡଗ ହୋଇ ଗଡ଼ି ଯାଉଥିବ—ହଉ, ମୁଁ ଠିକେ କମଳୀ ଙ୍କ ଡାକଆଣେ—ମା ଠାକୁରାଣୀ ଆସିଲେ ସାଙ୍ଗେ ସାଙ୍ଗେ ବର ମିଳିଯିବ ଯେ ।

ଜଗା ହେ, ତୋ ଗୋଡ଼ ତଳେ ପଡୁଛି, ତାକୁ କହିବୁ ନାହିଁ—ତା'ରି ଜାଲାରେ ତ ମୋତେ ଏ ବେଶ ଧରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି ।

କୁମି—ମାଇପିଙ୍କୁ ଗୋଡ଼ ଧରିବା ଯାଏ ଗଲୁ ? ଭେଣ୍ଡାଠାଏ, ରୋଜଗାର କରିବା କ ସୁଅ ମାଇପ ପୋଷିବା କଥି ନାହିଁ—ଗୋଠାଏ ଅଲଣା ଫିକର୍ ଧରି—ଇମିତ ଗୋଜାଠା ହୋଇଥିଲୁ ତ ବାହା ହଉଥିଲୁ କାହିଁକ ? ଦେଖିବୁ, ତା ନିଶ୍ୱାସ ତୋରି ଉପରେ ପଡ଼ିବ ।

ଜଗା—ଏ ବେଶ ଧରି ନ ଥିଲେ ବଡ଼ବୋଉ ! ମୁଁ ଆଉ ରକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥାନ୍ତି । ତା' ଗୁଣ ଜଣ ତମକୁ ଜଣା ନାହିଁ ଯେ—ହଉ, ଆଉ ବେଶୀକଥି କୁହ ନାହିଁ ମୁଁ ଯାଉଛି-

କୁମି—ସେମିତ ତ ଗୋଠାଏ ପଠାଣ ଠୋକା ଜୀବନ କରି କରି ବୁଢ଼ୀ ମା, ଯବାନ୍ ଭଉଣୀ, ଦି'ଠାକୁ ଘରେ ପକେଇ ଦେଇ ଦି ଦିନ ହେଲଣି କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି । ଆଉ ତୁ ଗୋଠାଏ ସିମିତ ପୋଲ୍ ଫାଉଡିଆ ହେଇଚୁ । ଆ, ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଘରକୁ ଆ ।

ଜଗା—ନାହିଁ, ନାହିଁ ତମେ ଯାଅ—ମୋରଣଠି—ଠିକେ କମଳୀକୁ ବୁଝେଇ କହିବ, ମୋ ଉପରେ ଯିମିତି ମା ଚଣ୍ଡୀ ନ ହୁଏ । କାନ, ନାକ ମୋଡ଼ି ହଉଚି, ଆଉ ଏଠି ବସିବା ନାହିଁ । (ଚାଲିଗଲା)

ସୁମି—(ହସିଉଠିଲା)ତମକୁ ତ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ ଦେଖିଲି ନାନି ! ଏତେ ଭେଣ୍ଡା ମିଣିପିଠାକୁ କଥା କଥାକେ ଜବଦ କରି-ଦେଲ । ତମ ଭଳିଆ ଗୋଟାଏ ମାଇକନିଆଠାକୁ ତ ଗଣ୍ଡାଏ ମରଦ ସରି ହେବେ ନାହିଁ ? ହଉ ଆସ, କେତେବେଳୁ ଅଇଲୁଣି, ଘରେ କାମ ଅଛି (ଚାଲିଗଲେ)

(କମଳୀ ଝାଡ଼ୁ ହାତରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା)

କମଳୀ— ଆଜି ତାର ତାନେକୁ ମୋର ତାନେ – ତା ଚିତା ଚୈତନ ସବୁ ଛୁଟେଇ ଦେବି । ଘରବୁଡ଼ା ! ବାଆଜି ବେଶ ଧରିଛି—କରମ କୋଢ଼ିଆ ନିଖଟୁ—ଶୁଣୁଛି କାଲିଠୁଁ କେଉଁଠୁ ମାଡ଼ ଖାଇ ଆଉ ଘରେ ପଶୁନାହିଁ-ମତେ କୁମ କହିଲା, ଏଇଠି ବସି କୁଆଡ଼େ ଜପ କରୁଥିଲା— ଗଲା କୁଆଡ଼େ ? (ସକେଇ) କେତେ ଅଲ୍ୟଳରେ ବାପ ମା ବଢ଼େଇ ଥିଲେ— ତରେ ପକେଇ ଦଉ ନ ଥିଲେ— ଶେଷକୁ ମୋ କପାଳରେ ଏଇଆ ଥିଲା । (ବାହୁନିଲା) "ମୋ ବୋଉ ଗୁଣୀ ଲୋ. ମୋ ବାପା ମୋର— ଜାଣୁ ଜାଣୁ ମୋତେ ଭୁଷ୍ଟେଇ ଦେଲ କି"— (ଚିହିଁକି ଉଠିଲା) ଏଡ଼ିକି କର୍ମ କୋଢ଼ିଆ, ବାପ ଅଜାଙ୍କର ବାଟି ବାଟି ସମ୍ପତ୍ତି ସବୁ ଇମିତି ଢକ ଭାଙ୍ଗି ଖାଇଲା—ଶେଷକୁ ହେଲା ବାଆଜି, କାହା ଝିଅକୁ ଅନା, ବୋହୂକୁ ଅନା — କୋଉଠୁ ଗୋଇଠାଏ ଗାଲିଆଏ, ମୁଠେ— (ଦାନ୍ତ ଘୋଟେଇ) ହୁଁ, କାହାକୁ ପାରନ୍ତି ଯଦି କହନ୍ତି ଘିଡ଼ି ଘିଡ଼ି କରି ଘୋଷାଡ଼ି ଆଣନ୍ତା—

(ଏହି ସମୟରେ କମଳୀର ପ୍ରେମିକ ଟୋକା—ଛଇ
ଛଇଳ ବେଶ ଦେଖାଇ ସେ ବାଟ ଦେଇ ଗ୍ଲଲଗଲା—
କମଳୀ ତାକୁ ଦେଖି ଟିକେ ମୁହଁ ଆଡ଼ କରିଦେଲା)

କମଳୀ—ହଇମ, ଅମୁକ ପୁଅ—କୁଆଡ଼େ ଯାଉଚ କି ?

ରସିକ—(ନ ଶୁଣିଲା ପରି)

କମଳୀ—ମଲା, ଶୁଭିଲା ନାହିଁ କି ?

ରସିକ - କାହାକୁ, ମତେ ଡାକୁଛ ?

କମଳୀ—(ଟିକେ ଅନାଇ ହସିଦେଲା) ହଁ ମ—

ରସିକ—ଓ କମଳ ! କି ଲେ, ତୁ ଆଜି ଏକୁଟିଆ କୁଆଡେ ?

କମଳୀ—ଆସିଛି ପର ବାଆଜିକୁ ଖୋଜ ।

ରସିକ—ବାଆଜି ?

କମଳୀ—ମ—କଅଣ ଜାଣିନ କି ? ଇଏ ତମ ବଡ଼ଭାଇ ପର—

ରସିକ—ଓ, ତମ ଜଗା ବାବାଜି । ସେଇଥି ଲାଗି ଝାଡ଼ୁ ହସ୍ତେ
ମାତାଜିଙ୍କର ପ୍ରବେଶ—ବେଶ୍, ତମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ
ଆଉ ନାଟ କି ତାମସା କିଛି ଦେଖିବାକୁ ହବନାହିଁ ।

କମଳୀ—(ହସିହସି) ନାହିଁମ, ମୁଁ ଶୁଣିଲି ସେ ଏଠି କୋଉଠି
ବସି ଜପ କରୁଛନ୍ତି, ଆସିଥିଲି ଘରକୁ ନେଇ ଯିବାକୁ
ପାଉନାହିଁ ।

ରସିକ—ତେବେ କଣ ଆଣି ହାଜର କରେଇ ଦେବି ?

କମଳୀ—(ଗେହ୍ଲେଇ ହୋଇ) ନାହିଁ ମ, କଣ ଯାଉଛ ସିଆଡ଼େ ?

ରସିକ—କିଛି ପରୱା ନାହିଁ-ତୋ କାମଟା ଆଗେ କରି ସାରିଲେ
ଯାଇଁପଛେ ଯଉଁ କଥା ।

(ଦୂରରେ ବାବାଜି ଗୀତ ଶୁଭିଲା)

ରସିକ—ହେଇ, ତମ ବାବାଜି ଭଜନ ଗାଇ ଗାଇ ଆସୁଛନ୍ତି— ତତେ ଦେଖିଲେ ହୁରୁଡ଼ି ଯିବ ! ତୁ ଖସିଯା, ମୁଁ ନେଇ କୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରେ ଭେଟ କରାଇ ଦେବି—(କମଳୀ ରସିକ ଆଡ଼େ ଅନେଇ ଆଡ଼ହସା ଦେଇ ଚାଲିଗଲା)

ବାବାଜି—

(ଗୀତ)

ଲାଗି ଯା, ଲାଗି ଯା, ରେ ଲାଖି ଯା
ଆଁଖିରେ ଆଁଖି ଦେଇ, ଆଡ଼ ନୟନେ ଚାହିଁ,
କଟାକ୍ଷେ ବାମା ତୋର ମନ କଥା ଲେଖି ଯା ।
ତୋ ଘରେ କେତେ ପଠା
ପରକୁ କରୁ ଥଠା
ନିଜ ଗୋଡ଼ ଗୋଦଡ଼
ଆନ ଗୋଡ଼କୁ ଆଡ଼
କିଏ କାହାର ସ୍ୱାମୀ କିଏ କାହା ଭାରିଯା ।”

ରସିକ—ବାବାରେ, ବାବାଜି—ଆଜିତ ଭାରି ରସ ରସି[illegible] ଗୀତ !

ବାବାଜି—ଆରେ ବାବା ! ବାବାଜି ହେଲେ ସିନା ଏ ଦୁନିଆକୁ ଚିହ୍ନିବ—

ରସିକ—ହଉ, ଖେଳ ଲେଲ ଖଞ୍ଜନାକ୍ଷୀ ତେଣେ କୁଞ୍ଜ ଦୁଆରେ ଅନେଇଛନ୍ତି ଚାଲ—

ବାବାଜି—କଣ କହିଲୁ ?

ରସିକ—ଏଇ ତୁମ ରାଣୀମା—

ବାବାଜି—ଉଆସରେ ରାଣୀ ଥାନ୍ତିରେ ଭାଇ ! ଘରଣୀ ଯେ ଘରେ ଥା’ନ୍ତି—ଆମର ଯେ କାଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧନାହିଁ ।

ରସିକ—ହଉ ଏବେ କଞ୍ଜବଦନୀଙ୍କ କତକ ଗୁଲ । ଆମେ ବି ଯିବୁ ହେ ।

ବାବାଜି—ଗ୍ଭଲ, କିଛି ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ତମ ଘର, ଆମ ଘର, ତମ ଘରଣୀ ଆମ ଘରଣୀ, ସେଥିରେ କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ଏଇ ତ ହଉଚି ଦୁନିଆର ମଜା—

❋ପରଦା!❋

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ନଦୀ ପ୍ରାନ୍ତର – କବୀର ଭୋକ ଉପାସରେ ବାଟ ଗ୍ଭଲି ଗ୍ଭଲି ହାଲିଆ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଛି—ଏହି ସମୟେ ମୋବାରକ, ସାହାଯାତ ସେହି ବାଟ ଦେଇ କବୀରକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଉଥିବାବେଳେ ଦେଖିଲେ)

ସାହାଜାତ୍—ହେ, ଶୋଇଲା ବାଲା ! (କବୀରକୁ ଉଠାଇଲା)

କବୀର—କିଏ ଭାଇ ତୁମେ ? ମୋତେ କଣ ଦୟା କରୁଛ ?

ସାହାଯାତ୍—ଦୟା ? ସେ ପୁଣି କଣ ?

କବୀର—ଇଂଗିତ କରୁଛ କାହିଁକି ? ଗରିବ କର୍ମହୀନ କଥା ଟିକେ ଶୁଣ ।

ମୋବାରକ—କଣ ଦରକାର ତୋର ?

କବୀର—ଦରକାର ତ କହିଲେ ଗୋଟାଏ କାହାଣୀ ହବଭାଇ ! ଶୁଣିବାକୁ ତୁମର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହିବ ନାହିଁ—ଏପରି କର୍ମହୀନ ଦୁଃଖୀ ହେବା ଅପେକ୍ଷା ମରଣ କୋଟିଗୁଣେ ଭଲ—ମୋର ଏତକ ପ୍ରାର୍ଥନା ! ମୋର ମା, ଭଉଣୀ

ହିତୈଷିଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ବଞ୍ଚାଇ ରଖ । ତାଙ୍କର ଆଉ କେହି ସାହା ଭରସା ନାହିଁ ।

ମୋବାରକ—କି ସାହାଯାତ୍ । ବୋଧହୁଏ···

ସାହାଜାତ୍—ପ୍ରାୟ ଅନୁମାନ ହୁଏ, ଆଉ ଠିକେ ପଗ୍ଛରତ —

ମୋବାରକ—ଆରେ ତୋର ଘର କେଉଁଠି ?

କବୀର—ଘର, ଏଇ ହିଂଗୁଳ ମନ୍ଦିର ଗାଁ—ନାଁ ହେଉଛି କବୀର ।

ମୋବାରକ—କବୀର ! ହା, ହା, ହା,—କାଫେର କବୀର,

କବୀର—କାଫେର ?

ମୋବାରକ—ହୁଁ, ହୁଁ, କାଫେର; ଯାହାର ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ ଆଜି ହେବ ଦରବାରର ଭେଟି—

କବୀର—ତେବେ ତୁମେ······

ସାହାଜାତ୍—ହୁଁ, ଆମେ ସେହି ନରହନ୍ତା—ବାଦ୍‌ସାହାର ଆଦେଶ ଘେନି ଆସିଛୁ ତୋର ଛିନ୍ନମସ୍ତକ ନେବାକୁ । ତାହାହିଁ ଆଜି ଦରବାରର ଯୋଗ୍ୟ ଉପହାର ହେବ ।

କବୀର—ମୋର ଅପରାଧ ?

ମୋବାରକ୍—ଅପରାଧ ? ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଅଧୀଶ୍ୱର ବାଦସାହାର ରାଜତ୍ୱରେ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର ପତନ । ଏହାଠାରୁ ବଳି ଗୁରୁତର ଅପରାଧ କଣ ହୋଇପାରେ କାଫେର ?

କବୀର—ମୁଁ କି ସେଥିଲାଗି ଅପରାଧୀ ?

ମୋବାରକ୍—ସେ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଆମେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ । ତା'ର ବିଚାର କରିବ ଦରବାର, ଧର ସାହାଜାତ୍ !

କବୀର—ଟିକେ ମୋ କଥା ଶୁଣ ଭାଇ ! ମୋତେ ଅକାରଣରେ ଅପରାଧୀ କରୁଛ କାହିଁକି ? ମୁଁ ତ ଇସଲାମ୍ ଧର୍ମର ନିନ୍ଦା କରୁନାହିଁ--ଯେ, ରହିମ୍ ସେଇ ରାମ ସେଇ କୃଷ୍ଣ ସେଇ ଏ ଦୁନିଆର ମାଲିକ—ତାଙ୍କରି ନାମ ଭଜନ ତାଙ୍କରି ନାମ କୀର୍ତ୍ତନ କରି ମୋର ଦିନ ବିତି ଯାଉଛି । ଲୋକ ଉପହାସ, ଗାଳି ମାଡ଼ ସବୁ ସହି ପଡ଼ିଛି କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଭୁଲିପାରୁ ନାହିଁ—ଏ ଭିକାରିଆ ଜୀବନକୁ ନେଲେ କି ଲାଭ ହେବ ଭାଇ ! ଏଇଠି ସେ ଭାରତ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ମୁଁ ମୋର କୋଟି ଜୁହାର ଜଣାଉଛି, ମୋତେ ଛାଡ଼ିଦିଅ—ମୋର ମା ଆଉ ଭଉଣୀଙ୍କୁ ଶେଷଥର ପାଇଁ ଟିକେ ଦେଖି ଆସେ—

ମୋବାରକ୍—ପାଗଳର ପ୍ରଳାପ ଶୁଣିବାକୁ ଆମେ ଆସି ନାହୁଁ—କାଫେର ! ରାଜାଦେଶ ମାନିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ନଚେତ୍ ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ...

କବୀର—ହଁ, ତା ନେଇ ପାର—ଶାସନର ତରବାରି, ରାଜାର ଆଦେଶରେ ଲକ୍ଷ ମସ୍ତକ ବି ଛିନ୍ନ ହୋଇପାରେ—କିନ୍ତୁ ବିଚାର ଆଉ ଅବିଚାର—ଧର୍ମ ଆଉ ଅଧର୍ମ ।

ମୋବାରକ୍—କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକଟରେ ଦୟା, ମମତା, ଧର୍ମ, ଅଧର୍ମର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ—

କବୀର—ଠିକ୍ କହିଛ ଭାଇ ! ବିବେକଶୂନ୍ୟ ହେଲେ ମଣିଷ ପଶୁ ପାଲଟି ଯାଏ—

ମୋବାରକ୍—ବନ୍ଦ କର ତୋର ବାଚାଳତା—ସେହି ଦରବାରରେ ହେବ ତୋର ଶେଷ ବିଚାର ।

(ଧରି ଘୋଷାଡ଼ି ନେଲେ)

କବୀର—ହରି, ଏ ସବୁ ତୁମରି ଭିଆଣ, ତୁମରି ଭିଆଣ......
(ପଚ୍ଛେ ପଚ୍ଛେ ଗୋଟିଏ ଭିକାରୀ ଗୀତ ବୋଲି ଚାଲିଗଲା)

(ଏତ) ସବୁ ତୁମ ଭିଆଣ
ଗରୀବ ବୋଲି ମୁଁ ଡରି ମରେ ସିନା
କହିବାକୁ ପଦେ ନ ହୁଏ ଠାଣ ॥
ସୁଗ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ଏଣେ ମଇତ୍ର ବାନ୍ଧିଲ
ବାଲିକୁ ମାରିଲ କେଉଁ କାରଣ
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ତପୀ ରାବଣ ପ୍ରତାପୀ,
ବାନର ହାତେ ତା ନେଲ ପରାଣ । ୧ ।
ରଜକ ଛଳରେ, ସୀତାଙ୍କୁ ଠେଲିଲ,
(ତେଣେ) ବାଲ୍ମୀକ ପାଶେ ହେଲ ମିଳନ
ଏ କଥା ନ ହେଲେ ହୋଇଥାନ୍ତା କାହୁଁ
ଏଡ଼େ ବଡ଼ ରାମାୟଣ ପୁରାଣ । ୨ ।
ବାଳକ ଛଳରେ କ କଥା ନ କଲ
ନେଲ ଅଘା ବକା ପୂତନା ପ୍ରାଣ
କାନ୍ଦ କରି ନେଲ ବୃନ୍ଦାବନ ନାରୀ,
ଛନ୍ଦ କରି ପୁଣି ନେଲ ତା ମାନ । ୩
ମାନୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ମନାକରିଦେଲ,
କ୍ଷୀର ପରେ ବସି ଥିବା କାରଣ
(ତେଣେ) ପାର୍ଥର ରଥରେ ସାରଥୀ ହୋଇଲ
ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧକୁ କଲ ଭିଆଣ । ୪ ।

୪ର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

—ଦରବାର—

(ସପ୍ତସୋପାନ ଗଠିତ ସଜ୍ଜିତ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ— ପାର୍ଶ୍ବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ମୋବାରକ୍, ସାହାଜାଦ୍—ବନ୍ଦୀ କବୀର—ବ୍ୟଜନ ହସ୍ତେ ପ୍ରହରୀଗଣ—ବାଦ୍‌ସାହ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ—ସମସ୍ତେ ବାଦ୍‌ସାହୀ ପ୍ରଥାରେ ଅଭିବାଦନ କଲେ—ବାଦସାହ ଚାହିଁଲେ ବନ୍ଦୀ କବୀର ଆଡ଼କୁ ବିସ୍ମୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ)

ବାଦ୍‌ସାହ—ମୋବାରକ୍ ! ସାହାଜାଦ୍ !

ମୋବାରକ୍—ସାହାଜାଦ୍—ଜାହାଁପାନା !

ବାଦ୍‌ସାହ—ବନ୍ଦୀ କିଏ ?

ମୋବାରକ୍—କାଫେର କବୀର ।

ବାଦ୍‌ସାହ—କବୀର ! ଇସ୍‌ଲାମ୍ ବିଦ୍ରୋହୀ କାଫେର କବୀର ? (ବିଦ୍ରୁପ ହସି ଦେଲେ) ବିରାଟ ଇସ୍‌ଲାମ୍ ଧର୍ମର ବିପକ୍ଷରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି ଏଇ କାଙ୍ଗାଳ—ନଗ୍ନଫକୀର—ଏହାର ପରିଚୟ ଦିଅ ମୋବାରକ୍ !

କବୀର—ଭାରତ ସମ୍ରାଟ ସମ୍ମୁଖରେ ନଗ୍ନ କାଙ୍ଗାଳର ପୁଣି ପରିଚୟ ?

ବାଦ୍‌ସାହ—ଓ, ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ତ କମ୍ ନୁହେଁରେ କାଫେର ?

କବୀର—ଖୋଦାବନ୍ଦ୍ ! ଗୋଟାଏ କାଙ୍ଗାଳ ପ୍ରତି ଏପରି ଆକ୍ଷେପ କାହିଁକି ? ଜ୍ୟୋତିରିଂଗଣ କି ଚନ୍ଦ୍ରିକାକୁ ଉପହାସ କରିପାରେ ଜାହାଁପନା ?

ବାଦ୍‌ସାହ—ଉପଲ ଖଣ୍ଡ ଯେ ପର୍ବତକୁ ଆଘାତ କରିବାକୁ
ସାହସ କରିଛି—

କବୀର—ସୃଷ୍ଟିରେ ଅସମ୍ଭବ ଖୋଦାବନ୍ଦ୍ !

ବାଦ୍‌ସାହ—କିନ୍ତୁ ତୋରି ନିକଟରେ ଯେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ
ପାରିଛିରେ କାଫେର !

କବୀର—ମୋର ଅପରାଧ ?

ବାଦ୍‌ସାହ—ଜଘନ୍ୟ—ଭୀଷଣ ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ବକ୍ଷରେ ଆଣିଛି
ଗୋଟାଏ ଅଦ୍ଭୁତ କଂପନ—ଜହରତ୍ ଭରା ଭାରତର
ଗୌରବ ଏଇ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଦେଖିପାରୁଛୁ ?
(ଛବି ଦେଖାଇ)—ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର
ତୁଙ୍ଗ ନିଶାଣ ଉଡ଼ାଇ ଗର୍ବଭରେ ଗୁହିଁଛି ତା'ର କୋଟି
କୋଟି ନରନାରୀଙ୍କୁ; ଅଥଚ ଆଜି ସେହି ଇସ୍‌ଲାମ
ଧର୍ମର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହେବାକୁ ସାହସ କରିଛି
ତୋପରି ଗୋଟାଏ ନଗ୍ନ ଫକୀର ? ଆଗଙ୍ଗ ଗୋଦାବରୀ
ଝଲସି ଉଠେ ଯା'ର ଶାଣିତ କୃପାଣ···

କବୀର—ସ୍ୱୀକାର କରୁଛି—କିନ୍ତୁ କାହାର ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଅଛି
ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ?

ବାଦ୍‌ସାହ—ଅଛି କେବଳ ତୋପରି ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ, ଦେଶଦ୍ରୋହୀର—

କବୀର—ମୋତେ ଅକାରଣରେ ଅପରାଧୀ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ—
ଜାହାଁପନା ! ମୁଁ ଏତିକି ଜାଣେ ଜଗତରେ ଧର୍ମ ଏକ
ଈଶ୍ୱର ଏକ—ମୁଁ କେବେ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର ନିନ୍ଦା
କରିନାହିଁ—ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ନିୟନ୍ତା ରାମ, ରହୀମ୍
କେବଳ ସେଇ ଜଣେ—

ବାଦ୍‌ସାହ—ତେବେ କହିପାରୁ ? ମନ୍ଦିର, ଆଉ ମସ୍‌ଜିଦ୍ ଦୁଇଠାର ତିଆରି କାହିଁକ ?

କବୀର—ସବୁ ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଜାହାଁପନା ! ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ମୁସଲମାନ ଯେଉଁ ରହିମ୍‌କୁ ଡାକେ, ମନ୍ଦିରରେ ହିନ୍ଦୁ ସେଇ ରହିମ୍‌ର ଅବତାର ରାମକୁ ଡାକେ ।ଯେଉଁ ରହିମ୍ ଏ ଦୁନିଆ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ବୋଲି କହେ କୋରାନ୍, ସେହି ରାମ୍ ଏ ଦୁନିଆର ମାଲିକ ବୋଲି କହେ ହିନ୍ଦୁର ପୁରାଣ—

ବାଦ୍‌ସାହ—ତେବେ କହିବାକୁ ଚାହ କୋରାନ୍‌ର ସୃଷ୍ଟି ଗୋଟିଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ?

କବୀର—ସେ କଥା କେହି ସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ ନାହିଁ ଜାହାଁପନା !—ଏ ଜଗତରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ, ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ରହିଛି, ରହିବ—କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଏକ, ସାଧନା ଏକ—ସମସ୍ତେ ଚାହାଁନ୍ତି ସେହି ବିଶ୍ୱ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଶେଷ ଆଶୀର୍ବାଦ, ଜୀବର ମୁକ୍ତି—ଯିଏ ଯେଉଁ ବାଟେ ଯାଉ, ଚରମ ସୀମାରେ ସେହି ପାଇବ ସେହି ବିଶ୍ୱ ନିୟନ୍ତାର କରୁଣା-ଜୀବର ମୁକ୍ତି—ପ୍ରେମରେ, ଭକ୍ତିରେ, କିନ୍ତୁ ହିଂସାରେ ନୁହେଁ—

ବାଦ୍‌ସାହ—ହିଂସା ? ହୁଁ, ହୁଁ, ହୁଁ,—ତେବେ ଏ ତରବାରି କାହିଁକ ?

କବୀର—ସେ ତରବାରୀ ଜାହାଁପନାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାପାଇଁ—କିନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର ବିନାଶ ପାଇଁ ନୁହେଁ ।

ବାଦ୍‌ସାହା—ଭୁଲି ଯାନା କାଫେର ! ତୁ ମୋ ମୋର ପରମ ଶତ୍ରୁ —

କବୀର—କିନ୍ତୁ ଜାହାଁପନା ସେ ମୋର ପରମ ମିତ୍ର ।

ବାଦ୍‌ସାହ—ତୁ ଇସ୍‌ଲାମ ଧର୍ମର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରୁଛୁ ?

କବୀର—ମୁଁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପୂଜା କରୁଛି ମାତ୍ର—

ବାଦ୍‌ସାହ—ବାଦ୍‌ସାହର ପିପାସିତ ତରବାରୀ ତଳେ ସେ ଅଧିକାର ତୋର ନାହିଁ ।

କବୀର—ସେ ଅଧିକାର ଜୀବ ସୃଷ୍ଟିର ଜନ୍ମଗତ ଖୋଦାବନ୍ଦ୍ ! ତରବାରୀ ଦେଖାଇ କୌଣସି ଧର୍ମର ପ୍ରବାହକୁ ବାଧା ଦେବା, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ କାହିଁକି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ମଧ୍ୟ ବିରଳ ।

ବାଦ୍‌ସାହ— ବନ୍ଦ କର ତୋର ବାଗ୍‌ଲତା—ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଅଧୀଶ୍ୱରକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଆସିଛି ଗୋଟାଏ ନଗ୍ନ ଫକୀର—ଆଦେଶ ଦେଉଛି, ଏହି ମୂହୂର୍ତ୍ତରେ ତୋ'ର ଦେବତାର ପରିଚୟ ମୋତେ ଦେବାକୁ ପଡ଼ିବ—

କବୀର—ପରିଚୟ ! ସେ ନବଘନ ଶ୍ୟାମ ଛବିଙ୍କର ପରିଚୟ ମହାମହିମ ସମ୍ରାଟ୍‌ଠାରୁ ଦୀନଭିକାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଏ ନ ଜାଣେ ସମ୍ରାଟ୍ ? —ସେ ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ— ଗଗନ, ପବନ, ଜଳ, ସ୍ଥଳ ପର୍ବତ, କାନ୍ତାର, ପ୍ରାନ୍ତର ସବୁଠାରୁ ତା'ରି ସତ୍ତା ଯେ ପୂରି ରହିଛି—ଦିଲ୍ଲୀର ବାଦ୍‌ସାହ ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି ସେଇ ବିଶ୍ୱ ସମ୍ରାଟର ଇଙ୍ଗିତରେ ସେ ଆଜି ଦିଲ୍ଲୀ ସିଂହାସନ ଅଧିକାର କରିଛନ୍ତି—

ବାଦ୍‌ସାହ—ପ୍ରଳାପ ବନ୍ଦ କର କାଫେର ! ମେବାରକ୍ ! ସାହାଜାଦ୍ ! ନେଇ ଯାଅ - ଶିକୁଳୀ ଦେଇ କାରାଗାର ଭିତରେ ଫିଙ୍ଗି ଦିଅ - ଦେଉ ସେ

ଦେବତାର ପରିଚୟ୍ ନଚେତ୍ ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକ - ଦେଖିବ
କେଉଁ ଦେବତା ଆସି ରକ୍ଷା କରିବ ?

କବୀର—ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଅଧିଶ୍ୱର ପକ୍ଷେ ଏହି କି ନ୍ୟାୟ୍ ବିଚାର ଖୋଦାବନ୍ଦ୍ !

ବାଦ୍‌ସାହ—ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁନା କାଫେର ! ଏଇ ତୋର ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି—

(ମୋବାରକ୍ ସାହାଜାଦ୍ ଶିକୁଳି ଦେଇ ନେଇଗଲେ)

କବୀର—ହରି ! ଏହି କି ଶେଷ ବିଚାର—ଶେଷ ପରୀକ୍ଷା—ତୁମେ ପାଷାଣ, ନିଷ୍ଠୁର, ନିର୍ମମ—

--ପରଦା--

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

—ଗ୍ରାମ ପଥ—

(ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ— ଭକତ ଲାଗି ସଦା ବୈରାଗୀ,
ଭକତ ମୋର ମୁହିଁ ତାହାର
ଭକତ ଭାବେ ସଦା ମୁଁ ବନ୍ଧା,
ତାହାଙ୍କୁ କ୍ଷଣେ ନୋହେ ଅନ୍ତର ।
ଭକତ ମୋର ପ୍ରେମ ପସରା
ଅମର ସୁଧା ଅମୀୟ ଧାରା,
ମୋ ଜପା ମାଳି ହୃଦ ସଂଖାଳି
ପୂତ ଜାହ୍ନବୀ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିର୍ଝର । ୧ ।
ଭକତ ଲାଗି ପଥ ଭିକାରୀ
ଜନମ ମୋର ଏ ମାୟା ପୁରୀ

ଭକତ ଲାଗି ଗୋଲୋକ ତ୍ୟାଗୀ
ମାୟା ରୂପେ ଏ ବଶେ ବହାର ।

ଭକ୍ତ ଲାଗି ଧରା ଧାମରେ ମୋର ଜନ୍ମ—ମାୟାଢକୁ ନେଇ ନରଲୋକରେ ମୋର ଅବତାରଣା କେବଳ ଭକ୍ତର ସେହି ପ୍ରେମମୟ ଆସ୍ୱାଦନ ଲାଗି—ଆହା, କି ଅମୀୟ ତା'ର ବଚନ— କି ମର୍ମ ଭେଦୀ ତା'ର ଭାଷା ଯେତେବେଳେ କଷଣର ଦାରୁଣ ଆଘାତରେ ଚିତ୍କାର କରି ମୋତେ କହେ ନିଷ୍ଠୁର ପାଷାଣ, ନିର୍ମମ—ମୋର ପତିତ ପାବନ ଧ୍ୱଜାକୁ ଦରିଆର ଅତଳ ଗର୍ଭକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦିଏ—ଦୀନବନ୍ଧୁ ନାମକୁ ନିଃଶେଷ କରିଦିଏ—ଆଉ ମୁଁ ସହି ପାରେ ନା ଓହ୍ଲାଇ ଆସେ—ତାକୁ ନେଇଯାଏ ସେଇ ସୁରଭିତ ପାରିଜାତର ଭୁବନକୁ—ଯେଉଁଠାରେ ସେ ଦେଖେ ସେଇ ଚିନ୍ମୟ ସୁନ୍ଦର ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପ···ବେଶ୍ ଆଜିତ ତା'ରି ପରୀକ୍ଷା । (ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ)

—ପରଦା—

ଷଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ
(ବାଦ୍‌ସାହର କକ୍ଷ)

(ନିଦ୍ରାମଗ୍ନ ବାଦ୍‌ସାହ—ତା'ର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ଭିତରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହେଲା ନାରାୟଣ ମୂର୍ତ୍ତି) ।

ଭଗବାନ୍—ସମ୍ରାଟ୍ ! ମୁକୁଟ ମଣ୍ଡିତ ରାଜଶିରର ସମ୍ଭୋଗ ଆଉ କେତେଦିନ ? ଆଉ କେତେଦିନ ଏ ହିଂସା ପ୍ରଣୋଦିତ

ଡରବାରି ? ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସତ୍ୟର ଅଭିଯାନ ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ ବାଦ୍‌ସାହ୍ !—ରାମ୍, ରହିମ ଦୁନିଆରେ ଜଣେ—ଏ ବିରାଟ ସୃଷ୍ଟିର ମାଲିକ ସେଇ ଜଣେ—ତା'ରି ସେଇ ଇଙ୍ଗିତରେ ସାଗର ହେଉଛି ଶୈକତ, ପୁଣି ଶୈକତ ସାଗର ବକ୍ଷରେ ଲୀନ ହେଉଚି —ତୋ ପରି ଶତ ଶତ ସମ୍ରାଟ୍ ସେ ତିଆରି କରୁଛି— ବେଶ୍—ଆଜିତ ତା'ର ପରୀକ୍ଷା—ଭ୍ରାନ୍ତ ବାଦ୍‌ସାହ୍ ! ସତ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦର ନିକଟରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କର ।

ବାଦ୍‌ସାହ୍—(ହଠାତ୍ ଉଠି ଗୃହିଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ)
ଏଁ, କାହିଁ ? କାହିଁ ଗଲା ସେ ଶ୍ୟାମଲ ସୁନ୍ଦର ଛବି ? ପଦରେ ଶିଞ୍ଜିତ ନୂପୁର, ଅଧରରେ ବିଧୁ ନିନ୍ଦି ହାସ, କିଶୋର କୋମଳ ତନୁ କହି ଗଲା କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କର—ସେ' ସତ୍ୟ, ସେ ଶିବ, ସେ ସୁନ୍ଦର, ଉଜିର ! ମୋବାରକ୍ !

(ଡାକ ଶୁଣି ପ୍ରବେଶ କରିଛି ଉଜିର)

ଉଜିର—ଏ ଯେ ନିଶାର୍ଦ୍ଧ ଜାହାଁପନା !

ବାଦଷାହ୍—ଏ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନ ନା ସତ୍ୟ ଉଜିର ! ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟବାଳକ—ଶ୍ୟାମଲ ସୁନ୍ଦର ଛବି—ପଦରେ ନୂପୁର—ହସି ହସି କହିଗଲା ସେ ସତ୍ୟ, ସେ ସୁନ୍ଦର ତା ନିକଟରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କର ।

ଉଜିର—କିଏ ସମ୍ରାଟ ? କକ୍ଷରେ ପୁଣି ନିଶୀଥରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର କାହାର ସାହସ ହୋଇ ପାରେ ଜାହାଁପନା ? ଜାହାଁପନା ବୋଧହୁଏ କକ୍ଷରେ···

ବାଦସାହ—ସ୍ୱପ୍ନପରି ମନେ ହୁଏନା ଉଜିର ! ଯେପରି ମୋର (ଭାବି ଭାବି ଘୁରିବାକୁ ଲାଗିଲେ) ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲା ସେ ବାଳକ—କହିଗଲା, ତା ନିକଟରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କର—ହୁଁ, ହୁଁ, ହୁଁ, ଉଜିର ! ଚାଲିଗଲା ସେ ବାଳକ—ନ ହେଲେ ଏହି ଶାଣିତ ତରବାରିରେ ତାହାର ମାଂସକୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି ମୋର ବାସନା ତୃପ୍ତ କରି ଥା'ନ୍ତି—ଦେଖି ଥାନ୍ତା ସେ ଭାରତ-ସମ୍ରାଟ ବାଦସାହର ଅପ୍ରତିହତ ଶକ୍ତି—କିନ୍ତୁ ହେଲାନାହିଁ ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା—ହାଁ, ତେବେ କଣ କରିବାକୁ ହେବ ଉଜିର ?

ଉଜିର—ସେ କୌଣସ ମନୁଷ୍ୟ ନୁହେଁ ଖୋଦାବନ୍ଦ ! ଗୋଟାଏ ସ୍ୱପ୍ନ, କାଯ୍ୟାହୀନ ଛାୟା—ଆଜି ସେ କାଫେରକୁ ଶାସ୍ତି ଦେବାଲାଗି ସମ୍ରାଟ ବୋଧହୁଏ ଚିନ୍ତିତ ଅଛନ୍ତି—ସେଥିଯୋଗୁ ଏ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ—

ବାଦସାହ—ହସମାଢ଼େ ଉଜିର ! ଯାହାକୁ ମୁଁ ବନ୍ଦୀ କରିଛି—ତା ନିକଟରେ କ୍ଷମାଭିକ୍ଷା କରିବି ? ଆଗଙ୍ଗା ଗୋଦାବରୀ ଭାରତ ସମ୍ରାଟ ପ୍ରତି କି ତାଛଲ୍ୟ ଭାବ—କି ! ମନେ-ପଡ଼ିଲେ ହୃଦୟରେ ଗୋଟାଏ କଂପନ ଆସୁଛି ଉଜିର ! ତୁଚ୍ଛ ଉପହାସ ?
ସେ କୋମଳ ଶ୍ୟାମଳ ବାଳକଟାକୁ ପାଇଥିଲେ ଅଭିନୟ ଆଜି ଶେଷ କରି ଦେଇ ଥାନ୍ତି—ନା, ନା, ଉଜିର—ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ, ଏହି ଗ୍ଷଣେ ସେ କାଫେରକୁ ପ୍ରାଣ ଦଣ୍ଡ ଦେବି—ଦେଖିବି—କିଏ ସେ ରକ୍ଷା କରିପାରେ ? ଚାଲ—

(ପରଦା)

୭ମ ଦୃଶ୍ୟ

— କାରାଗାର —

(ନିଶାର୍ଦ୍ଧ—କାରାଗାର ଭିତରେ କବୀର - ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରହରୀ ଦୁଇ ଜଣ ଢୁଳୁ ଢୁଳୁ ଘୁମାଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି)

କବୀର—ପଥହରା ଭିକାରୀ—ଅନ୍ନଜଳହୀନ - ଅପମାନ, ଲଜ୍ଜା ଶେଷରେ ବନ୍ଦୀ—ତା' ପର ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ । ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ଏ କି ଇଚ୍ଛା ତୁମର ? ତୁମେ ପରା ମଂଗଳମୟ ? କୁହ, ଏ ପ୍ରାଣହରା କଷଣ ଭିତରେ ତୁମର ଆଶୀର୍ବାଦ କେଉଁଠି ? କାହିଁକି ବୋଲାଅ ଦୀନଜନବନ୍ଧୁ ? ସାଜିଆର ସଙ୍ଗୀତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭିତରେ ଗରିବର ବୁକୁଫଟା ଡାକ କଣ ତୁମକୁ ଶୁଭେ ନାହିଁ ନାରାୟଣ ?

(ଏହି ସମୟେ ଖୁବ୍ ଦୂରରେ ଶୁଭିଲା ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଲୋକ ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣରେ ବୋଲୁଛି, "ହରି, ହେଲାକି ଏବେ଼ ଅବଗୁର-ପତିତପାବନ ବାନା ଉଡ଼େ଼ କାହିଁ ଫରହର")

ଆହା, ତମାରି ପରି ଆହୁରି କିଏ ଦୁଃଖୀ ଏ ରାତ୍ରି ଅଧରେ ଡାକ ଛାଡ଼ୁଛି । ଠିକ୍ କହୁଛ ଭାଇ ! ସେ ବଡ଼ ଦାରୁଣ, ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର—ମା' ! ଏହିଠାରେ ତୋର ଚରଣ ତଳେ ପ୍ରଣାମ ଦେଉଛି' ମା ! ମୋତେ ଟିକେ କଲ୍ୟାଣ କର— ଶେଷ ବିଦାୟ ଦେ ମା ! ସାଜିଆ, ଭଉଣୀ ମୋର ! ଏ ଅଯୋଗ୍ୟ ଭାଇଟାକୁ ତୋର ମନରୁ ପାସୋରି ଦେ । ଆଉ ଡାକିପାରିବ ନାହିଁ ହରି ! ତୁମ ଚରଣ ତଳେ ଏଇ ଶେଷ ପ୍ରଣତିଟି ଦେଉଛି-

(ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଦଣ୍ଡବତ କଲା ପରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଛି)

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ—(ହସି ହସି) ଭକ୍ତ ମୋର ବନ୍ଦୀ—ମୁଁ ଯେ ସାରା ଜଗତକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଛି, କିନ୍ତୁ ମୋର ଭକ୍ତକୁ ବନ୍ଦୀ କରି ମୋତେ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସିଛି ମୋର ସୃଷ୍ଟିର ଗୋଟାଏ ନିଷ୍ଠୁର ଜୀବ—ବେଶ୍, ଭକ୍ତର ପରୀକ୍ଷା ତ ଏହି କଷଣ କଷଠିରେ—କଷ୍ଟ ସହି ନ ପାରି ସେ ମୋତେ ଅତି ନିର୍ମମ ଭାବରେ ଗାଳି ଦେଇଛି, କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିବି ନାହିଁ—ସେ ମୋର ମୁଁ ତା'ର—(କାରାଗାରକୁ ହାତରେ ଛୁଇଁଦେଲେ) ଏତେଦିନେ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରଭୁ ତୋର ପାଖକୁ ଆସିଛି ତୋତେ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ—ଯାଅ ଭକ୍ତ ! ଭୟ ନାହିଁ, ତୋର ପଛେ ପଛେ ଅଛି ଭକ୍ତର ଦାସ ସେଇ ଭଗବାନ—

କବୀର—(ହଠାତ୍ ଉଠି) "ଯାଅ, ତୋର ପଛେ ପଛେ ଅଛି ଭକ୍ତର ଦାସ"—କିଏ କହିଲ ? ଏଁ ? କାରାଗାର—ଦ୍ୱାର ମୁକ୍ତ—ମୋର ହାତରୁ ଶିକୁଳି ଯେ ଖସି ପଡ଼ିଛି—ତେବେ......

(ନେପଥ୍ୟରୁ ଭାସିଲା) ଭୟ ନାହିଁ—ଭକ୍ତ ପଛେ ଭଗବାନ୍ ।

କବୀର—(ଅବାକ୍ ଭାବେ ଇତସ୍ତତଃ ଅନାଇ) କିଏ ? କିଏ ତୁମେ ଦେବତା ? ମୋତେ ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଗଲ କିନ୍ତୁ ଦେଖାଦେଲ ନାହିଁ ? କୁହ, ତୁମେ କି ସେହି......

(ନେପଥ୍ୟେ ବଂଶୀ ବାଜି ଉଠିଲା)

ବଂଶୀ ! ଆଃ, ଗୋପୀମନୋହର, ଯମୁନା ପୁଳୀନ ବଂଶୀ ! ଆସିଛ କି ? ବଂଶୀଧାରୀ ! ବଂଶୀଧାରୀ ! ଅପରାଧ କ୍ଷମାକର ଦୀନବନ୍ଧୁ ! ତୁମେ ନିଷ୍ଠୁର ନୁହଁ, ଦୟାମୟ ମରୁ ନୁହଁ, ଜଳଧି । କୃଷ୍ଣ ହେ । ଗୋପୀବଲ୍ଲଭ ହେ;

(ଗଲଗଲା)

୧ମ ପ୍ରହରୀ—(ନିଦରୁ ଉଠେ, ଅଳସ ଭାଙ୍ଗି କାରାଗାରକୁ ଅନାଇଲା—ଦୁଆର ମେଲା ହୋଇଛି—ବନ୍ଦୀ ନାହିଁ, ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ି ଘୁମନ୍ଆଁ ହୋଇଗଲା)

ଏଁ, ଏଁ, ବ-ବ-ବ-ନ୍ଦୀ-(୨ୟ୍ର ଜଣକୁ ଘୁମନ୍ଆରେ ଉଠାଇ) ବା-ଇ ! ଏ, ବା-ଇ !

୨ୟ୍ର—ଆରେ ଧୁତ୍‌ତେରି—ମୁଁ ଉଠିବ ନାହିଁ, ଯା—

୧ମ—ଆରେ ଶୋଇଛୁ କଣ ? ଆମ କଥା ସରିଲାଣି—ଆରେ ଉଠୁଛୁ ନା ? ଆଲ୍ଲା—ମେରି ଆଲ୍ଲା—

୨ୟ୍ର—ଉଁ ? ଭାରି ଉଠେଇଲା ବାଲା--ତୁ ଆଗ ଶୋଇଲୁ, ମୁଁ ପଛେ ଶୋଇଲି—ମୁଁ କାହିଁକି ଉଠିବି ? ଉଁ—

୧ମ—ହେ ଭାଇ ! ତୋ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ୁଛି—ଆରେ ଦେଖ୍‌ରେ, ଟିକେ ଦେଖ୍‌ରେ ଶାଲା ବନ୍ଦୀ ଭାଗିସ୍—

୨ୟ୍ର—(ଧଡ଼ ପଡ଼ ହୋଇ ଉଠି) ଏଁ, କଅଣ କହିଲୁ ? ବା ରେ ତୁ ଆଗରୁ ଉଠି ତାକୁ ଫିଟାଇ ଦେଇଛୁ—ହଁ, ମୁଁ କହିବି ତୁ ଫିଟେଇ ଦେଇଛୁ ।

୧ମ—ବାଃ, ଭାରି କହିଲା ବାଲା (କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି) ମୁଁ ଫିଟେଇ ଦେଇଛି ? ଏଁ, ଏଁ, ଏଁ, ତୁ ଦେଇଛୁ—

୨ୟ୍ର—ଆରେ ବେଲେରେ—ତୁ ଆଗ ଉଠିଥିଲୁ ନା ମୁଁ ଆଗ ଉଠିଥିଲି ? ଗୁଲଖି ମାରୁଚି —ଇମିତ କହି କରି ଖସି-ଯିବୁ ପରା ? ହଉ,ବାଦସାହ ନବାବ ଆଗ ଆସିଯାଉ—

୧ମ—ଆରେ ଭାଇ ! ମୁଁ ତ ଯିମିତ ଉଠିଲି, ଦେଖିଲି ସେ ନାହିଁ—ସେଇଠୁଁ ତ ତୋତେ ଡାକ ପକେଇଲି ଏଁ ଏଁ ଏଁ,

୨ୟ—ଦେଖିଲୁ ଦେଖିଲୁ, ଦୁଆର ଖୋଲଲ କମିତ ? ଗୁବଟା ଭଙ୍ଗା ହେଇଚି ନା କଅଣ ? (ଦଉଡ଼ି ଯାଇ ଦେଖି) ଆରେ ଗୁବ ତ ହେଇଟି ପଡ଼ିଛି—ଆଉ ଗୁବକାଠି ?

୧ମ—(ଅଣ୍ଟା ଉଣ୍ଡାଳି) ହେଇ, ହେଇ, କାନରେ ଗଣ୍ଠି ପକେଇ. ରଖିଛି !

୨ୟ—ତେବେ ଗଲା କୁଆଡ଼େ ? ଆଉ କ'ଣ ସେ ଗାରିଡ଼ି ଜାଣେ କରେ ?

୧ମ—ସେ ଯାହା ହଉ ଭାଇ ! ଆଜି ତ ଆମ ମୁଣ୍ଡକାଠ— (କାନ୍ଦିଲ) ବାଦସାହ କ ସେ କଥା ଠିକେ ଶୁଣିବ ? ମୋ ଘର—ଏଁ, ଏଁ, ଏଁ, (କାନ୍ଦିଲା)

୨ୟ—ଆରେ ଭାଇ ! ମୋ ଟୁଙ୍ଗୁଡ଼ିବଗୁରେ ଏଁ, ଏଁ, ଏଁ,— (୧ମ କାନ୍ଦିଲା "ମୋ ଘର" ୨ୟ କାନ୍ଦିଲା "ମୋ-ଟୁଙ୍ଗୁଡ଼ି—ବାଦସାହ, ଉଜିର, ପ୍ରବେଶ କଲେ)

ଦୁହେଁ—ହୁଜୁର ! ହୁଜୁର ! (ଥରି ଥରି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ)

ଉଜିର—ଉଠ, ଉଠ, ପ୍ରହରୀ ! କଅଣ କୁହ ?

ଦୁହେଁ—(ଉଠି ଭୟରେ ଥରି ଥରି) ବ · ନ୍ଦୀ··ନାହିଁ··· ଜା···ହାଁ···ପ···ନା!···

ବାଦସାହ—ବନ୍ଦୀ ନାହିଁ ? ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! (ଦୁଆର ଦେଖିଲେ ତାଲା ପଡ଼ିଛି) ଦ୍ୱାରଦେଶ ଯେ ବନ୍ଦ ଅଛି, ଉଜିର ! ଉପାୟ ?

ଉଜିର—ମୁଁ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ପାରୁନାହିଁ । ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ ଅଛି, ଅଥଚ ବନ୍ଦୀ ନାହିଁ । ସନ୍ଦେହ ହୁଏ—ଏଇ ପ୍ରହରୀ ଦୁଇଜଣ ଏଥିଲାଗି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟୀ ।

ବାଦସାହ—ଶୁଣି ପାରୁଛ କାଫେର ? ଏହାର ରହସ୍ୟ କଅଣ ?
ସବୁ ଖୋଲି ପ୍ରକାଶକର—ନଚେତ୍ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଉଚିତ ଶାସ୍ତି ବିଧାନ କରିବା—ଜାଣ,ତୁମେ କାହାର ନିମକ୍ ଖାଇ ବଞ୍ଚି ରହିଛ ?

ଦୁହେଁ—ହୁଜୁର ଖୋଦାବନ୍ଦ ! ଆମର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ, ଜାହାଁପନା !

ଉଜିର—ଚୁପ୍‌କର, ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏଥିପାଇଁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାୟୀ—କୁହ, କାରାଗାରର ଚାବି କେଉଁଠି ?

୧ମ—ଆଜ୍ଞା, ହେଇଟି, ଗଣ୍ଠି ପକାଇ ରଖିଛି—

ଉଜିର—ତେବେ ସନ୍ଦେହ ହୁଏ ଜାହାଁପନା, ଏଇ ଲୋକର ଇଙ୍ଗିତରେ...

୨ୟ—ଆଜ୍ଞା ! ମୁଁ ନୁହେଁ, ସେ ଆଗ, ସେ ଆଗ (ଥରିଥରି)

୧ମ—ମିଛ, ହୁଜୁର ।

ଉଜିର—ବନ୍ଦକର—

୨ୟ—ଆଜ୍ଞା, ସେ ଆଗ ଉଠିଥିଲା-ଏଁ ଏଁ ମୋ ଚୁଙ୍ଗୁଡ଼ି (ବାହୁନିଲେ)

୧ମ—କାହିଁକି ? ତୁ ତ ଆଗ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲୁ—ଏ , ଏଁ , ମୋ ଘର ।

ବାଦସାହ—ବନ୍ଦକର ବାତୁଲତା—ମୁଁ ଆଉ କିଛି ଶୁଣିବାକୁ ଚାହେଁନା—ବନ୍ଦୀକୁ ଯେ ତୁମେ ଖଲାସ କରିଦେଇ ପାରିଛ ? ତପ୍ତ ତୈଳ ଭାଣ୍ଡ ଭିତରେ ପଶିବାକୁ ଯେ ସାହସ କରିଛ—ଉଜିର ! ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କର । ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ସେ କାଫେରକୁ ଧରିଆଣ—ଦେଖିବ ସେ ଚଣ୍ଡାଳର କରାମତି କେତେ ? ଆଉ ମନେରଖ ଉଜିର ! ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସେ ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ ଯେବେ ନ ମିଳେ, ତେବେ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଶାସ୍ତି ଦିଆଯିବ—

ଦୁହେଁ—ରକ୍ଷା କର ହୁଜୁର (ଦୁହେଁ କଣ୍ଢ଼ି ହୋଇ ପାଦତଳେ ପଡ଼ିଗଲେ—ବାଦ୍‌ସାହ ଓ ଉଜିର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଚାଲିଗଲେ)

❋ପରଦା!❋

—⁂—

ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍କ

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ

(ପୋଖରୀ କୂଳ—କାମଲୀ ଆସିଥିଲା ପାଣି ପାଇଁ, ଦେଖିଲା ତାର ପ୍ରେମିକ ରସିକଟି ଗୋଟିଏ ବଂଶୀ ଧରି ବସିଛି—ତାକୁ ଦେଖି ଆଡ଼ ଆଡ଼ ହେଲା—ରସିକ ବଂଶୀଟି ମୁହଁରେ ଦେଇ କହିଲା—)

ରସିକ—ଆସ ଅଭିମାନିନି ! ଆଜି ପୋଖରୀ ତୀରେ ହେଉ ଯୁଗଳ ମିଳନ—

(କମଳୀ କନ କନ ହୋଇ ଅନେଇଲା, କୁମି, ସୁମି କାଳେ ଆସୁଥିବେ)

କମଳୀ—ଇଏ କଣ, ଗୋଟାଏ ନୂଆ ବେଶ ?

ରସିକ—ତମରି ପାଇଁ ରାଧା ! ଏ ବେଶ ସାଜିବାକୁ ପଡ଼ୁଛି—କାଲି ରାତିରେ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ମୁଁ ଘାରି ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଛି, ପ୍ରେୟସୀଙ୍କ ବିରହରେ ; ସେତିକି-ବେଳେ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିଗଲା ତାଙ୍କର ଜହ୍ନି ମଞ୍ଜି କିଣା କାନ୍ତି, କୋରଡ଼ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ମନ ମତାଣିଆ

କଜ୍ଜଳ ବୋଳା ଅଧର ଭିତରେ ମରମ ଫଟା ହାସ, ଦର୍ଦ୍ଦୁର ନନ୍ଦି ଗଗିଣୀରେ ଅନ୍ତର ଜଳା ଭାଷା, ଶମ୍ବ ସମ ଭଙ୍ଗୀ, ସ୍ଥୂଳ କଟୀ, ମର୍କଟ ବଦନା ଗମା ! ଆହା, କାହାର ଅନ୍ତଃପୁରେ ଯାଇ ରହିଲା·········

କମଳୀ—ଆହା, ହା ମରିଯାଉ ଥାଏ କନା—ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦରୀଟାଏ —ତା ବିରହରେ ପୁଣି ଠେଲି ପଡ଼ିଲ ?

ରସିକ—ସେଇଥିପାଇଁ ତ ତାଙ୍କର ଆମର ଘଟିଲା ବିରହ—

କମଳୀ—ହଁ, ମୋ କପାଳଟା ତ ସେଇଆ—ବୋପା, ମା, ମୋତେ କାହିଁକି ଜନମ ଦେଇଥିଲେ କେଜାଣି—ସଂସାର ଭିତରେ କମିତିଆ ମରଦ ସବୁ ନାହାନ୍ତି—ଶେଷକୁ ମିଳିଲା ଗୋଟାଏ ଯାଦୁଆ, ବେମାରିଆ, କରମ କୋଡ଼ିଆ—ଉଃ, ବୋପା ଲୋ— ମୋ ପାଦ ତଳକୁ ସରି ହବନା ସେ; ଦେଖିଲେ ଖାଲି ହାଡ଼ ଜରି ଉଠେ—

ରସିକ—ଥାଉ ଥାଉ, କାହିଁକି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଛ ରାଣୀ ! ବିଧାତାର କେଉଁ ଘଟସୂତ୍ର, ତମେ ବିରହିଣୀ କି ମୁଁ ବିରହୀ— ଅପୂର୍ବ ମିଳନ—ଆଉ ଭାବନା କାହିଁକି ? ଦେଖିଲ ନୀଳ ଆକାଶ—ଚିକି ଚିକି, ଖିରି ଗହଳିଆ ତୋଟା—ହଉ, ଆସ·········

(କମଳୀ ହାତକୁ ଟାଣିଲା)

କମଳୀ—ଛାଡ଼ ମ, ଇଏ ଦିନ ଦିପହରଟାରେ—କାଳେ କୁମି କି ସୁମି ଆସି ପହଞ୍ଚି ଯିବେ ତ'·········

ରସିକ—ଆରେ, ପହଞ୍ଚି ଗଲେ ହେଲା କଣ ? ସେ ତ ଆଉ ଆନ କିଏ ନୁହନ୍ତି—ରାଇଙ୍କ ସହଚରୀ, ଲଳିତା,

ଦଶାଖା ; ଗୋଟିଏ କୃଷ୍ଣ ତ ପୁଣି ଷୋଳ ସହସ୍ର ଗୋପୀଙ୍କ ମନ ମୋହିଥିଲେ ଆଉ ମୁ କଣ······

କମଳୀ—ନାଇଁ, ତମେ ଜାଣି ନା—ସେ କରମ କୋଢ଼ିଆ ବାବାଜିକୁ କମ୍ ମନେ କରି ନ ଥିବ—ଖାଲି ଓର ଉଣ୍ଡି ବୁଲୁଥିବ ସେ–ସେଦିନ ଦେଖିଲ ନାହିଁ ? ତମର ମୋର କଥା ବାର୍ତ୍ତା ହେଲାବେଳେ କୋଉଠି ଲୁଚି କରି ଦେଖୁଥିଲା–ଘରେ ଯାଇଁ ସବୁ ମତେ ପଚ୍ଛୁରୁ ଥିଲା—

ରସିକ—ଆରେ ରେ, ମୁଁ ତ ତାକୁ ସାଗରେ ନେଇ ଘୁଞ୍ଚି ଦେଇ ଆସିଥିଲି–ସେ ଦିନ ଠିକ୍ ତମେ ଯିବା ପରେ ପରେ ସେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲା । ଭାରି ଖପ୍ପା ହୋଇଥିବ, ନା ?

କମଳୀ—ହୁଁ ସତେ, ନା ? ଏଡ଼େ ବହପ ତାର ? ଖାଲି ତ କଥାଟା ତା ପାଟିରୁ ନ ବାହାରୁଣୁ ଦେଲି ପରସ୍ତେ ଝାଡ଼ି—ସେଇଠୁ ତ ପରେଇଛି–ତା' ଭଳିଆ ସାତଟା ମରଦକୁ ମୁଁ ଥକେଇ ଦେବି—ଆଉ ସେ ଗୋଟାଏ······

ରସିକ—ଆହା, ହା, ତମ କଥା ଆଉ ନ ଜାଣେ କିଏ, ଦଣ୍ଡରେ ପଡ଼ି ତ ହାଟରେ ଗଡ଼ୁଛି—

(ଏହି ସମୟରେ ଲୁମି, ସୁମି ଆସୁଥିବାର ଦେଖି ରସିକ କହିଲା)

କମଳୀ ! ହେଇ, ଦିହେଁ ଯାକ ତ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ ଆସୁଛନ୍ତି—ତୁ ମାଠିଆଟା କାଖେଇ ଠିଆ ହୋଇଯା, ମୁଁ ଏ ଗଛ ଉହାଳରେ ଲୁଚି ଯାଉଛି—

(କମଳୀ ମାଠିଆ କାଖେଇ ଠିଆ ହେଲା—ରସିକ
ଲୁଚିଗଲା—କଳସୀ କାଖେ ଆସିଲେ କୁମି ସୁମି)

ସୁମି—ମ, ତମେ କଣ ସେତକ ବେରୁ ଏଇଠି ? କ'ଣ କରୁ-
ଥିଲ କି ? ଆମେ ତେଣେ ପାଣି ପକେଇ ଖୋଜୁଚୁ ।

କମଳୀ—କାହିଁକି ମ ? ମତେ କାହିଁକି ଆଜି ଏତେ ଖୋଜା
ପଡ଼ିଛି ? କ'ଣ ମୋ ପେଇଁ ଅଣିଚୁ କଲେ !

(ସୁମି ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଦେଇ କୁରୁ କୁରୁ ହୋଇ
ହସିଲା)

ଏଁ ? କ'ଣ ଭରି ମକ ମକ ହସ ଠୋକାର,—କଣ
ନାଗର ଆସିଛନ୍ତି କଲେ ?

କୁମି—ଉଁ, ହେଉସିଠାଏ—ସପା କଥାଠା କହିଦଉନୁ, ଆମ
ଭିତରେ କୋଉ କଥା ଅଛପା ଅଛି କି—

ସୁମି—ସତେ ମ ନାଣୀ ! ନାଗରବର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ
ଦିହଠା କମିତ ପୁଲୁକ ଉଠେ—

କୁମି—ଆଉ ଯୁଉଠା ?

କମଳୀ—ଦୁଲୁକ ଉଠେ—

(ସୁମି ଗାଲରେ ଆସ୍ତେ କରି ମାରି ଦେଲା)

ଲେୁପଚୀ, କଣ କହିବୁ ବୋଲି କୁରୁ କୁରୁ ହେଇ
ଆସିଥିଲୁ, ରହିଗଲୁ କାହିଁକି ମ ?

ସୁମି—ନାଇଁ ମ, କାଲି ରାତରେ ଆମ ଚଉରା ମୂରେ ସେଇ
ଗାଁର ପଂଝାଏ ଟୋକା ବସି ଗୋପଲୀଗ ବୋଲୁ
ଥାନ୍ତି,—ହସ, ଖେର ଆଖିଠରା କ'ଣ ଦେଖିବ—ମତେ
ଆଉ ନିଦ ନାଇଁ, ଜରବାଟେ ଅନେଇ ସବୁ ଦେଖୁଚି—

ରାଧା ଆଗରେ ଆସିଲା, ସଖୀ ସବୁ ଆସିଲେ—ଯମୁନାରୁ ପାଣି ନବାକୁ ; ଏତକ ବେଳରେ କଳାକାହ୍ନୁ କାଏ କଦମ୍ବ ଡାଳରେ ବସି ତାଙ୍କ ଲୁଗା ସବୁ ଉଡ଼େଇ ନେଲା ଯେ, ସେମାନେ ଲଂଗଳା ମୁକୁଳା ହୋଇ ଯାଇଁ ପାଣି ଭିତରେ ପଶିଗଲେ—

କମଲୀ—ଓ, ତା ହେଲେ ମୁଁ ରାଧା, ଆଗରେ ଆସିଚି ପାଣି ପେଇଁ ; ତମେ ସଖୀ ସବୁ ପଛରେ ଆସିଲ ଯମୁନା କୂଳକୁ, ନା ?

କୁମି—ରାଧା, ସଖୀ ସିନା ଏକାଠି ହେଲୁ, କଳାକାହ୍ନ କାହାନ୍ତି—

କମଲୀ—ଆଲୋ ଯୋଉଁଠି ରାଧା ସେଇଠି କାହ୍ନୁ—

ସୁମି—ହଉ, ତମେ ତ ହେଲ ଆମ ଭିତରେ ରାଧା........ କଳାକାହ୍ନ କୁ ଆଣ ।

କମଲୀ—ସେ କ'ଣ ସିମିତ ଆସିବ--ତମେ ସବୁ ମାଠିଆ ଥୁଅ, ହେଇଟି, ଇମିତ ବସ, (ଗୋଡ଼ ଭଙ୍ଗି ବସିଲା) ହାତ ଯୋଡ଼, ଆଖି ବୁଜ, ମନେ ମନେ କୁହ, ହେ କଳା-କାହ୍ନୁ ! ପ୍ରାଣଧନ !—

ସୁମି—ମଲା, ଆମେ କହିବୁ ଆଉ ତମେ ? ତମେ ତ ଅସଲ—

କମଲୀ—ହଁ ମୁଁ ବ ସେମିତ କରିବି ଯେ, ତମକୁ ଆଗ ସବୁ ବତେଇ ଦିଏ ; ହଁ, ଶୁଣ,—ଆମେ ସବୁ ଇମିତ ଡାକିଲାକ୍ଷିଣି ଆସିବ ସେ କଳାକାହ୍ନୁ—ସେ ଆସିବା ଆଗରୁ ବଇଁଶୀ ବାଜି ଉଠିବ, କୋଇଲି ରାବିବ, ଆଉ ଯାହାକୁ ସେ ଖୁବ ଭଲ ପାଏ ତା'ରି ଆଖିଟାକୁ ତ ଆସି ଚଟ୍‌କରି ବୁଜି ଧରିବ,—ଯାହା ଆଖି ବୁଜି ଧରିବ

ସେତିକି ବେଳେ ସେ ଡାକଦେବ—ସମସ୍ତେ ତ କୁଣ୍ଢେଇ ଧରିବା—

(ସମସ୍ତେ ବସି ଆଖି ବୁଜିଲେ, ରସିକ ଗଛ ଉହାଡ଼ୁ ବଜେଇଲା ବଂଶୀ, ନେପଥ୍ୟରୁ ଡାକହେଲା "କୁ କୁ" ତିନହେଁ ଉଲ୍ଲସି ଉଠିଲେ—ଏହି ସମୟରେ ଜଗା ବାବାଜି ଆଉ ଜଣେ ଟୋକା ଆସି ଉଂକି ମାରି ଅନେଇ ଗଲେ, କିଛି ସମୟ ପରେ ରସିକ ଗଛ ଉହାଡ଼ରୁ ବାହାରି କମଳୀ ଆଖିକୁ ବୁଜି ଧରିଲା,—ଠିକ୍ ଏତିକି ବେଳେ ଜଗା ବାବାଜି, ଆଉ ଗୋଟିଏ ଯୁବକ ବାହାରି ପଡ଼ିଲେ—ଜଗା ବାବାଜି ବୋଲୁଥିଲା, "ଆଖି ବୁଜି କିଆଁ ହୁଅ ଘାରି, ଆସ ଗୋଇ କଣୋଗୀ" କମଳୀ, କୁମି, ସୁମି ଛୁଟି ପିଠି ପଳେଇଲେ, ଯୁବକଟି ରସିକକୁ ଧରି ନେଲା—)

ଯୁବକ—ଆରେ ଠିକ୍ ଜମସ୍ତ ନାଗର, କହ୍ନାଇ । କବେ ? ଆଜିତ ବଢ଼ିଆ ମାନଭଞ୍ଜନ,—ହାତରେ ବଂଶୀ, ଗଳାରେ ବନମାଳା; ଶଳା ! ଲୀଳା ଲଗେଇଛୁ ନା ? ଏକା ଯାବୁଡ଼ାକେ ତୋ ରସିକ ପଣିଆ ଛୁଟେଇ-ଦେଉଛି—

(ଗୋଟାଏ ଚୌକସ ଜାବୁଡ଼ା ମାରିଲା)

ତୋରି ଯୋଗୁଁ ଖାସ, ଇଏ ଗୋଟାଏ ଲୋକ ଘର ଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ିଲା—

ଜଗା—କି ହୋ, "ତମେ ନାଗ୍ରୀ ଗୌର ରସିକବର—ଗଳେ ବନମାଳା ମୁରଲୀଧର" ସେ ଦିନ ତମ ସାଙ୍ଗେ ଆମର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା ନା ? ତମେ ସେଇ ରସିକଟି ? ହେ

ଦିନ କଣ ପାକଲା ଗାମୁଛା, ଆଉ ଆଜି କଣ ନନ୍ଦ ନନ୍ଦନ, ବଂଶୀ ବଦନ, ? ହୁଁ ହୁ, ବାବାଜି ନ ହୋଇ ଥିଲେ ଭାଇ ! ଯାଙ୍କୁ ସବୁ ଚିହ୍ନି ନ ଥାନ୍ତ,—

ଯୁବକ—ବଦମାସ୍ ଇଏ ଗୋଟାଏ ମାଇପ ଛଡ଼ାକୁ ସେ ଗୋଟାଏ ଘଇତା ଛଡ଼ି,—ଦୁହିଙ୍କର ମିଳନ ହଉଚି ପୋଖରୀ କୂଳେ, ମାନଭଞ୍ଜନ, ନା ?

ରସିକ—ନାଇଁ ଭାଇ ! ମୋର ଭୁଲ......(କାନ ମୋଡ଼ି ହେଲା)

(ଯୁବକ ପୁଣି ଜାବୁଡ଼ାଏ ମାଇଲା)

ଯୁବକ—ଗାଲ ଉତେଡ଼ଇ ଦେବି,—କୁଳଡୁବା ! ତମ ତମଟା ଘର ଭାଂଗିଲୁଣି ତୁ,—ସବୁତକ ଆଜି ଅସୁଲ ହେବ ଚାଲ୍ ଶଳା ଚାଲ୍ ।

(ଘୋଷାଡ଼ି ଘୋଷାଡ଼ି ନେଲା)

ଜଗା—ବାବା ! ବାବାଜି ନ ହେଲେ ଏ ଦୁନିଆକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବ ନାହିଁ,—ଗଛ ମୂଳ, ପୋଖରୀ କୂଳ, ଅତଳ ତଳ, କୋଉଠି ଯେ କେତେ ଲୀଳା ଲୁଚିଛି,—ସବୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ତେବେ ଯାଇଁ ଆମ ବାବାଜି ପଣିଆର ବାହାଦୁରୀ—ହୁଁ, ହୁଁ ।

(ଚାଲିଗଲା)

୬ଷ୍ଠ ଦୃଶ୍ୟ

(ନିର୍ଜନ ଜଂଗଲ ପଥ—କବୀର ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଛି ତା'ର ଅତୀତ କଥା ଭାବି ଭାବି—ଗୋଟିଏ ଗଛ ମୂଳେ ବସି ପଡ଼ିଲା)

କବୀର—"ସେ ନିଷ୍ଠୁର ନୁହେଁ, ଦୟାମୟ—ମରୁ ନୁହେଁ ଜଳଧି" ସେ ଦିନ ଗଂଗାତୀରେ କଥା, ଆଜି ତା'ର ପରୀକ୍ଷା । ସେ ଯଦି ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଥାନ୍ତେ!, ତା ହେଲେ କାରାଗାରର ଦ୍ୱାରକୁ ମୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତା କିଏ ? କିଏ କହିଥାନ୍ତା "ଯା, ପଛେ ପଛେ ଅଛି ଭକ୍ତର ଭଗବାନ"

[ଏହି ସମୟରେ ମୋବାରକ୍, ସାହାଜାଦ୍ ନେପଥ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବିଦ୍ରୂପ ହାସ ଦେଲେ ।]

ମୋବାରକ୍ - ଦେଖୁଛୁ ତ ପଛେ ପଛେ ଅଛି କିଏ ?

କବୀର—(ଚମକି ପଡ଼ି) ଏଁ, ତୁମେ ?

ସାହାଜାଦ୍— କଣ ଚିହ୍ନି ପାରୁନାହୁଁ ? ଏଇତ ଦି' ଦିନ ତଳ କଥା—ଏଇ ନିଘୁଞ୍ଚିଆ ବାଟରେ ତୋର ଆମର ହୋଇଥିଲା ସାକ୍ଷାତ୍—ପୁଣି ଆଜି ବି ସେହି ସୁଯୋଗ ।

କବୀର—(ସ୍ୱଗତ) ହରି ! ପ୍ରତାରଣା କାହିଁକି ? କାହିଁକି ଏ ମାୟା ?

ମୋବାରକ୍ - ଗୋଟାଏ ଚମତ୍କାର ଖେଳ ତୁ ଦେଖେଇଛୁ, କାଫେର ! ବାଦସାହ ନିଜେ ତ ଚମକି ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଏ କଥା ସେ ଆଗରୁ ଜାଣିଥିଲେ, ସିଂହାସନଟା ତୋ'ରି ହାତରେ ଦେଇ ପାରିଥାନ୍ତେ—

କବୀର - କଣ କହୁଛ ତୁମେ, ମୁଁ ଯେ କିଛି ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । କାରାଗାରରେ ମୁଁ ଶୋଇଥିଲି, ରାତି ଅଧରେ କିଏ ଜଣେ ଆସି ମୋତେ ଉଠାଇ ଦେଇ କହିଲା, ତୁ ମୁକ୍ତ" । ମୁଁ ଦେଖେତ ହାତରୁ ଶିକୁଳି ଖସି ପଡ଼ିଛି, କାରାଗାର ଦ୍ୱାର ଖୋଲା, ତେଣୁ ମୁଁ ଚାଲି ଆସିଛି ! ମୋର ଅପରାଧ କିଛି ନାହିଁ ଭାଇ !

ମୋବାରକ୍—ଓ, ତୋର ସେହି ଦେବତା ଆସି ତୋତେ ଖଲାସ କରି ଦେଲା, ନା ? ହଉ, ଏବେ ସେଇ ଦେବତାର ଆଦେଶ ନେଇ ଆମେ ଆସିଛୁ ପୁଣି କାରାଗାରକୁ ନେଇଯିବାକୁ ।

କବୀର—(ମନେମନେ) ତୁମର ଇଚ୍ଛା କଣ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ପ୍ରଭୁ ! ତୁମେ ତେବେ ଜଳଧି ନୁହଁ ମରୀଚିକା—ଦୟାମୟ ନୁହଁ ମାୟାମୟ—ସୁଧା ନୁହଁ ହଳାହଳ—ସ୍ୱର୍ଗ ନୁହଁ ନର୍କ—ତୁମେ ନରାଶ୍ରୟର କେହି ନୁହଁ—

ସାହାଜାଦ୍—ଆରେ, ଜାଣୁ ? ଯା'ର ଝଲକରେ ସୃଷ୍ଟିର ଆଗଂଗା ଗୋଦାବରୀ ଥରି ଉଠେ, ଇଂଗିତରେ ଯାର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସେନା ତରବାରୀ ତୋଳି ଧରନ୍ତି—ସେ ବାଦସାହର ଆଦେଶକୁ ଅବମାନନା କରିବାକୁ ସାହସ କରିଚି ଗୋଟାଏ ନଗ୍ନ ଫକୀର—ଏହାର ପରିଣାମ ଜାଣୁ ତ ?

କବୀର—ମୋତେ ଅକାରଣରେ ଅପରାଧୀ କରନାହିଁ ଭାଇ !—ହଜାର ହଜାର କାଂଗାଳ ପରା ଜାହାଁପନାଂକର ଆଶ୍ରୟରେ ପଡ଼ି ରହିଛନ୍ତି—ଆଉ ମୁଁ ଗୋଟାଏ ସାମାନ୍ୟ ଭିକାରୀ, ମୋର କି ସାହସ ହୋଇପାରେ ? ଚାରି ଦିନ ହେଲା ଉପାସ, ଆଉ ପାଦ ଚଳୁନାହିଁ । ତମ ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି । ମୋର ଜୀବନଟାକୁ ଏଇଠାରେ ନେଇ ଯାଅ ପଛେ ମୋତେ ଆଉ ଅକାରଣରେ ଜଳବଳ କର ନାହିଁ— ଏ ଜଂଜାଳରୁ କିମିତ ଖଲାସ ପାଇଯାଏ—ଆଉ ବଂଚି ରହିବା ଦରକାର ନାହିଁ ।

ମୋବାରକ୍—ଆରେ, ଧର୍ମଦ୍ରୋହୀ, କାଫେରର ମୃତ୍ୟୁ ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ତୋର ଶାସ୍ତି ହେଉଛି, ଜୀବନ ସହିତେ ସମାଧି..... ଧର ସାହାଜାଦ୍, ଶିକୁଳିଦେଇ ଶୀଘ୍ର ଘେନଚାଲ ।

(ସାହାଜାଦ୍ ଶିକୁଳି ଦେଇ ଘୋଷାଡ଼ିଲା)

କବୀର—ଏଇଥି ଲାଗି ମୁକ୍ତ କରିଥିଲ ? ଶଠ, ଦଗାଦାର ! ନିଷ୍ଠୁର, ଗର୍ବିବର, ନିରାଶ୍ରୟର ତେବେ ଦୁନିଆରେ କେହି ନାହିଁ—

(ଭାଲ ଧରି ଆସିଛି ପୂର୍ବ ଜଙ୍ଗଲ ସର୍ଦ୍ଦାର ଛଦ୍ମବେଶୀ)

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଭୟ ନାହିଁ—ମୁଁ ଅଛି ତୋର ପଛେ ପଛେ । କିଏ ରେ ? କିଏ ରେ ? ତୁ ଭେଣ୍ଡିଆ ! ଏତେ ସାହସ ? ଜଣେ ବିଚରା କାନ୍ଦୁଛି, ଭଗବାନକୁ ଡାକୁଛି— ଆଉ ତୁ ତାକୁ ଜୋର କରି ନେଇ ଯାଉଛୁ ? ଛାଡ଼ି ଦେ—କହ, କି କସୁର କରିଛି ସେ ?

ମୋବାରକ୍—ହା-ହା-ହା—ବଣର ଜାନୁଆର—

ସର୍ଦ୍ଦାର—ବନର ଜାନୁଆର ? ଉଁ, ମୁଁ ବନର ଜାନୁଆର ? ଆଉ ତୁ ଗୋଟାଏ ମଣିଷ, ? ଏଁ ? ଜିଭଟାରେ ଏମିତି ହାଡ଼ ଅଛିରେ, କହିଦେଲୁ—ଟିଂକ ଦେଇ ଦେଖେ ତ ?

ସାହାଜାଦ୍—ସାବଧାନ, ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ତରବାରୀ ତଳେ ଶବରର ବୃଥା ଆସ୍ଫାଳନ—

ସର୍ଦ୍ଦାର—(ସାହାଜାଦ୍ ତଣ୍ଟି ଧରି) ଆରେ, ତୁଛା ତା ସାଗ ଲୋକ କରେ ? ଭଲ ଦାଁଠା ଶିକାର ଜୁଟିଛ ତମେ—

ଏ ଭଲ୍ଲ ମୁନଟାରେ ଦ'ଟା ଯାକ ଶିକାରକୁ ଗୋଟାଏ ଥର ଭୁଷିଦେଇ ଏ ଯୋରମୁହଁକୁ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଶିଆଳ ଶାଗୁଣା ଝିଂକ ନେଇଯିବେ – ଆରେ ଜାଣୁ ?

ମୋବାରକ—ବେଶ୍, ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

(ତରବାରି ବାହାର କରିଲା)

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଆଚ୍ଛା— (ଭଲ୍ଲ ଉଠାଇଲା)

କବୀର—ତୁମର ଗୋଡ଼ ଧରୁଛି ସର୍ଦ୍ଦାର ! ଛାଡ଼ିଦିଅ, ଅକାରଣ ଜୀବହତ୍ୟା କରନାହିଁ—ମୋ ପରି ଗୋଟାଏ କାଙ୍ଗାଳକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି, ଏ ମୂଲ୍ୟବାନ ଜୀବନ ଦୁଇଟା ନଷ୍ଟ କର ନାହିଁ ସର୍ଦ୍ଦାର ! ଛାଡ଼ିଦିଅ, ମୁଁ ଯାଏଁ—ମୋର ବଞ୍ଚି ରହିବା ଦରକାର ନାହିଁ ।

ସର୍ଦ୍ଦାର—ତୁ ଚୁପ ରହରେ ! ସେ କମିତଆ ଯୁଆନ୍ ମୁଁ ଟିକେ ଦେଖିନିଏ—ତାର ରଜା ପୁଣି ତତେ ଗାରଦରେ ଭର୍ତ୍ତି କରିଥିଲା ମାରିବ ବୋଲି—ଏଡ଼େ ସାହାସ ତାର ? ସେ ଏ ଭାଲର ରକ୍ତଗିଳା ମୁନଟା ଦେଖିନାହିଁ—ହଜାର ହଜାର ଦୁଷ୍ମନକୁ ଏହି ମୁନରେ ତଳେ ଶୋଇ ଦେଇଛି—ଆଉ ସେ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ନୋକ ? ଖାଲି ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ନ୍ତା କ ? ଭାବୁଛି, ତରବାରି ଦେଖାଇ ଭଗବାନକୁ ବି ଜିଣି ଯିବ ସେ—

ମୋବାରକ୍—ରସନା ସଂଯତ କର ଅମନୁଷ୍ୟ ! ଅଖଣ୍ଡ ଭାରତର ଅଧିପତି ବାଦସାହକୁ ଏତେ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ମନେ କରନା ! ଜାଣୁତ ଏ ତରବାରିର ଶକ୍ତି ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଆଚ୍ଛା, ଟୋଲମଣ୍ଟାର ଏତେ କରାମତ୍ତ ଅଛି ?

(ମୋବାରକ୍ ଓ ସାହାଜାଦଙ୍କୁ ଚକ୍ଷୁଟିପି ମାରିଦେଲା)

ହା-ହା-ହା—ମୁଁ ବଣର ଜାନୁଆର, ଆଉ ଏ ଦ'ଣ୍ଟା ମଣିଷ । ବେଶ୍ ଆଉ ତୋର ଡରନାଇଁ—ଏବେ ମନ ଖୁସିରେ ଚାଲିଯା—

(କବୀର ଅବାକ ଭାବରେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଆଡ଼େ ଅନାଇ ରହିଲା)

ଆରେ, ଯା'ରେ ବାପା ! ମୁଁ କହି ଦେଉଛି—ତୋର କିଛୁ ଡର ନାହିଁ—ମୁଁ ତୋର ଠିକ୍ ପଛେ ପଛେ ଅଛି—ଦରକାର ପଡ଼େତ ଫାଗେ ଫାଗେ ବାହାରି ପଡ଼ିବି ! ଆଉ ଏ ଭାଲମୁନଣ୍ଟାରେ ଦୁଷମନର ମୁଣ୍ଡଟାକୁ ଚିରିଦେବି—

କବୀର—(ସ୍ୱଗତ) ଲୀଳାମୟ ! ଏ କି ଲୀଳା ତୁମର—ଏହାର ସମାପ୍ତି କେଉଁଠି ?

ସର୍ଦ୍ଦାର—ଆରେ, ଏଇତ ଭକ୍ତ ଭଗବାନର ଖେଳା—ଭାବୁଛୁ କସରେ ? ସିଧା ସିଧା ଘରକୁ ଚାଲି ଯା, କିଛି ଧୋକା ନାହିଁ—ଏଣିକି ତୋର ବାଟ ଏକବାର ସଫା ।

କବୀର—ମୋର ଆଉ ବିପଦ କ'ଣ ଶବର ରାଜ ! ତୁମେ ଯେ ମୋର ବିପଦର ବନ୍ଧୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ! ମୋତେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚିହ୍ନା ଦେଲନାହିଁ—ସତ କୁହ, ତୁମେ କଣ ଏ ଜଙ୍ଗଲର ସର୍ଦ୍ଦାର—ଓ, ଭଲକରି ଚିହ୍ନିବାକୁ ଚାହୁଁ ? ଚାହିଁ ଦିଆଡ଼େ ଅନା, ଶୁଣୁତ—

(ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲା, ଏହି ସମୟରେ ବଂଶୀ ବାଜି
ଉଠିଲା ତା ସଂଗେ ସଂଗେ ଅନ୍ତରାଳରୁ ଶୁଭିଲା)
କରିଥିଲା ମୁକ୍ତ ଯେହୁ କାରାଗାର ଖୋଲି
ନିଶି ଅର୍ଦ୍ଧେ ବଜାଇଲା ମୋହନ ମୁରଲି
ସେହି ଶ୍ୟାମ, ନଟବର, ଭକ୍ତ ଦୁଃଖହାରୀ
ଭକ୍ତ ଲାଗି ଲଂଘି କେତେ କାନନ ପର୍ବତ
ଭକ୍ତ ପଛେ ଧାଇଁଥାଏ ନିତ—

କବୀର—ଏଁ, (ଦେଖିଲା ସର୍ଦ୍ଦାର ନାହିଁ) ସର୍ଦ୍ଦାର ! ତୁମ୍ଭେ, ? ତୁମେ ସେହି ନଟବର ଭକ୍ତ ଦୁଃଖହାରୀ, ? କାହିଁଗଲ ? ଦିଅ, ଦେଖା, ଦୟାମୟ ଲୀଳାବିହାରୀ ! ଆଉ କେତେ ଦିନ ଗୋପନରେ କରୁଥିବ ଖେଳା—

(ପରଦା)

—✱—

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

କବୀରର ଘର—ଅଳିନ୍ଦ

(ବିକଳ ହୋଇ ଡାକ ଡାକ ଆସୁଛି ଲୀମା)

ଲୀମା—କବୀର ! ବୁଲା ଫକୀର ମୋର ! ମୋତେ ଅନ୍ଧୁଣୀ କରିଦେଇ ଯାଇଛୁ—ଗୁରିଦିନ ଆସି ବିତଲା—ତୋତେ ଦେଖିଲେ ଯାଇଁ ମୁହଁରେ ଟୋପାଏ ପାଣି ଦେବି— ନ ହେଲେ ଏଇ କାଶୀତଳେ ବୋହି ଯାଇଛି ଯୋଉ ପାଣିର ସୁଅ, ତା'ରି ସାଂଗେ ଭାସିଯାଇ ତତେ ଚିରକାଳ ଲାଗି ଖୋଜି ବୁଲିବି—ମୁଁ ଜାଣେ—ମୌଲବୀ ମୋତେ

ଚିହ୍ନେଇ ଦେଇ ଯାଇଛି, ତୁ ମୋର ନୁହ ସେହି ଖୋଦାର, ତୁ ମଣିଷ ନୁହ ଗୋଟାଏ ଆଲୋକ— ତା ହେଲେ ସେଇ ଖୋଦାକୁ ପଚାରିବି, ମୋର ନୟନର ମଣିକ ସେ କାହିଁକି ନେଇଗଲା ?

(ଏତିକିବେଳେ ଦଉଡ଼ି ଆସିଛି ସାଜିଆ—ନୀମା ଛଳ ଛଳ ଆଖିରେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୁହିଁଚି)

ସାଜିଆ—କଏ ମା ? କଣ ହେଲା ? ଏଁ ? ତୁ କାନ୍ଦୁଛୁ ଯେ ? ଭାଇ କଣ ଆଉ ଆସିବେ ନାହିଁ ?

ନୀମା—(ଅପ୍ରକୃତସ୍ଥ ଅବସ୍ଥାରେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା) ଏଁ ? ଆସିବ ନାହିଁ ? ସତ କହୁଛୁ ସାଜିଆ ?

ସାଜିଆ—ବାୟାଣୀ ପରି ହେଉଚୁ କାହିଁକି ମା ? ମୁଁ ପରା ତୋତେ ପଚାରୁଛି ।

ନୀମା—ମୁଁ କହୁଚି ସେ ଆସିବ— ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବ—ତା'କୁ କେହି ରଖି ପାରିବେ ନାହିଁତ ସାଜିଆ ! ଖୋଦାର— ଖୋଦାର କେହି ଦୁଷମନ୍ ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ— ନ ହେଲେ...

ସାଜିଆ—ଭୋକ, ଶୋଷ ସବୁ ଭୁଲି ଯାଇଛି ମା ! କବୀର ଭାଇକୁ ମୋର ଦେଖିଲେ ସବୁ ଫେରି ଆସିବ—କିନ୍ତୁ ବାଦ୍‌ସାହ ଯେ...

ନୀମା—ଭାବୁଚୁ ସେ ଧରି ନେଇ ଜୀବନରେ ମାରିଦବ ? ତା ହେଲେ ଭଗବାନ୍ ଗରିବର କାହିଁକି ? ପାଗଳି ! ଯାହାଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଏ ଦୁନିଆଟା ତିଷ୍ଠି ରହିଛି— ସେ ଗୁହିଁଲେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକରେ ଦରିଆ ମାଡ଼ି ଆସିବ—

ଧନୀ, ଗରିବ, ନବାବ୍, ବାଦ୍‌ସାହ ସମସ୍ତେ ଠେଲି ପଡ଼ିବେ
—ହଉ ଯା, ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ବସିଥିବୁ—ଛଟୁ ମୁଠାଏ
ମାଗି ଆଣିଥିଲି—ଟିକେ ଲୁଣ ପାଣି କରିଦିଏ ।
ଢୋକେ ହେଲେ ପିଇଦବୁ । ପିଲା ଲୋକ ଯା ମା—
ସାଜିଆ—ପିଲା ଲୋକ ବୋଲି ମୋତେ ଭୁଲାଇ ଦେଉଚୁ ମା !
ତୁ ଯେମିତି ଅଛୁ ମୁଁ ସେମିତି ପାଣି ଛୁଇଁବି ନାହିଁ ।
ଦେଖିବା ଠାକୁର କେମିତି ଆମ କଥା ନ ଶୁଣିବେ—
ମାମା—ହେ ଖୋଦା ! ଗରିବର କୁହାଟ କଣ ଶୁଭୁନାହିଁ ?
ଆ ମା—

(ସିନ୍ ବଦଳିଲା—ଦେଖାଗଲା କାଶୀ ନଗର ଦାଣ୍ଡରେ
ବୋଲି ବୋଲି ଆସୁଛି ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର
ବାଳକ—କିଶୋର ବୟସ କାନ୍ଧରେ ବହୁଛି ଭାର—)

(ଗୀତ)

ଭକ୍ତ ବିନା ଭବେ ଆଉ କିଏ ମୋତେ ବାନ୍ଧିପାରେ
ନାମଟି ମୋର ଅନନ୍ତ ଜାଣେ କେବା ମୋର ଅନ୍ତ
ପ୍ରେମ ଡୋରେ ବାନ୍ଧି ଭକ୍ତ, ରଖେ ଭକ୍ତି କାରାଗାରେ । ୧
ଭକ୍ତ ଲାଗି ବହେ ଭାର, ତନୁଁ ବହେ ଶ୍ରମନୀର
ଭକ୍ତ ସୁଖେ ପ୍ରେମ ପୁଲକ ଉଠେ ଅନ୍ତରେ । ୨

(ସିନ୍ ବଦଳିଲା, ଦେଖାଗଲା କବୀରର ଘରର
ପଛ ପଟ) ।

ବାଳକ—ହେଇ ତ, ଏଇଟିଣି ମା, ଝିଅ ଦିହେଁଯାକ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି
ଘର ଆଡ଼େ ଯାଇଛନ୍ତି—ଏଇଠି ଭାରଟା ଥୋଇ ଦେଇ
ଡାକେ—"ମାଉସୀ ଘରେ ଅଛ ? ମାଉସୀ !

ସାଜିଆ—(ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା) କିଏରେ ତୁ ?

ବାଳକ—(ହସି ହସି) ତୁ କ'ଣ ଏଇ ଘରର ମାଲିକ ଭଉଣି !

ସାଜିଆ—ଭଉଣି ? ମୁଁ ତ ତତେ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହିଁ—ଆଉ ତୁ ଏ ପଛପଟୁ କୁଆଡ଼ୁ ଆଇଲୁ ?

ବାଳକ—ମୁଁ ସବୁବେଳେ ପଛେ ପଛେ ଥାଏ ଲୋ ଭଉଣି ! ହଉ ଯା, ମା'କୁ ଡାକି ଦବୁ ।

ସାଜିଆ—କାହିଁକି କହୁନୁ ? କବୀର ଭାଇକୁ ଖୋଜିବାକୁ ଆସିଛୁ ?

ବାଳକ—ନାହିଁ ମ, କବୀର ଭାଇ ପରା ମୋତେ ଏ ଭାର ଦେଇ ପଠେଇଛନ୍ତି ? ମୁଁ ଭାରି ଡର ଡର—ଯା'ଠିକେ ମାକୁ ଡାକି ଦେ—ଏ ବୋଝରୁ ମୁଁ ଖଲାସ ପାଏ—

ସାଜିଆ—ଆରେ, ତୁଆ ଭାଇଟି ମୋର ସତ କହିଲୁ, କବୀର ଭାଇ ତୋତେ ପଠେଇଛନ୍ତି ? ମୋ ଆଖି ଛୁଇଁଲୁ, ସୁନା ଭାଇଟା ପରା—ସତ କହ ।

ବାଳକ—ସେତିକି ତ ମୋର ଦୋଷ ଭଉଣି ! ମୋତେ ମୋଟେ ମିଛ କହି ଆସେ ନାହିଁ । ତା ନ ହେଲେ ମୁଁ ଏ ପଥର ବୋଝ ବୁହନ୍ତି କାହିଁକି ? ଲକ୍ଷ୍ମୀ ହଉ ତୁ ଯା, ମୁଁ ପୁଣି ଆହୁରି କେତେ ଦୁଆର ଯିବି ।

ସାଜିଆ—ମା, ମା, (ଡାକି ଘର ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲା । ନୀମା ତରବର କରି ଦଉଡ଼ି ଆସିଲ)

ନୀମା—ହଇରେ ପୁଅ ! ମୋ ଟୋକିଆ ତତେ ପଠେଇଛି ? ମୋ ବୁଲା ଫକୀର ତୋତେ ପଠେଇଚି ? କହିଲୁ, କହିଲୁ ବାପ [ଛାତିଭିତରଟା ଥରି ଉଠୁଛି—ଯତେ ମୁଁ ତା'କୁ ଆଜି ଦେଖିବି ?

ବାଳକ—କବୀର ଭାଇ ପଛରେ ଆସୁଛନ୍ତି ମାଉସି ! ହାଟରୁ ମୋତେ ପଠେଇ ଦେଲେ—କହିଲେ ମା'କୁ କହି ଦେବୁ ରାନ୍ଧିକରି ରଖିଥିବ । ମୁଁ ଗଲେ ଖାଇବି ।

ମାମା—କଣ କହିଲୁ ? ଆଉଥରେ କହତ ବାପ ! ତୋ ଘର କେଉଁଠିରେ ?

ବାଳକ—ମୁଁ ସବୁ କହିବି ମାଉସି ! ତୁ ଆଗ ଏ ଭାରରୁ ଜିନଷ ତଳ ନେ—ମୋତେ ପୁଣି ଇମିତି କେତେ ଦୁଆର ବୁଲିବାରୁ ପଡ଼ିବ—

(ମାମା ସାଜିଆ ହାତକୁ ଭାରରୁ ଜିନଷ ସବୁ ବଢ଼େଇ ଦେଉଥାଏ, ସାଜିଆ ଘର ଭିତରେ ନେଇ ରଖୁଥାଏ)

ମାମା—କେଉଁଠୁ ଆଣୁ ସବୁ ପାଇଲୁ କେଜାଣି ! ଦି ଖଣ୍ଡ ଗାମୁଛା ନେଇ ତ ବିକିବାକୁ ଯାଇଥିଲା—ଏତେ ଜିନଷ କିଣିଲା କେଉଁଠୁ ! ଖୋଦା ! ତୁମେ ଜାଣ

(ବାଳକ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସୁଥାଏ)

ସାଜିଆ—(ଘର ଭିତରୁ) ମା, ଘରେ ଆଉ ଜାଗା ନାହିଁ—

ମାମା—କଅଣ କହିଲୁ କ'ଣ କହିଲୁ ? [ଘରକୁ ଦଉଡ଼ି ଗଲା, ପୁଣି ଫେରି ପଡ଼ି] ସତେତରେ ପୁଅ ! ଆଉ ତ ଜାଗା ନାହିଁ, ରଖିବା କୋଉଠି ?

ବାଳକ—ଯାଗା ନଥିଲେ ତ ମାଉସି ! ଠୋକେଇରେ ଜିନଷ ନାହିଁ ।

ମାମା—ଏଁ ? କଅଣ କେତେ ଜିନଷ ଥିଲା ?

ବାଳକ—ନାହିଁ ମ ମାଉସି, ! ତୋତେ ସିମିତ ଦିଶୁଥିଲି ନା ? ଯେତିକି ଦରକାର ସେତିକ ଆଣିଥିଲି ।

ମାମା—ହଉ ପୁଅ ଟିକେ ମୋ ପାଖରେ ବସିଲୁ—ତୋତେ ଦେଖି ପେଟ ଆଜି ମୋର ପୂରିଉଠୁଚି,—କେତେ କଥା ପଚାରିବି ବୋଲି । ମନେ କରିଚି ବାପରେ ! ତୋତେ ଦେଖିଲି ବେଳୁ ସବୁ କଥା ସବୁ ମନରୁ ପାଶୋର ହୋଇଗଲାଣି—ଭୋକ ଶୋଷ ଉଭେଇ ଗଲାଣି ।

ବାଳକ—ମାଉସି ! ମୋତେ ଆଉ ଅଟକା ନା । ମୋତେ ପୁଣି ଇମିତି କେତେ ଦୁଆର ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ନ ହେଲେ ପେଟ ପୂରିବ ନାହିଁକି ମନ ମାନିବ ନାହିଁ—ନିତ ରାତି ପାହିଲେ ଇମିତି ବୋଝ ମୁଁ ଖୋଜି ବୁଲେ । ଆଉ ତୁ ଏଠି ଅଟକେଇଦେଲେ କେତେଲୋକ ତେଣେ ହାଇରାଣ ହୋଇଯିବେ—ଗାଳି ମାଡ଼ ଦେବେ ତ ମୁଁ କେତେ ସହିବି ।

ମାମା—ଆହା, ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର ଯମ କିଏରେ, ତୋ ଭଳିଆ ପୁଅକୁ ପୁଣି ଗାଳି ଦବ—ବାପରେ ! ପିଲା ଲୋକ ତୁ, ଇମିତିଆ ବୋଝ ପୁଣି ଆଉ କେତେ ଦୁଆର ନେଇ ବୁଲି ପାରିବୁ ?

ବାଳକ—ଭୁଲ ବେଉସା ପରା—ଆଜି ମୋ କରମକୁ ଏତିକ ପାଇଛି ନା—ନ ହେଲେ ଦଉଚି କିଏ ? ମୁଁ ତ କାହାକୁ ମାଗେ ନା, କେହି ଯାଚି କରି ଦେଲେ ନିଏ ।

ସାଜିଆ—ମା, ଏ ପିଲାଟିକୁ ଆମ ଘରେ ରଖିବା— ଛାଡ଼ିବା ନାହିଁ । ହଇରେ ବାବୁ ! ତୋ ଘର କେଉଁଠିରେ ? କ ଘର ପିଲା ତୁ ?

ବାଳକ—ଶୁଣିବୁ ? ଘର .ମୋର ଗୋପପୁର—ଗୋପାଳ ଘର ପିଲା ମୁଁ ।

ମାମା—ଆହା, ଧନ୍ୟ ତୋ ବାପ ମା'ରେ ? କେଉଁ ବାନ୍ଧାଣୀ ତୋତେ ଗର୍ଭ ଥିଲା ? ଦେଖିଲା ବେଳୁ ତ ମୋର ସବୁ କଥା, ସବୁ ଦୁଃଖ ମନରୁ ପାଶୋର ଯାଉଛି—ତୋ ରୂପକୁ ତୋ ନାଁଟି ତ ହୋଇ ଥିବରେ ପୁଅ—ଅଇଲୁ ଅଇଲୁ ଟିକେ ପାଖକୁ, କୋଳ କରି ନିଏ ।

ବାଳକ—ମୋ ନାଁ ଟି ମାଉସି ଅନନ୍ତ—ମୁଁ ବାପ ମା'ର ଗୋଟିଏ ବୋଲି ପୁଅ । ମୋତେ ଗେହ୍ଲାରେ କେତେ ନାଁ ଧରି ଡାକନ୍ତି—କୃଷ୍ଣ, ରାମ, ଗୋବିନ୍ଦ…କାନୁ ମାଉସି । ମୋତେ ଯେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଡାକେ ମୁଁ ତାରି ପାଖରେ ସବୁବେଳେ ଥାଏ ।

ମାମା—ତେବେ ତୁ ଭାର ବୋହୁଛୁ କାହିଁକିରେ ପୁଅ ? କେତେ କଷ୍ଟ ହଉଥିବ—

ବାଳକ—ମାଉସି ! କଷ୍ଟ ହେବ କାହିଁକି ? ଆମେ ପରା ଗୋପାଳ ଘର ପୁଅ, ପର ଭାର ବୋହିବା ହେଲା ଆମର ବେଉସା—

ମାମା—ଆହା, କି ସୁନ୍ଦର ବୁଦ୍ଧି । ପୁଅରେ ! ଆମେ ତ ପଠାଣ ଘର ଆଉ ଆମ ଘରେ…

ବାଳକ—ନାହିଁ, ନାହିଁ, ମାଉସି ! ସେ କଥା ଭାବବୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେମିତି କିଛି ମାନେ ନାହିଁ—ମୋତେ ଯେ ଡାକେ, ମୁଁ ତା'ରି ପାଖେ ପାଖେ ଥାଏ—ବଡ଼ ସାନ, ଜାତି, ଅଜାତି ମୋ କତରେ ସେ ସବୁ ବାରଣ ନାହିଁ, ହଉ, ମାଉସି ! ମୁଁ ଯାଉଛି—

ମାମା—ପୁଅରେ ! ତୋ ଆଗରେ ନ କହିବି ତ କହିବି କାହାକୁ ?
୪ ଦିନ ହେଲା ଉପାସ—କଡ଼ାଏ କଉଡ଼ି ବି ନାହିଁ—

ବାଳକ—ହେ ମାଉସି ! ତୁ କ'ଣ ମୂଲ ଦବା କଥା ଭାବୁଛୁ ?
ମୂଲ ମୁଁ ଆଗତୁରା ନେଇ ସାରିଛି ନା ? ମୋର ତ ସେତିକ ଗୋଟାଏ ଖରାପ ଗୁଣ—ମଜୁରି ନେଇ ସାରିଲେ ତେବେ ଯାଇଁ ଭାର ଧରିବି, ମୁଁ ପିଲା ଲୋକ, କାଳେ ମୋତେ କିଏ ଠକି ଦବ—ସେଇ ଯୋଗୁଁ କେହି ମୋତେ ଡାକନ୍ତି ନାହିଁ, ଯିଏ ଚିହ୍ନିଛି ସେ ଡାକେ—

ମାମା—ହଉ, ଆଉ ଟିକେ ବ—କବୀର ଆସିଯାଉ—

ବାଳକ—ନାହିଁ, ମାଉସି ! ସେଇ ତ ଅଡ଼ୁଆ—ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଜାଣେ—ସେ ଭାରି ବଡ଼ିଆଲୋକ—ଅଇଖଣି ଦେଖିବେ ତ ଛାଡ଼ିବେ ନାହିଁ—ମୋର ପୁଣି କେତେ କାମ ତେଣେ ମାରା ହେବ—ମୁଁ ଯାଉଛି—ତୋ ପୁଅ ଅଇଲେ ମୋ କଥା କହିବୁ । ସେ ବଲେ ବୁଝିବ ଯେ [ଚାଲି ଗଲା । ବୁଢ଼ୀ, ସାଜିଆ ଘର ଭିତରକୁ ଗଲେ—ଦୃଶ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲା—ଦିଶିଲା ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ—ଦୂରରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘର—]

(କବୀର ଆସିଛି—ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ-
ପଥହରା—)

ସତେ ! ସତେ ! ଏହି କି ମୋର କୁଡ଼ିଆ—ମୋର ଜନମ ମାଟି ! ପ୍ରଭୁ, ଦୟାମୟ, ଦୀନବନ୍ଧୁ, ସ୍ୱପ୍ନ କି ସଫଳ ହେଲା ? କାହିଁ ଗଲା ସେ କାରାଗାର, ନିଶି ଅନ୍ଧ

ମନଭ୍ରମର ମଧୁର ମୋହନ ବେଣୁ, ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇଗଲା—ଆଉ ଆଜି—

(ସାଜିଆ ଘର ଭିତରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା)

ସାଜିଆ—ଆଜି କ'ଣ ବାଟ ଭୁଲି ଯାଉଛ ? ନା ସରମ ଲାଗୁଛି ? ଆସ—

କବୀର—(କୁଣ୍ଢେଇ ପକେଇଲା) ସାଜିଆ ! ବଞ୍ଚିଛୁ ଭଉଣି ମୋର ! ଏ ହତଭାଗାକୁ ଭାଇ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ବଞ୍ଚି ରହିଛୁ ?

ସାଜିଆ—ଭାଇ ! ଦେଖିବ ଆସ ଆଜି ଆମର ଭଙ୍ଗା ଘର ଖଣ୍ଡି ହସି ଉଠିଛି, ବାଉରି ଘରେ ଆଜି ମାଣିକର ଦୀପ୍ତି ଜଳୁଛି । ଏତେ ଜିନଷ କେଉଁଠି ପାଇତ ରଖିଥିଲ ?

କବୀର—(ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ) ସାଜିଆ ! ମା ମୋର ! ଖାଇବାକୁ ନ ପାଇ କ'ଣ ପାଗଳୀ ହୋଇ ଯାଇଛୁ ମା ?

ସାଜିଆ—ମୁଁ ପାଗଳୀ ନା ତୁମେ ପାଗଳ ମ—ଧନ ରତନଗୁଡ଼ା ପାଇ ମନଟା ଭୁଲି ଯାଇଛି ନା, ଏ ଗରିବ ଗୁଡ଼ାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ପାରୁ ନାହିଁ—ରୁହ, ମୁଁ ମା'କୁ ଡାକି ଆଣେ । ମା ! ମା !

(ଦଉଡ଼ି ଗଲା)

ନୀମା—କବୀର ! ବୁଲା ଫକୀର ମୋର, ଅନ୍ଧର ଲଉଡ଼ି, ଆସିଛୁ ବାପା ! (କୁଣ୍ଢେଇ ପକାଇଲା)

(ଡାକ-ଡାକ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା)

କବୀର—ମା, ମା !

(ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ି ଯାଉଥିବାବେଳେ ବୁଢ଼ୀ କୋଳ କରି ନେଲା)

ତୋ ଚରଣ ଧୂଳି ଦେ ମା ! ଏ କୁଳାଙ୍ଗାର ପୁଅଟାକୁ ଦେଖିବାଲାଗି ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ ମା ? ଦେ, ଦେ ମା ! ଏ ଗଳାଟାରେ ତୋର ପବିତ୍ର ପାଦ ଦୁଇଟାକୁ ଚାପି ଦେ— ମୁଁ ମୁକ୍ତି ପାଏ—

ନୀମା—କ'ଣ କହିଲୁ କ'ଣ କହିଲୁ, ବାପ ? ସରଗର ଦିଅଁ ତୁ ! —ତୋତେ ଆଣି ଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଚିହ୍ନି ନଥିଲି ତୁ କିଏ ? ଦେଖିବୁ ଆ, ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆରେ ମଣି ମାଣିକ କିପରି ଦାଉ ଦାଉ ହୋଇ ଜଳୁଛି—ଆଜି ହରି ତୋର ଖାଇବାକୁ ଦେଇଛି—ହରି ତୋର ପିନ୍ଧିବାକୁ ଦେଇଛି,—ଘର ମୋର ପୂରି ଉଠୁଛି, ସେ ହରିକୁ ମୁଁ ଏତେ ଦିନେ ଚିହ୍ନିଲି—ଭଲ କରି ଚିହ୍ନିଲି—

କବୀର—ମା ! ପାଗଳୀ ପରି କଅଣ କହୁଛୁ ମା? ମୋତେ ଆଉ ପୁଅ ବୋଲି ଡାକିବାକୁ ତୁ ମନ ବଳେଇଛୁ ? ମୁଁ ପରା ତୋତେ ମଶାଣି ମୁହଁକୁ ପେଲି ଦେଇଯାଇଛି—ଜଳନ୍ତା ନିଆଁ ମୁହଁକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଇଛି—

ନୀମା—ଏ କଣ କହୁଛ କବୀର ! ଖୋଦା ମୋତେ ଗୋଟାଏ ଅଲୋକ ଦେଇଯାଇଛି—ସେଇ ଆଲୋକରେ ମୋର ଅନ୍ଧାର ଘର ହସି ଉଠିଛି-ପୁନିଅ ଚନ୍ଦ ଉଇଁଛି—ହେଇ ହେଇ ବାପ ! ଦେଖିଲୁ ଭଙ୍ଗା ଘରଟା କିମିତି ମଣି ମାଣିକରେ ଝଲସି ଉଠୁଛି,

କବୀର—ଏ କଣ ? ମା ! ମା ! କହ ମା ତୁ କିଏ ? ତୁ ଦେବୀ ନା ମାନବୀ ?

ନୀମା—ଏଁ, କଣ କରିବ ସତେ ! କଅଣ ପୁଅ ମୋର ପାଗଳ ହୋଇ ଯାଇଛି !

କବୀର—କେଉଁଠୁ ଏ ରତ୍ନ ପାଇଲୁ ମା ? କହ, ତୁ କଏ ? ମୁଁ ତତେ ଚିହ୍ନି ପାରି ନାହିଁ

ମାମା—ଗୋଟିଏ ଭୁରୁଆ ବାଳକରେ ବାପ, ବଅସ ୧୨ କି ୧୩ ହବ—ଭାର କରି ସବୁ ଆଣିଥିଲା - କହିଲା କବୀର ବାବୁ—ହାଟରୁ ସବୁ କିଣି ପଠେଇଛନ୍ତି—

(କବୀର ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଶୁଣୁଛି)

ସାଜିଆ—ଭାଇ ! ସେ କହିଲା ଘର ମୋର ଗୋପପୁର—ନାମ ମୋର ଅନନ୍ତ—

କବୀର—ଗୋପପୁରେ ଘର ' ନାମ ଅନନ୍ତ ?

ସାଜିଆ - ହଁ ଭାଇ ! ଅଧୁରି କହିଲା, "ମୋତେ ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ ଡାକନ୍ତି କୃଷ୍ଣ, ରାମ. ଗୋବିନ୍ଦ, ଦୀନବନ୍ଧୁ, ନଟବର କେଜାଣି କେତେ—"

କବୀର—(ଭାବ ପ୍ରବଣତାରେ) ମା, ମା ! କ'ଣ କଲୁ ମା ! ଚିହ୍ନି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ? ଆସିଥିଲେ ଦୀନବନ୍ଧୁ, ନଟବର, ଗୋପୀମନଚୋର—ପତିତ କୁଟୀରଦ୍ୱାରେ, ଭାର ବହି କାନ୍ଧେ—ଓଃ କ'ଣ କଲୁ ମା ! ଚିହ୍ନି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ? ସତ୍ୟ ଶିବ, ସୁନ୍ଦର—ନୀଳାଚଳ [illegible]ବିହାରୀ ଗୋଲୋକବିହାରୀ—ମାୟାରେ [illegible] ! ବାନ୍ଧି ରଖିଲୁ ନାହିଁ ମା ! ହରି ! ହରି ! ଏ କି ମାୟା ତୁମର ? ଦଳିତ ଅଞ୍ଜନ କାନ୍ତି କରିଣ ଅସାର—ଗୋପାଳ ବାଳକ ବେଶେ ଭାର ବହି କାନ୍ଧେ—ଅକାତରେ ସହିଲ ଏ କଷ୍ଟ ! ତେବେ, କାହିଁଗଲ ଦୀନଜନ ସଖା— ଦେବ ନାହିଁ ଦେଖା ଯେବେ; ଶୁଣାଅ ଶୁଣାଅ

ଥରେ ସେ ମୋହନ ବଂଶୀ ବାଜି ଉଠିଥିଲା ଦିନେ
କାଶୀ ଅର୍ଦ୍ଧେ କାରାଗାର ଦ୍ୱାରେ—

(ବଂଶୀ ବାଜି ଉଠିଲା; କବୀର ଭାବାବେଶରେ ଶୁଣିଲା)

ହେଇ, ହେଇ ମା ! ଦେଖ, ସେହି ନବଘନ ଶ୍ୟାମ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଧାରୀ ଶଙ୍ଖ ଚକ୍ର ଗଦା ପଦ୍ମ ହସ୍ତେ— ମଧୁର ଅଧରେ ଦିଏ ମନ୍ଦେ ମନ୍ଦେ ହସି—ହେଇ, ଗୁହାଁ ମା ! ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଉଇଁ ଆସେ ଘନ ଘଟା ଭେଦି । ଶତ ସୁଧାଂଶୁ ମୟୂଖ ପଡ଼ୁଛି କି ଝରି ! ତା'ପର, ତା'ପର ମା ! ଦେଖିଲୁଣି—ଜଳଧିର ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ ବକ୍ଷେ ଶେଷଶାୟୀ ନାରାୟଣ—ସାଗର ନନ୍ଦିନୀ କୋଳେ —ଭକ୍ତ ଶିରୋମଣି ନାରଦ ବୀଣା ଛନ୍ଦେ ବାଜି ଉଠେ "ନମୋନାରାୟଣ, ନାରାୟଣ"

(ନେପଥ୍ୟେ ସମ୍ମିଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗାନ ହେଲା ପୂର୍ବ ଗୀତଟି "ନମୋ ନାରାୟଣ, ନାରାୟଣ—ଅନାଦି ପରମ କାରଣ)

—ଯବନିକା—

ମୁଦ୍ରାକର —ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱମ୍ଭର ପରିଡ଼ା, ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରେସ, କଟକ-୨